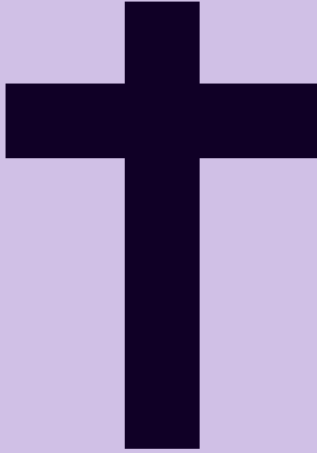

Awara Baibel

Genesis, Ruth, and Jonah in the Awara Language of Papua New
Guinea

Awara Baibel
Genesis, Ruth, and Jonah in the Awara Language of Papua New
Guinea
Buk Stat, Rut, na Jona long tokples Awara long Niugini

copyright © 2011 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Awara

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2025-04-26

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 11 Mar 2026 from source files dated 26 Apr 2025
901be67c-3025-58b6-81c0-9c823153f0ef

Contents

Yakap	1
Rut	63
Jona	67

Yakap Hängä Yakap Alakinde Wam

Anätutä hängäläpä pahawän yiwikin

¹ Yakapde hikngä Anätutä kepkät yekäpkät yawän yiwikin.

² U yawän yiwikin gwenune, kewu moyo wom yiwikut. Tiwän kupilä täkngatä yanggä gwende enetängä yiwikut. Tiwän Anätule Wawunggä yanggä unggwende enetängä kungapgut.

³ Tixäwik Anätutä using yakut. “Kwakäpä täknga tingalayok,” yawän, kwakäpä täknga tingalakut.

⁴ Tiwän kwakäpä uläknganin kake, täke natäpgut. Tikengä kwakäpä täkngaxät kupilä täkngaxät matäkut.

⁵ Matake, kwakäpätäne umanä “kwakäpä” yang inikut. Tikengä kupilätäne umanä “kupilä” yang inikut. Tiwän täpduxu yakawu unggwenu tukwake kwakakut.

⁶ Tiwänä Anätutä using yakut. “Yanggä matäwikge, wangga womdu yanggä bänäkängän tingalayok,” yawän,

⁷ inä u yakut using tike, uwomdä yanggä bänäkängän matäwän, yanggä käwutdu uwomde enetängä yiwän, käwutdu kematde yiwikut.

⁸ Tiwän wangga uwomu umanä “yekäp” yang inikut. Tiwän täpduxu 2 unggwenu tukwake kwakakut.

⁹ Tiwänä Anätutä using yakut. “Yanggä yekäp gepbine yiwixaxu womdunekän täku yiwän, womdu koxolä yiwiyok,” yawän, inä u yakut using tikut.

¹⁰ Tiwän koxolä yiwikulu uwomu umanä “kep” yang inike, yanggä u päku yiwikulu umanä “yanggä gwen” yang inikut. Tikengä unin dayike, täke natäpgut.

¹¹ Tikengä hipdu using yakut. “Kep däkänetä songäsongä, pa, äwä nak yang alätngong. Tike salinä inäinäne alätngong,” yawän, inä u yakut using alakin.

¹² Kep däkäne songäsongä, pa äwä nak yang doke, salinä inäinäne alakin. Tiwän unin dayike, täke natäpgut.

¹³ Tiwän täpduxu 3 unggwenu tukwake kwakakut.

¹⁴ Tiwänä Anätutä using yakut. “Kwakäpä täknga äwä kupilä täknga yang tuwängutningge, kakalä gwenggwenu yekäwune alätngong. Tikengä hopä täpduk, gusit täpduk, äwä täpduxu inulung gwenggwenu yangu tuwängutning.

¹⁵ Itä yekäwune yiwike, kep däkäle kwakäpä imining,” yäwan, inä u yakut using alakin.

¹⁶ Anätutä kakalä inulungu gwenalä pahakut. Kakalänä inulung hikngä gwenu, kwakäpänele tahakut. Tikengä kakalänä mätekngä bimä gwenu, kupilänele tahake, kuminamkäyā pahakut.

¹⁷⁻¹⁸ Tikengä kep däkäle kwakäpä imike, kupilä täknga kwakäpä täknga yang matake daying yiwitningge, yekäwune pewän yiwikin. Tikengä unin dayike, täke natäpgut.

¹⁹ Tiwän täpduxu 4 unggwenu tukwake kwakakut.

²⁰ Tiwänä Anätutä using yakut. “Yanggä gwenkätanu pis, hängä ulung pahanangäsä yangu meya yiwitngong. Tixawän kwäwitkäyā alake, enetängä wepmähikunong,” yang yakut.

²¹ Hängä inulung hikngä täpäläpä yanggä gwenkätanu yiwixaying äwä hängä undä ulung tahake yanggä gwenkätanu meyā yiwixaying yangu, inäinäne pahakut. Tixäwik kwäwitkäyā inäinäne undä pahakut. Tikengä unin dayike, täke natäpgut.

²² Tikengä hängä u pahakulu, wam gwalängu using yämikut. “Pisu duksäng sakngälake, yanggä gwenu yiwä dopsok. Tixawän kwäwitkäyā kewune meyā sakngälätngong,” yakut.

²³ Tiwän täpduxu 5 unggwenu tukwake kwakakut.

²⁴ Tiwänä Anätutä using yakut. “Kälawu kep däkäne nanä inäinäne alätngong. Kälawu songäne nanä, kälawu äminsak äwä gwakgwak yangu inäinäne alätngong,” yawän, hängä inä u yakut using alakin.

²⁵ Anätutä kälawu songäne nanä, kälawu äminsak, äwä gwakgwak yangu inäinäne pahake, unin dayike, täke natäpgut.

²⁶ Tikengä using yakut. “Äminu nihä bimä pahanim. Tiwän itä hängäläpä yanggäne nanä, kwäwilu enetängä nanä, kälawu songäne nanä, kälawu äminsak, äwä hängäläpä undä kep däkäne nanä yang daying yiwitning,” yake,

²⁷ Anätutä äminu inä bimä pahakut. Wäwi mängälä yangu inä hikngä bimä pahakut.

²⁸ Tikengä wam gwalängu using yämikut. “Engangu meyä dukngisol. Tiwän unetä sakngälake, kewune yiwitake kuwä dopän, hänga undä daying yiwitnong. Tike pisu yanggäne nanä, äwä kwäwilu enetängä nanä, äwä kälawu kep däkäne nanä yangge kuhiläle yiwitnong,” yang yakut.

²⁹ Tikengä hipdu using yänikut. “Kätak natäpsol. Nätä naxu tämbam salin bimä,* pa salin yangu undä naksäle daminggat.

³⁰ Tiwän songäsongä undä kälap, kwäwit yanggä näningge yäminggat,” yawän inä u yakut using tikin.

³¹ Tiwän Anätutä hängä undä u pahakulunin dayike, take hikngä natäpगत. Tiwän täpduxu 6 unggwenu tukwake kwakakut.

2

¹ Anätutä kepkät yekäpkät pahake, hängäläpä undä inäinäne nomän hikngä pepulukut.

² Tiwänä täpduxu 7 gwendä kwakawänu, puyä awahapulukutde, moyo yiwikut.

³ Tike täpduxu 7 gwenu wam gwaläng imike, tahawän takwän tikut, inale puyä awahapulukutde, täpduxu unggwenu, inä Anätu moyo yiwikut.

Anätutä ämin pahakut

⁴ Wamu aläknga kepkät yekäpkät yawän yiwikindäne. Anätu Yawetä* kepkät yekäpkät pahakutkätanu,

⁵ naxu puyäne nanä kep däkäne dondopgin, inale Anätu Yawetä kep gomune hopä dolewän takut, tiwän äminu täpätu kep gomune doyiwiike, puyä dowahakut.

⁶ Tiwändeyä yanggä kewunetä akoxäwik, kep däkä tänguxawä kwikakut.

⁷ Tiwänä Anätu Yawetä kewu päke, ämin' kwätäluke, inä kwämanu käluk yiwitnangäsä täknga nomnä gwäk puyäpäpän, äminu uläpä käluk yiwikut.

⁸ Tiwänä Anätu Yawetä gusitdä akonggak käwulune, Idenkätan puyä womdu pahakut. Tikengä äminu uläpä kwätälukulu une tewän yiwikut.

⁹ Tixawän Anätu Yawetä pahawän, puyä ulängäne pa kepkätandä inäinäne meyä dopgin. Pa kayitā dayipä täkäningge äwä salinā alawä näningge yang pekut. Ile bänäkänkätanu pa däkäyälä. Däkätule salin nakengu käluk yiwitnangäsä, tiwän däkätule salin nakengu nomän bā wäyi yang natäpnangäsä pekut.

¹⁰ Puyä ulängäle yanggä imikge, yanggä dupitu Idenkätandä tewän sipgut. Yanggä undupinetäkän upuke, inäinä sipmäke kukinu unekänu 4.

¹¹ Yakap dupi umanä Pison. Undupi asipmäke, ku Hawilale kewune kunggak. Kewu uwomu golu käyā.

¹² Golu uwomune nanä nomän. Tiwän uwomune pa inuxu kápängä gwälam hikngä äwä huwu gwälam hikngä umanä oniks yang yänikayingu käyā.

¹³ Yanggä käwutdu dupi umanä Gihon. Undupi asipmäke, ku Käs kep womune kunggaxunin.

¹⁴ Yanggä käwutdu 3 dupi umanä Taigris, Asutde gusitdä akonggak käwut sipmänggaxunin. Tiwän 4 dupi umanä Yupretis.

¹⁵ Anätu Yawetä äminu uläpä puyä ulängä kang yiwikge une tekut.

¹⁶ Teke wamu kitokngä hikngä täkngatu using inikut. “Gä pa salinu puyä alängäne nanä täkekän näyo.

¹⁷ Tiwändeyä pa nomän bā wäyi yang natäpnangäsä däkätäne salinā manäyo, inale änakengu, täpduxu inä unggwenunekän kupiläk,” yang inikut.

¹⁸ Tikengä Anätu Yawetä “Äminu inäkän yiwänu nomänundo. Ge gatäkgatäkngäle notnä täpätu tahawit,” yake,

¹⁹ kepdä kälawu kewune nanä äwä kwäwilu enetängä nanä pahakut yangu “Äminu uläpätä dayike umanä dasingga yäniwik?” yake, päkpgut. Tiwän itä dayike, umanä dasingga yänikulu, umanä unin.

²⁰ Äminu uläpätä kälap, kwäwit äwä hängäläpä ämindä daying yiwitnangäsä yangu umanä undä yänikut. Tike teyā gatäkgatäkngäle älawambän malikut.

²¹ Ge Anätu Yawetä tahawän, äminu uläpä däpmunä kupsä hikngä pekut. Awexawänä, äminu uläpäle täkäpulä täpätu täkengä, hipdu gupnätä tahang umukut.

* 1:29: Naxu tämbam salin bimä sānggum, wit, bali, rais yang. * 2:4: Yawe yangu Anätule uman. Hibru wamune alemgin. Tiwändeyä äpmasimu takwän yake, Täkeläpä yang inikaying. † 2:7: Hibru wamune 'adam' yangu yäpuli ämin bā wäwi. Tiwän 'adamah' yangu yäpuli kep. Wamu uläkngayälä guläkngä usäkän bimä.

²² Tikengä mängälä täpä äminu uläpäle kwätäpulä täkutdä kwätälukut. Tikengä mängälä uläpä wäwi uläpätä käwikge täkapgut.

²³ Täkapän kakuläkaxawik using yakut. “Ile kwätänu näle kwätän, tiwän ile guwu näle gup. Äminu uläpä wäwile tängäneta kwätälukut. Ge umanä ‘mängälä,’ ”* yang yakut.

²⁴ Ge ile tiwän, wäwi nanämingä peke, mängätnäxät unekän gatäke yiwä, gupnä buläkänu däknägakaying.

²⁵ Wäwi uläpaxät mängätnäxälu belum yiwixawik geyä, domäyäkakumuläk.

3

Äminu uläpäyatdä Anätule wam upukumäläk

¹ Anätu Yawetä hängä dakngä käyä pahakutkätanu, gomoxu äminu kem yänikäxäluwikge nomän hikngä. Ge mängälä täpä yawanyaxu using inikut. “Anätutä ‘Pa salinu puyä alängäne nanä manahol,’ yangu hiyäkände hikngä danikut?” yang inikut.

² Iniwän mängälä täpätä using inikut. “Pa salinu alängäne nanä täke nahim.

³ Tiwändeyä Anätutä using ninikut. ‘Pa puyä bänäkän nanä däkäle salinu manahol. Tike kätakgaxäyä malahol. Using tahakengu axumsimäläk,’ yang ninikut,” yang inikut.

⁴ Yawän gomokgä inikut. “Doxumsimäläk.

⁵ Anätu using natäpugut. ‘Unin nakengu, kayi kakalä tining. Tiwän nina bimä däknagake, nomän bä wäyi yang natäpsimäläk,’ yang natäke usingu ile danikut,” yang inikut.

⁶ Mängälä täpätä pa undäkäle salinu kayitä dayipän, nomän tiwä, nanängäsä tikin.

Tiwän unin napän, natädetdetnä käyä tiwikge natäpugut. Ge unin päke naxawik, käwutdu ayäle imän nakut.

⁷ Unin napät, natädetdetnä kakalawä, “Belum yiwixamäk,” yang natäpugumäläk. Tikengä pa “fixu” däkätule tam päke, gupnä wamäng umukumäläk.

⁸ Tukwatde kewu axwikaxawän, wäwi täpä äwä mängätnä yanggä natäxawälu, Anätu Yawe puyä tängäne apuhiwän kake, pa yäpuli däkändäkaxätan kohopikumäläk.

⁹ Tiwändeyä Anätu Yawetä wäwi täpä using inikut. “Adam, gä sandan?” yawän,

¹⁰ using yakut. “Puyäxätan apuhiwi kake, nä belum yiwitde äanaxälake kohoppinggat,” yakut.

¹¹ Yawän Anätutä inikut. “Gä belum yangu imindä ganik? Pa salinu donapiläkge ganikumu imindä ganiwän naläk?” yawän,

¹² Adamä “Mängälä näxätde tekuläxu aläpätä pa salinu notnä anamän nat,” yang inikut.

¹³ Tiwän Anätu Yawetä mängälä uläpä “Uläkngä inale tahaläk?” yang iniwän, mängälätä “Gomokgä kem naniwän nat,” yakut.

¹⁴ Yawänä Anätu Yawetä gomoxu using inikut. “Uläkngä tahaläkge, tokngä wam yäwa, gä gikäkän tokngä däkä päpiläk. Tike kälawu äminsak äwä songäne nanä yangu tokngä dowäning. Gä täpduktäpduk yiwiläxu, kep däkäne muhipdatä pengwähake tihikxawi, muluwu mapdaxätan kopning.

¹⁵ Tiwän nätä pahawa, gäxät mängälä täpaxät iwaliwalnä däknegahimäläk. Tiwän gäle bapuka mängälä täpäle bapunä yangkäyä usäkän yiwitake kuning. Tiwän ile bapunätä kuhitda yayiwä, gätä bälängäne yähawiläk,” yang inikut.

¹⁶ Inikengä mängälä täpä using inikut. “Engangga tängäkane kaya tiwänu, meyä däkä gamit. Tiwän tokngämbam päxawik, engangu dukngiwiläk. Tike teyä apdale natänggämätawi, itä kuhitdale yiwik,” yang inikut.

¹⁷ Inikengä, wäwi uläpä using inikut. “Mängätädale wam gwälamike, pa salinu donapiläkge kitokngä ganikumu naläk. Ge gäle tiwän, tokngä wam yäwa, kep däkä maliwik. Ge täpduk täpduxu yiwiläxu, tokngämbam päxawik, kep däkä yamäpuke, puyä pahawiläk.

¹⁸ Tiwän unetäkänu kep däkäne songäsöngä pälangänä käyä doke bupning. Tiwän kwätäl pahakengä, naxu puyäne nanä napiläk.

¹⁹ Puyä mepgämän bulak pahawiyä, naxu alawä napiläk. Usinggän pahahika, hipduka kewune kuwiläk, inale gä unetä alakuläk. Gä kepdä kwätalukum. Ge hipduka kep däkäne kuwiläk,” yang inikut.

²⁰ Adamä mängätnä “Äminbamu käluk yiwitning täpäläpäle apeknä däknagawik,” yake, umanä Iv* yang inikut.

²¹ Anätu Yawetä täwixu kälap gupdä Adamkät Ivkätde pahake yämikut.

‡ 2:23: Hibru wamune ‘wäwi’ äwä ‘mängälä’ yangu guläkngä usäkän bimä. * 3:20: Hibru wamune ‘Iv’ yangu yäpuli käluk yiwitnängäsä täknaga.

²² Tikengä using yakut. “Wäwi aläpä nihä bimä andäkngake, nomän bä wäyi yangu anataxak. Ge pa käluk yiwitnangäsä däkätäne salinä nake, käluxu iwikge yiwiyäk” yake,
²³ puyä Idenkätanu ulängänetä täwakut. “Anätu Yawetä äminu uläpä kepda kwätalukum. Ge äminu uläpä kewu undäkäne yamäpuke pahawik,” yake,

²⁴ täwambän epuxukut. Tiwän puyä ulängä gusitdä akonggak käwutkätan, ängela kerup yang yänikaying täpäläpähät gwäwäyä täpätuxät pewän kang yiwikin. Keruwu uläpäläpä kitokngänä kayä. Tiwän gwäwäyä uläpäne, däki ayähakoxawä kungapgut. Anätutä unin pewän, itä pa käluk yiwitnangäsä däkäle kahilu kang yiwikin.

4

Ken Abel yangge wam

¹ Adamu mängätnä Ivkät yiwikumäläk. Tiwän tängene käyä tiwänä, wawakngä täpätu dukngikut. Tikengä “Yawetä gatängamän, wäwi täpätu kake tät,” yake, umanä Ken* yang inikut.

² Tikengä yiwitake kuhika, Kende ulawu, Abel, dukngikut. Uläpâyalu inulung täpätot tike, Abelu sipsip daying yiwixawän, Kenu nak puyä pahakakut.

³ Gwendune Kendä naxu puyäne nanä päke, Yawele ofa tahakut.

⁴ Tixawän Abelu sipsip mätexu yakap pekin gwengwenu ofale päkut. Tikengä sipsip mätexu sipmäke matäke, gwaxu nomängän tahakut, ofanän. Unin imän, Yawetä Abelkät ofanäxätde täke natäpgut.

⁵ Tike Kenkät ofanäxätde mähe natäpgut. Ile tiwän Kenu tokngä hikngä natäpän, nomnä malikin.

⁶ Tiwän Yawetä Kenu using inikut. “Tokngä inale natäxaläk? Nomda inale malikaying?”

⁷ Nomän täknga tahawi gandupa, täke tiwik yangu donataläk? Tike nomänu dolahawi, wäyi täknga angguwikge yämäkane yiwixak. Kuhitdale yiwikge natänggämatanggak. Tiwändeyä gäta yapmike, ile kuhiläle yiwike, wäyi täknga mawahayo,” yang inikut.

⁸ Tiwänä Kendä ulapnä iniwän, songäxätan kukumäläk. Täku une tänguwän kungut.

⁹ Tiwänä Yawetä Kenu using inikut. “Ulapda Abelu sandan?” yang iniwän, Kendä using inikut. “Doxat. Inale naninggaläk? Nä ile kula tahanggalunin?” yang inikut.

¹⁰ Tiwän Yawetä using inikut. “Wäyi uläknga inale tahaläk? Natäpso. Ulapdale daxu kepkatandä kwänämu näle tikgak.

¹¹ Gäta notda tänguwi kupän, ile daxu kepkatän kuying. Ge tokngä wam yake, kewu awomunetä gäwämbe kuwiläk.

¹² Ku kewune puyä pahawi, naxu doalätning. Tiwän gä yotda wenä tiwän, kep gomune täwake tihikuwiläk,” yang inikut.

¹³ Tiwän Kendä yakut. “Meyä namiläxu inulung hikngä. Nätä pänangäsändo.

¹⁴ Kewu awomunetä gäle nomune doyiwitde anäwaxaläk. Yotna wenä tiwän, kep gomune tawake tihikuwa, imindäka nandukengu, anuwän kupit,” yang yakut.

¹⁵ Yawän Yawetä inikut. “Äminu täpätutä guwän kupi, meyä gäle gamilu ayapmike, meyä 7 inulung äminu uläpätä päpik,” yang inikut. Tikengä “Ämindä kake, tänguwä kumsäk,” yake, Kenu tuwäng tengämikut.

¹⁶ Tiwän Kenu Yawe äwä kewu Idenu uwom yang peke, gusitdä akonggak käwutkätan kewu womdu, umanä “Tihikuktihikuk” uwomune päku yiwikut.

¹⁷ Tikengä mängätnäxät yiwihika, mängätnä tängene käyä tiwän, wawakngä Enok dukngikut. Tiwän Kendä yolu gäpanggu tahake, unggäpangu Enok yang inikut.

¹⁸ Tiwänä yiwitake kuhika, Enokgä wawakngä Irat towimbänä, Iratdä Mehujael towimbänä, Mehujaelä Metusael towimbänä, Metusaeldä Lamek towikut.

¹⁹ Tiwänä Lamexu mängätnä täpâyälä päkut. Täpätu umanä Ada, tiwän täpätu Sila.

²⁰ Ada Jabal dukngikut. Tiwänä Jabalde bapunä mahande alakindä selyot päku kewu womduwomdu tapike yiwixäwik, kälawu äminsak towikakin.

²¹ Jabalde ulawu umanä Jubal. Tiwänä Jubalde bapunä mahande alakindä gita sipmäxäwik, pipip puyäkakin.

²² Silaxäyä wawakngä dukngikut. Umanä Tubal-Ken. Itä hängä puyä pahanangäsä bä amäk pahanangäsä yangu ain äwä kapa yanggä pahakut. Tiwän haminäle manü Nama.

²³ Gwendune Lamekgä mängätnä using yänikut.

“Adaxät Silaxät, natäxasol.

Mängätna, wamu nätä yäwa, mäläk pähol.

Äminu täpätutä dak nuwänu, nätä äminu uläpä alänguwa kupik.

Tike wawakdäkä täpätutä nä nuwänu, ixäyä kupsäle tänguwit.

* 4:1: Hibru wamune ‘Ken’ äwä ‘alät’ yangu guläkngä usäkän bimä.

24 Äminu täpätutä Ken tängukengu, meyä 7 inulung päpik.

Tiwändeyä äminu täpätu nä nukengu, meyä Kendäne ayapmike, inulung hikngä 77 päpik,” yang yänikut.

25 Adamu mängätrnäxät hipdu yiwikumäläk. Tiwänä mängätrnäta wawakngä täpätu dukngike, “Kendä Abel tänguwän kumgutde, Anätutä engangu Abelde tangge namik,” yake, umanä Set[†] yang inikut.

26 Tiwänä yiwitake kuhika, Selu wawakngä towike, umanä Enos yang inikut. Täpduxu unggwengwenkätanu ämindä tumuxu Yawele käluk yakin.

5

Adamde bapunämbam

¹ Wamu aläknga Adamde bapunä yiwitakapgindäne temginunin. Anätutä ämin pahakengu, inä bimä pahakut.

² U pahakulu wäwi, mängälä yang pahake, bänip kwikwik yämikut. Tikenga umanä “ämin” yang yänikut.

³ Tiwän Adamu krismasnä 130 yiwikengä, wawakngä inä hikngä bimä towikut. Towikengä umanä Set yang inikut.

⁴ Tikengä krismasu 800 yiwixäwixu, wawak yäpanä towikut.

⁵ Unekänu krismasnä 930 yiwike kumgut.

⁶ Tiwän Selu krismasnä 105 yiwikengä, Enosde nanä däkgakut.

⁷ Tikengä krismasu 807 yiwixäwixu, wawak yäpanä towikut.

⁸ Unekänu krismasnä 912 yiwike kumgut.

⁹ Tiwän Enosu Krismasnä 90 yiwikengä, Kenande nanä däkgakut.

¹⁰ Tikengä krismasu 815 yiwixäwixu, wawak yäpanä towikut.

¹¹ Unekänu krismasnä 905 yiwike kumgut.

¹² Tiwän Kenanu krismasnä 70 yiwikengä, Mahalalelde nanä däkgakut.

¹³ Tikengä krismasu 840 yiwixäwixu, wawak yäpanä towikut.

¹⁴ Unekänu krismasnä 910 yiwike kumgut.

¹⁵ Tiwän Mahalalelu krismasnä 65 yiwikengä, Jaretde nanä däkgakut.

¹⁶ Tikengä krismasu 830 yiwixäwixu, wawak yäpanä towikut.

¹⁷ Unekänu krismasnä 895 yiwike kumgut.

¹⁸ Tiwän Jarelu krismasnä 162 yiwikengä, Enokge nanä däkgakut.

¹⁹ Tikengä krismasu 800 yiwixäwixu, wawak yäpanä towikut.

²⁰ Unekänu krismasnä 962 yiwike kumgut.

²¹ Tiwän Enoxu krismasnä 65 yiwikengä, Metuselale nanä däkgakut.

²² Tikengä Anätuxät gatäke yiwikumäläxu, krismasu 300 yiwikut. Yiwixäwixu, wawak yäpanä une towikut.

²³ Unekänu krismasnä 365 yiwikut.

²⁴ Tiwänä Anätuxät gatäke yiwike, Anätutä täkut. Tiwän doxakin.

²⁵ Tiwän Metusela krismasnä 187 yiwikengä, Lamekge nanä däkgakut.

²⁶ Tikengä krismasu 782 yiwixäwixu, wawak yäpanä towikut.

²⁷ Unekänu krismasnä 969 yiwike kumgut.

²⁸ Tiwän Lamexu krismasnä 182 yiwikengä, wawakngä towikut.

²⁹ Dungkengä, using yakut. “Yawetä tokngä wam yake, kep tahawän malikutde, puyä kitokngä pahake, meyä päkamäng. Tiwändeyä mahande engangu aläpätä yiwitakaxu äpme nimik,” yang yake umanä Noa* yang inikut.

³⁰ Tikengä krismasu 595 yiwixäwixu, wawak yäpanä towikut.

³¹ Unekänu krismasnä 777 yiwike kumgut.

³² Tiwän Noa krismasnä 500 yiwikengä, Sem, Ham, Jafet yangge nanä däkgakut.

6

Äminu yiwiyiwikngä gutongä yiwikin

¹ Äminu kewune yupsänggän sakngälaxäwik, yäpanä dukngikin.

² Tixawän Anätule wawak täpäläpätä äminde yäpa dayipä, gwälam hikngä tixawä, dayng butaxäwik, mängätrnäle päkin.

³ Tiwän Yawetä using yakut. “Äminu kitokngänä wenä. Ge käluk iwikiwixu dowewa yiwitning, kewunen. Tike krismasu 120-kän yiwixäwik kumning,” yang yakut.

[†] 4:25: Hibru wamune ‘Set’ äwä ‘anamik’ yangu guläkngä usäkän bimä. * 5:29: Hibru wamune ‘Noa’ äwä ‘yiwitakak’ yangu guläkngä usäkän bimä.

⁴ Tiwän täpduxu uwomkätan äwä mahande yiwikin yangu Anätule wawakgä äminde yäpa päpä, ixät yiwike, engangä dukngikinu äminu äyapmike, inulung hikngä täpäläpä tākake, kitokngänä käyā tikin. Tiwän umanä käyā tikin.

⁵ Tiwän Yawetä dayipänu, äminbamu yiwiyiwikngä kekem hikngä tiwän, bäniyäne wäyi pahaninggekän natänggämätakin.

⁶ Tiwän äminu kewune pahakutde, meyä hikngä natäpput.

⁷ Natäke yakut. “Äminu pahakumde, meyä natäxat. Ge äminu undä pahawa hopining. Hängä kewune yiwixaying äwä awepmäke tihikukaying yangu awahawa hopining,” yang yakut.

⁸ Tiwändeyä Noale bänip gwaläng natäpput.

⁹ Noale wam. Noa äminomän täpä. Äminu kewu anggomune yiwikinkätanu Anätule kayine Noatakän gutongänä wenä yiwikut, inale Anätuxät gatäke yiwikumäläk.

¹⁰ Noale wawaxu täpälälä täpätu. Umanä Sem, Ham, Jafet yang.

¹¹ Anätule kayine äminbamu notnä sipmähawik, wäyi hikngä yiwixakin.

¹² Tiwän Anätutä dayipänu, kewune nanä äminu gutongä hikngä yiwikin.

¹³ Tinggawän Anätutä Noa using inikut. “Äminbamu äminsipmäk tāknga tahake yiwixaying. Ge hängä undä käluk yiwixayingu awahawa hopining. Hängä undä äwä kep gom yang pahawa hopining.

¹⁴ “Ge gä siwu gwendulu pa nomän päke tahayo. Tikengä okopixätanu ämindä yiwitningge äwä käläpdä yiwitningge, inäinä matake peyo. Tikengä yanggätä kopnäng yakengu, okopi käwut kepmän käwut yangu koltatä pahayo.

¹⁵ “Sip gwenu using tahayo. Belakngänä 140 mita, kwalängänä 23 mita, tiwän dämnä 13.5 mita tahayo.

¹⁶ Tiwänä nomnäne gänangä mätekngä hap mita tewi kungapsok. Tiwän yolu gwenälä gwendu pahayo; yäpuline gwendu, bänäkänu gwendu, äwä nomnäne gwendu yang. Tikengä yämä däkä teyo.

¹⁷ “Nätä yanggä inulung tewa, kewu anggomu yiwikdoke pänguhiwik. Tiwän hängä kewune nanä käluk yiwixayingu undä pahawa hopining. Tiwän hängä undä käluk yiwixayingu axumning.

¹⁸ “Tiwändeyä nätä kontraknga gäle tahawa, sip gwenune kopiläk. Gä, wawakga, ile mängätinä, äwä gika mängät yang kopning.

¹⁹ Gikaxät käluk yiwitningge, hängä haxalike tihikuke yiwixayingu ayä mängätinä yang päko peyo.

²⁰ Hängä kewune tihikukaying, awepmäke tihikukaying yangu ayä mängätinä yang gäle apning, käluk yiwitninggen.

²¹ Ge naxu gika äwä hängä uläkwäk yanggä nangingge, inäinäne peyo,” yang inikut.

²² Tiwän Noa Anätutä yakut using tawake pahakut.

7

Kewu anggwenu yanggätäkän yiwikdoke pänguhikut

¹ Täpdukngätä apän, Yawetä Noa inikut. “Äminu ayiwixayingkätanu, nätä gandupa, äminomänu gäkän. Ge gin yänggwälu undä sip gwenkätan kopnong.

²⁻³ Gwaxu nomänu* inäinä, äwä kwäwilu inäinä, mängälä 7, wäwi 7 yang päyo. Tikengu gwaxu nomänundo täpäläpä, mängälä gwendu, wäwi gwendu yanggän pätake kuyo. Ge uläkwäkgyä kewune sakngälawik.

⁴ Anggwenunetä täpduxu 7 yiwikengä, hopä tewa, kwakäpäne kupiläne yang takuhixawän, ku täpduxu 40 apuxuwik. Tiwän hängäläpä kewu anggomune nina pekumu, undä pahawa hopining,” yang inikut.

⁵ Tiwän Yawetä u yakut using tawake pahakut.

⁶ Noa krismasnä 600 yiwixawän, yanggätä kep gomu yiwikdoke pänguhikut.

⁷ Noa, mängätinä, wawakngä, äwä wawakngäle mängät yang, “Yanggätä nihipsäk,” yake, sip gwenune kopgin.

⁸ Gwaxu nomän, gwaxu nomänundo, äwä kwäwit yangu ayä mängätinä yang

⁹ sip gwenune kopgin, Anätutä Noa inikut using.

¹⁰ Täpduxu Anätutä yakut using 7 gwendä apän, yanggä une sipgin.

¹¹ Noa krismasnä 600 tixawän, yekäwu 2 gwende täpduxu 17 gwenune kep gomu gänangänängäkän tixawä, yanggä undandä akopgin. Tixawän yekäpde yämähäyä wangga tixawä,

¹² hopä takuhixawän, ku täpduxu 40 apuxukut.

* 7:2-3: Gwaxu Anätule kayine nomänu, ofäle bä anananggenu täke.

¹³ Inä täpduxu unggwenunekänu, Noa, mängätinä, wawakngä äwä wawakngä uläkwälke mängät yang siwune kopgin.

¹⁴ Tiwän hängä kewune alihikuke yiwixaying, awepmäke tihikukaying, inulung, mätekngä yang undä kopgin.

¹⁵ Hängä undä mepme pexayingu gwenalanänäxäyä apä, sipkätan Noaxät using kopgin.

¹⁶ Anätutä Noa inikut using, hängä undä u kopginu, mangätinä ayä yang kopgin. Tiwänä Yawetä yämä däkä tahakuhikut.

¹⁷ Tiwänä yanggä kepkatandä akoxawä, hopä alakuhixawän, täpduxu 40 apuxukut. Yanggätä yiwikdoke, sip gwenu enen hikngä tängenakut.

¹⁸ Yanggätä inulung hikngä yiwitexäwik, sip gwenu täpän tayikut.

¹⁹ Tiwän unetäkän yanggä inulung hikngä yiwitexäwik, täwalu belakngä däkändäkä undä pänguhikut.

²⁰ Pänguhike, täwalu 7 mita ko yapmikut.

²¹ Tikengä hängä kewune tihikukaying, kwäwit, hängä inulung, mätekngä äwä ämin yangu undä pänguhiwän kumgin.

²² Hängä täpä mepme pexäwik, kep däkäne tihikuke yiwixayingu, undä hikngä kumgin.

²³ Tiwän hängäläpä kep däkäne nanä undä pahawän hopikin. Tike Noaxät siwune yiwikindäkän käluxu yiwikin.

²⁴ Tiwän yanggä ayiwikut täkngane using yiwixawän, ku täpduxu 150 apgut.

8

Yanggä gwenu yiwikulu aleke pukukut

¹ Tixawän Anätutä Noa äwä hängäläpä ixät sipkätan yiwikinde natäke, kwämanu tewän puyäpän, yanggä teke pukukut.

² Tiwän kep gomu gänanggänangä tiwä, yanggä akopginu gwätinakin. Tixawän yekäpde yämäxayä wangga tikinu apu umumbä, hopä däkngakut.

³ Yanggä wepdäwepdä teke pukuxawängän, täpduxu 150 apgut.

⁴ Tiwän yekäwu 7 gwende täpduxu 17 gwenune siwu täku, täwalu Alalatkätanu däkätune yiwikut.

⁵ Tixawän yanggä hipdu teke pukuxawän, yekäwu 10 gwende täpduxu 1 gwenune täwalde nomnä alanggämän tikin.

⁶ Ge täpduxu 40 apänä, Noa sipde windua sike,

⁷ kápamu gwendu * tatewän kungu, yanggä doleke pukukutnä kake, enetängä wepmähikuxawän, yanggä gwenu teke pukukut.

⁸ Tiwän Noa yiwän maliwän, yanggä ambä teke pukuk yake, kombunanangu gwendu tatewän, wepmäke kukut.

⁹ Yanggätäkän yiwikutde, kombunanangu unggwenu ayiwitnangäsä wenä tiwän kake, hipdu wepmäke apän, täteku.

¹⁰ Tikengä täpduxu 7 yiwike, kombunanangu unggwenu hipdu tatewän kukut.

¹¹ Ku tihikuhika tukwatdeyä, pa “oliwu” däkätule tämu käluxu handu mayätä ihinggänggänuke, täkopän kakut. Unin kakengä, Noa “Yanggä gwenu aleke pukukngä tinggak,” yangu natäpgut.

¹² Tikengä hipdu täpduxu 7 yiwike, kombunanangu tatewän kukengu, doapgut.

¹³ Noa krismanä 601 tixawän, yekäwu 1 gwende täpduxu 1 gwenune yanggä gwenu teke pukukut. Tiwän sip gwen tahangumukulunin wäsike, unetä kewu koxolä bimä alikutnä kakut.

¹⁴ Tixawänä yekäwu 2 gwende täpduxu 27 gwenune kep gomu koxolä hikngä tikut.

¹⁵ Tiwän koxotawänä, Anätutä Noa inikut.

¹⁶ “Gika, mängätä, wawakga, äwä wawakgale mängät yangu teke epuxuxut, sip gwenun.

¹⁷ Hängä undä gäxät yiwixayingu, kewune sakngälake yiwitake kuwä dopikge, päke epuxuyo,” yang inikut.

¹⁸ Tiwän Noa, mängätinä, wawakngä, äwä wawakngäle mängät yangu siwu teke epuxukin.

¹⁹ Tixawän kälöp, kwäwit, gwakgwak, undä uläpäläpähimkäyä teke epuxukin.

²⁰ Tiwän Noatä alta tahake, gwaxu nomän äwä kwäwilu nomän yangu gwendu gwendu päke sipmäke, däkine Yaweke hakut.

* 8:7: Kwäwilu kápäm bimä, kwayit wamune kotkot yang yänikaying.

²¹ Häwän, Yawetä ile kápängu gwälam tiwän natake, bäniyäne using natäpüt. “Äpmanu ämindä yiwikmaliwä, kewu andäka tokngä wamu hipdu dohikngä yake tahawa maliwik. Engangunetä äminbamu wäyi täkngälänga pahaninggekän natänggämätäkaying. Tiwändeyä mahande u pahawa malikin usingu, hängäläpä undä käluk yiwixayingu dowahawa malining.

²² Ge unin. Kewu anggomu using yiwixawängän, puyä däändän, bulä nak päangäsä däändän, o gusit däändän, hopä däändän, kwakäpä bä kupilä yanggäkän apukaning,” yang yakut, Yawetän.

9

Anätutä kontraxu Noale tahakut

¹ Anätutä Noa, wawakngä yangu wam gwalängu using yämikut. “Ginu engangu meyä dukngitnong. Tiwän unetä sakngälake, kewune yiwitäke kuwä dopsok.

² Tiwän kälawu undä kep däkäne nanä, kwäwilu enetängä nanä, äwä pisu yanggäne nanä yangu ginde kätaxune pexat. Ge gindä kuhiläle yiwä, itä dandung naxälätning.

³ “Naxu puyäne nanä tupä damikum usingän, käläpkäyä using näningge daminggat.

⁴ Tiwändeyä gwaxu dakngäxälu manänong, inale käluk yiwitnangäsä täkngä daxune yiwixak.

⁵ Tike äminu täpätutä ämin notnä tänguwän kupänu, yäkwäle ile dakge nätä tokngä däkä imit. Tike kälawu täpätutä äminu täpätu tänguwän kupänu, ixäyä kupsäle tänguwit,

⁶ inale Anätutä äminu inä bimä pahakut. Ge imindäka äminu täpätu tänguwän kupänu, äminu uläpä ämin notnätä tänguwä kupik.

⁷ “Ginu, engangu meyä dukngitnong. Tiwän kewune äminu meyä yiwitning,” yang yänikut.

⁸ Tikengä Anätutä Noa wawakngä yangu hipdu using yänikut.

⁹⁻¹⁰ “Nätä kontrakngä gin, bapuhä mahande yiwitning, hängä undä ginkät yiwike siwunetä epuxuying, äwä kewune nanä undä mahande yiwitning yangge tahanggat.

¹¹ Kontrakngä using tahanggat. Hipdu hängä käluk yiwixayingu undä yanggätä doyäwa pahawän hopining. Tiwän kewu anggomkäyä yanggätä doyäwa tahawän maliwik,” yang yänikut.

¹² Yänike, unetäkänu using yänikut. “Kontraxu gin äwä hängäläpä käluk yiwixaying yangge tahake, tuwängu täkngatu textat. Ge kontraxu aläkngä iwikge yiwixäwik.

¹³ Kontraxu kewune nanäle tahanggalu uläkngale tuwängge, sawilakwänä mingädäkäne textat.

¹⁴ Yekawune mingändäkä pewa umumbä, sawilakwändä une alawänu,

¹⁵ kontrakngale natäpit. Tikengä hängäläpä käluk yiwixayingu undä yanggätä hipdu dowahawa malining.

¹⁶ Sawilakwänu mingändäkäne alawän kakengu, kontraxu iwikiwik yiwikge, ginu kep däkäne nanä undäle tahanggalu uläkngale natäpit.

¹⁷ Kontraxu kep däkäne nanä undäle tahat täkngale tuwängu uläkngä textat,” yang yänikut.

Noaxät wawakngäxät

¹⁸ Noale wawaxu siwunetä epuxukinu, Sem, Ham, Jafet yang. Tiwänä Hamu wawakngä täpätu umänä Kenan.

¹⁹ Noale wawaxu aläkngä äminu undä kep däkäne yiwixayingge bapunä däkngakin.

²⁰ Noa nak puyä pahakakut. Pahake yakapde itä wain puyä pahakut.

²¹ Gwendune Noa wain tängoke datdawuke, täwikngä päpäp epä, selyotnäne belum pekut.

²² Tixawän Hamu Kenande nanä, selyolune ko, nanä belum pegawän kake, epuxu notnä täpäyalu yänikut.

²³ Yäniwän Semkät Jafetkätdä täwixu kwämbätdu täke, gwälamnäne mehe käwut mapät epgut. “Nanit kähäm,” yake, mahatä täko, nanä omikngämikumäläk.

²⁴ Noa andatdawukulu wenä tiwä enake, wawakngä wasekngä täpätä u tahakulunin natake, using inikut.

²⁵ “Kenanu tokngä däkä päpik. Notnäle gepbine yiwixäwik, ile puyä däkä pahangyämik,” yang inike,

²⁶ unetäkänu using yakut. “Yawe, Semde Anätunä, ile uman yatängenatnim. Tiwän Kenanu Semde gepbine yiwixäwik, ile puyä däkä pahangämik.

²⁷ Anätutä tahawän, Jafelu bapunä meyä tiwä, kewune yiwitäke kuning. Tiwän Jafetde bapunäxät Semde bapunäxälu unekän gatäke yiwitning. Tiwändeyä Kenanu Jafetde gepbine yiwixäwik, ile puyä däkäxäyä pahangämik,” yang yakut, Noatän.

²⁸ Yanggä gwendä yiwikdoke pänguhiwän, Noa krismasu 350 yiwikut.

²⁹ Unekänu krismasnä 950 yiwike kumgut.

10

Noale wawakge bapunämbam

¹ Kewu yanggätä yiwikdoke pänguhiwän, Noale wawaxu Sem, Ham äwä Jafet yanggä wawakngä towikindäne.

Jafetde bapunämbam

² Jafetde wawaxu umanä Gomer, Magok, Madai, Jawan, Tubal, Mesek, äwä Tiras yang.

³ Tiwänä Gomerde wawaxu umanä Askenas, Ripat, äwä Togama yang.

⁴ Tiwän Jawande wawaxu umanä Elisa, Tasis, äminu Saiprus nanä, äwä Dodan nanä yang.

⁵ Unetä sakngälawän uhike, yanggä kwayimune päku, bapunäne, wamnäne ku kepnä päxäwik, kantrinä inäinä yiwikin.

Hamde bapunämbam

⁶ Tiwän Hamde wawaxu umanä Kus, Isip, Libia, äwä Kenan yang.

⁷ Tiwänä Kusde wawaxu umanä Seba, Hawila, Sapta, Rama, äwä Saptaka yang. Tiwänä Ramale wawaxu umanä Seba äwä Dedan yang.

⁸ Inä Kusde wawakgänu täpätu umanä Nimrot. Uläpä kitokngänä inulung tiwän, yolu gäpangguyine nanä äminu axu sipmāxäwik, kuhiläle yiwikut.

⁹ Yawetä Nimrotde natdetdelu nomän inän, kälawu buläkän sipmākakut. Ile tiwän using yäkaying. “Yawele kayine äminu uläpä Nimrotdä bimä nomän sipmānggak,” yangun.

¹⁰ Yolu yakapde pahake yiwikut gäpanggäpangu umanä Babilon, Erek, Akat äwä Kalne yang.* Yolu unggapanggäpangu Babiloniale kewunekän yiwixakin.

¹¹ Nimrotdä Babiloniale kep teke, ku Asiriale kewune taunu inulungu gäpangguyi pahakut. Umanä Niniwe, Rehobotir, Kala,

¹² äwä Resen yang. Resenu Niniwe äwä Kala yolu inulung hikngä unggäpangatde bänäkängän yiwixakut.

¹³⁻¹⁴ Isiwu äminu Lidia nanä, Anam nanä, Lehap nanä, Naptu nanä, Patrus nanä, Kaslu nanä, äwä Krit nanä yangge bapunä däkngakut. Filistia nanä Kaslutä towimbän, unetä sakngälakut, äminu unin.

¹⁵⁻¹⁸ Saidonu Kenande wawaxu yakap täpänin. Tiwän Kenanu Hit nanä, Jebus nanä, Amor nanä, Girgas nanä, Hiwi nanä, Arka nanä, Sini nanä, Arwat nanä, Semar nanä, äwä Hamat nanä yangge bapunä däkngakut. Kenan nanä unetä sakngälake, päku yolu inäinä yiwitake kukin.

¹⁹ Tiwän Kenande kewu using päkin. Saidondä ku taun Gerar ku Gasu kukut. Tiwän unetä täpän täkwämbän, gusitdä akonggak käwut ku, taun Sodom, Gomora, Atma, Seboim yang kukut. Lasale kewune wäkngäsım, Seboimun.

²⁰ Äminu aläkwäxu Hamde bapunä. Bapunäne wamnäne upuke, kepnä äwä kantrinä yangu inäinä päke yiwikin.

Semde bapunämbam

²¹ Jafetde ulawu Semkäyä wawakngä towikut. Tiwän Semde wawaxu unetä sakngälake dukngikinu bapunä täpätu Eber. Tiwänä Semu Eberunetä sakngälakin täkwäke bapunä.

²² Semde wawaxu umanä Elam, Asur, Apasat, Lidia äwä Aram yang.

²³ Tiwänä Aramde wawaxu umanä Us, Hul, Geter äwä Mas.

²⁴ Apasatde wawaxu Sela. Tiwänä Selale wawaxu Eber.

²⁵ Eberde wawaxu täpäyalä. Yakap täpä umanä Pelek yang inikut. Ile täpdukätanu kewu inäinä upuke yiwikin, ge ile tiwän Pelek yangu inikut.† Ile ulapnä umanä Joktan.

²⁶ Joktande wawaxu umanä Almodat, Selep, Hasamawet, Jera,

²⁷ Hadoram, Usal, Dikla,

²⁸ Obal, Abimael, Seba,

²⁹ Ofir, Hawila äwä Jobap yang. Äminu aläkwäxu undä Joktande wawak.

³⁰ Kewu itä take yiwikinu, Mesa unetä ku Sefar gusitdä akonggaxu täwal halak yiwikin.

³¹ Äminu aläkwäxu Semde bapunä. Bapunäne wamnäne upuke, kepnä äwä kantrinä yangu inäinä päke yiwikin.

* **10:10:** Äminu täpätuyitä Kalne taunu womdu yang natäxaying. Tiwändeyä Hibru wamune kakalä hikngändo.

† **10:25:** Hibru wamune ‘Pelek’ yangu yäpuli upukin.

³² Tiwän äminu aläkwäxu Noale wawaxunetä sakngälakinunin. Kewu yanggätä yiwikdoke pänguhiwänä, sakngälake, unetä upuke, päku kantrinä inäinä yiwitäke kukin.

11

Yawetä äminu wamu buläkän täknga yakinunin pängginungukut

¹ Ämimbamu kep däkäne yiwikinu wamnä buläkän täknga yakin.

² Tixäwük äminu gusitdä akonggak käwutkätan tihikuke, kewu kupi gwendu Babilonixätan kake, uwomune päku yiwikin.

³ Päku yiwike, “Kep gämänu päke, däkine häna, yähakitokawä, blik däkngäning,” yang yakin. Yolu hup simen yanggä dowahakin, tike kolta tuliwä, blixu päpä kitokakin.

⁴ Tiwän using yakin. “Inäinä domatäke, womdu womdu dowäku yiwihikunim,” yake, “Yolu gäpanggu tahake, yot bänäkängän yolu belakngä gwendu tahana, yekäwune kopik. Tiwän umaninu käyä tiwük,” yang yake, using pahakin.

⁵ Tixawändeyä Yawe äminu kewune nanätä yot gäpang, yolu belakngä gwen yang pahaxawä, unin dayipike epgut.

⁶ “A! U äminu inä uninggän, tiwän wamnä buläkän täknga. Yakapde unin pahaying. Ge mahande dasingga pahaningge natäkengu, awahaningunin,” yake,

⁷ “Puku wamnä pängginungutnim. Tiwän wamnä yawä, notnätä donatäpning,” yang yakut.

⁸ Yake, Yawetä äminu womduwomdu petäke kuwän, yolu tahakinu dolahapulukin.

⁹ Ile tiwän yolu unggäpangu umanä Babel yang inikakin.* Yolu unggäpangune Yawetä äminbamde wamnä pängginunguke, unetä petäke kuwän, päku kep däkäne womduwomdu yiwihikukin.

Semde bapunämbam apu Tera

¹⁰ Semde bapunä. Yanggä gwendä yiwikdoke teke pukuwän, krismasu gwenälä apuxukut. Tiwän Semu krismasnä 100 yiwikengä, wawakngä Apasat towikut.

¹¹ Ile mahene krismasu 500 yiwixäwixu, wawak yäpanä towikut.

¹² Tiwän Apasalu krismasnä 35 yiwikengä, wawakngä Sela towikut.

¹³ Ile mahene krismasu 403 yiwixäwixu, wawak yäpanä towikut.

¹⁴ Tiwän Sela krismasnä 30 yiwikengä, wawakngä Eber towikut.

¹⁵ Ile mahene krismasu 403 yiwixäwixu, wawak yäpanä towikut.

¹⁶ Tiwän Eberu krismasnä 34 yiwikengä, wawakngä Pelek towikut.

¹⁷ Ile mahene krismasu 430 yiwixäwixu, wawak yäpanä towikut.

¹⁸ Tiwän Pelexu krismasnä 30 yiwikengä, wawakngä Reu towikut.

¹⁹ Ile mahene krismasu 209 yiwixäwixu, wawak yäpanä towikut.

²⁰ Tiwän Reu krismasnä 32 yiwikengä, wawakngä Seruk towikut.

²¹ Ile mahene krismasu 207 yiwixäwixu, wawak yäpanä towikut.

²² Tiwän Seruxu krismasnä 30 yiwikengä, wawakngä Nahor towikut.

²³ Ile mahene krismasu 200 yiwixäwixu, wawak yäpanä towikut.

²⁴ Tiwän Nahor krismasnä 29 yiwikengä, wawakngä Tera towikut.

²⁵ Ile mahene krismasu 119 yiwixäwixu, wawak yäpanä towikut.

²⁶ Tiwän Tera krismasnä 70 yiwikengä, wawakngä Abram, Nahor, äwä Haran yang towikut.

²⁷ Terale bapunä. Tera Abram, Nahor, Haran yangge nanä. Tiwän Haranu Lotde nanä.

²⁸ Nanä käluk yiwixawän, Haranu Ur Kaldia alakut womune kumgut.

²⁹ Tiwän Abramkät Nahorkät mängätnä päkumäläk. Abramde mängälu umanä Sarai, tiwän Nahorde mängälu umanä Milka, Harande yäpa. Haranu Milka äwä Iska yangge nanä.

³⁰ Sarai engang hongge yiwikut.

³¹ Teratä wawakngä Abram, bapunä Lolu Harande wawak, bapunä Sarai Abramde mängät yang päpän, Ur yolu Kaldixätanu unggäpangu teke, Kenan kuningge kukindeyä, Haran yolu unggäpangune päku yiwikin.

³² Yiwihika, Tera krismasnä 205 yiwixäwixu, une kumgut.

12

Yawetä Abramu Kenan kuwikge inikut

¹ Gwendune Yawetä Abramu using inikut. “Kantrika, notdambam, nangga yänggwät yang peke, kewu nätä ganiwa, uwomune kunggayo.

* **11:9:** Hibrü wamune ‘Babel’ äwä ‘pängginungukut’ yangu guläkngä usäkän bimä.

² Nätä pahawa, bapuka sakngälake, kantri inätä take yiwä, umanä käyā tiwik. Tiwän bänip kwikwik gamike, tahawa umanda inulung tiwik. Tiwän gäle natäke, äminbamu mahandexäyā bänip kwikwixu äpme yämit.

³ Ämindä gäle bänip kwikwik gamä, nätä yäkwäle ile bänip kwikwik yämit. Tike ämindä tokngä däkä gamä, nätä yäkwäle tokngä däkä yämit. Gäle tiwän, yotyolu kewune undä undä bänip kwikwik päning, ” yang inikut.

⁴ Tiwän Abram u yotnä teke, Yawetä inikut using kukut. Lotkäyā ixät kukumäläk. Abram u krismäsnä 75 yiwikengä, Haranu teke kukut.

⁵ Mängätinä Sarai, notnäle wawak Lot, hängäläpā äwä puyä äminu Haran päkin yangu undä päke, kewu Kenan uwomune kuningge kukin. Kuhika, Kenan kewu uwomune kundoppin.

⁶ Kundoke kuhika, Sekem päku, pa takwänu More undäkäne yiwikin. Täpduxu uwomkätanu kewu uwomune Kenan nanä ayiwixakin.

⁷ Tiwän Yawetä apu, Abram using inikut. “Kewu awomu bapukale äpme yämit,” yang inikut. Yawetä ile apgutde, ile tiwän, Yawele alta gwenu uwomune tahakut.

⁸ Tikengä Sekem teke kuhika, Betelde gusitdä akonggak käwutkätan päku, selyotnä täwal kemat tapike yiwikut. Uwäku yiwikulu, Betelde gusitdä akonggak käwut, tiwän Aile gusitdä pukunggak käwutde, bänäkängän päku yiwikut. Unexäyā alta gwendu tahake, Yawele uman tängenakut.

⁹ Tikengä uwomu teke, päku womduwomduhim yiwitake, Negepde * kukut.

Abramu Isip päku yiwikut

¹⁰ Kewu uwomkätanu gusit täpduk tiwän, naxu wenä hikngä tikut. Tiwän Abram u womduhimu Isip päpu yiwikge pukukut.

¹¹ Isip kundoppningge kuxäwük, mängätinä Sarai using inikut. “Gä mängälä gwälam hikngä.

¹² Isip nanätä ganduke ‘Ile mängät,’ yakengu, nä anuwä kungäxäwä, gä täning.

¹³ Ge ayäwä kakengu, ‘Hamina’ yang yäniyo. Tiwän gäle natäkengu, donuwä kupit,” yang inikut.

¹⁴ U inikut using kuwäl, Isip nanätä mängätinä kawä, gwälam hikngä tikut.

¹⁵ Tiwän kingge puyä ämindä kake, ku kingu “Mängälä gwälam hikngä täpätu undan kamäng,” yang inikin. Tikengä Sarai kingge yolune take kukin.

¹⁶ Tiwän kinggä Sarai täkutde tiwän, Abramde sipsip, towiyä gämän, donggi, kamel, puyä ämin yang imikut.

¹⁷ Tiwändeyä kinggä Abramde mängätinä täkutde, Yawetä iwalu wäyi hikngä king, äminu undä yotnäne yiwixakin yangge yämän dambätakin.

¹⁸ Andambätoke, kinggä Abram yawan apän, using inikut. “Usingu inale tahakuläk? ‘Mängätinä’ yangu dasingge tiwän donanikuläk?”

¹⁹ ‘Hamina’ yangu kemu inale naniwi täkum? Wanin, mängätän. Take kunggä,” yang inikut.

²⁰ Inike, puyä äminä yäniwän, itä Abram, mängätinä, yang yäningyäpiwä, hängä täpänä undä päke kukumäläk.

13

Abramkät Lotkät matäke kukumäläk

¹ Abramdä Isip teke, mängätinä, hängä täpänä yang päke, hipdunä Negep koptut. Notnäle wawaku Lotkät using koptumäläk.

² Abram u moningä silwa, gol, kälawa äminsak yangu meyä hikngä tiwäyā, päke koptut.

³ Täko yiwihika, Negep teke, womduwomduhim yiwitake, Betel kukut. Täku Betelkät Aixätde bänäkän yiwikut, tupä selyotnä tapike yiwike,

⁴ alta gwenu Yawele tahakut womune. Une päku yiwike, hipdu Yawele tumuk takahut.

⁵ Tixawän Lotkäyā sipsipnä, towiyä gämänä, äminu ixät kukin yangu meyä.

⁶ Abramkät Lotkätäne kälapnä meyä hikngä tiwän, kewu uwomunekänu yiwitnangäsä dolikut.

⁷ Äminu Abramde kälap daying yiwixakin äwä äminu Lotde kälap daying yiwixakin yanggä yanganikin. Tixawän uwomkätanu Kenan nanä Peres nanä yangu uwomunekän yiwixakin.

⁸ Puyä äminätä yanganiwä, Abramdä Lolu using inikut. “Puyä äminilu amäk wam yawä, take dolinggak. Nilu u notnäxäluninggän. Ge amäk wamu teta.

* 12:9: Negewu kep uman. Tiwän yäpulinä saut.

⁹ Kayo. Kewu inulung. Ge inäinä matäke kuhim. Gä hiyā käwut kuwiläkge natäpi, nä kwänā käwut kuwit. Tike gä kwänā käwut kuwiläkge natäpi, nä hiyā käwut kuwit,” yang inikut.

¹⁰ Iniwän Lotdä Jodan kupi ku Soar kewu uwom kawänu, yanggänä käyā tikut, Yawele puyä bimä,* äwä Isipde kupi bimä. (Yawetä Sodom Gomora yangu dosipmäxawän kakut.†)

¹¹ Kewu unin kake, Lotdä kupi undä gwen inäle tuwänguke, womduwomduhim yiwitäke, gusitdä akonggak käwulunele kukut. Tiwänä Abramkät Lotkälü matäke kukumäläk.

¹² Abramü Kenan yiwixawän, Lolu kupi unggwenune yolu gäpangguyi bänäkängän päku, selyotnä Sodomu kwayimune tapike yiwikut.

¹³ Äminu Sodom nanä gutongä ämin. Yawele kayine wäyi hikngä pahakakin.

¹⁴ Lotdä Abramü teke kuwänä, Yawetä Abramü using inikut. “Anetä yiwike, kewu undä dayipso. Gusitdä akonggak käwut, gusitdä pukunggak käwut, not käwut, äwä saut käwut yangu dayipso.

¹⁵ Kewu undä undayixäläxu nätä gäxät bapukaxätde gihäle tupäkände äpme damit.

¹⁶ Nätä tahawa, bapuka naxälä hikngä tike, haluhalu bimä tining. Äminu täpätutä haluhalu kendeängä, bapukaxäyā kendewik. Tiwän bapuka naxälä hikngä tiwän, kendetnängäsä doliwik.

¹⁷ Kuke, kewu awomdäne belakngänä däpinä yangu undä dayipso, inale gäle gamit,” yang inikut.

¹⁸ Iniwän Abramdä selyotnä wäsipäke, Hebron täku Mamrele pa takwän däkändäkäne selyotnä tapike, uwomune yiwikut. Une täku yiwike, alta gwenu Yawele tahakut.

14

Abramdä Lot gatängämikut

¹ Täpduxu uwomune kingu malä nanä täpälälaxät täpälälaxätä amäk äminä päpä, Kenan apä, amgin. Elamde king Kedorlaomer, Babiloniale king Amrapel, Elarde king Ariok, äwä Goimde king Tidal, yanggä apä, kingu Kenan nanäxät amgin.

² Kingu Kenan nanä using: Sodomde king Bera, Gomorale king Birsa, Atmale king Sinab, Seboimde king Semeber, äwä Belale king. Bela äpmanu Soar yang inikaying.

³ Kenande kingu uläkwäxu amäk äminä päke, Sidim Kupi kukin, Sol Yanggä Gwende kwayimune.

⁴ Using tupä Kenan nanä Kedolaomerde gepbine yiwixawä, krismasu 12 apuxuwän, krismasu 13 täpäne mähe natäke, wamnä donggwälamikin.

⁵ Ile tiwän krismasu 14 täpäne Kedolaomerxät king notnäxät amäk äminä päpä, Astoret Karnaim apu Repa nanä sipmäke, Ham apu Sus nanä sipmäke, Sawe Kiriataim apu Em nanä sipmäke,

⁶ Seir täwal däkändäkäne apu Hor nanä sipmäke, Elparan nanä apu sipgin. Elparanu kepdän däkäle inälängändän.

⁷ Unetä täpä täkwämbän, Enmispat, äpmanu Kades yang inikayingune ku, Amalek nanä sipmäke, kepnä unda päke, Amori nanä Hasason Tamar yiwäxakinkäyä sipmäke, kepnä unda päkin.

⁸ Unin sipä, kingu Sodom nanä, Gomora nanä, Atma nanä, Seboim nanä äwä Bela nanä yanggä amäk äminä päpä, Sidim kupine päku ämningge tändäkngakin.

⁹ Elamde King Kedolaomer, Babiloniale King Amrapel, Elarde King Ariok, äwä Goimde king Tidal, yanggä apä, ixät amgin. Amäk äminu 4 täkwäkgänetä apä, amäk äminu 5 täkwäkgänexät amgin.

¹⁰ Sidim Kupi Gwenune, gänangä däkändäkä koltatäne käyā. Tiwän amänggawä täke doliwän, Sodomde amäk äminäxät Gomorale amäk äminäxät andatakuningge tahake, notnä kolta gäpmane päpu sipän, notnä täwal däkändäkäne datäkukin.

¹¹ Datäkuwä iwälnätä päku, Sodomdäne Gomoratäne yang hängälöpänä nakngä yang päkin.

¹² Tixawän Abramde notnäle wawaxu Lot Sodom yiwäxakutde, amäk ämindä hängä täpänä Lot yang päke kukin.

¹³ Tiwänä äminu andatakukinu täpätutä apu, Abram Hibru uläpä inikut. Äminu Amor nanä täpätu umanä Mamre, panä takwän däkändäkä käyā. Tiwän Abrahamu pa undäkändäkäle kwayimune yiwixakut. Eskol, Aner yangu Mamrele epänepän notnä. Tupä Abram, Mamre, Eskol, Aner yang gatäkgatäk tahaningge wamu aläkakut.

* 13:10: Puyä Yawetä Idenkätanu pahakut wom. Yakap 2:8-10 kayo. † 13:10: Yakap 19:1-29

¹⁴ Abram u wawakngä täkinde natake, amäk äminä Abramde yolune alakinu 318 ämin yangyävambän, päku iwalnä yawatäke kuhika, Dan yot gäpangune kukin.

¹⁵ Kupiläne Abramda amäk äminä uhike pewän, iwälnä sipä datäkuxawä, yawatäke kuhika, Hoba kukin, Damaskusde not käwutkätan.

¹⁶ Kuke hängäläpä iwalnatä päkinu, wawakngä Lot, Lotdäne hängäläpä äwä wäwi mängälä yang päkappin.

Melkisedegä Abram u wam gwaläng inikut

¹⁷ Abramda King Kedolaomerxät king notnäxät sipmäke, hipdunä Sawe Kupi bä Kinge Kupi yang inikayingune apuxawän, Sodomde kingu Abramkät yiwik yähimäläke apgut.

¹⁸ Tiwänä Melkisedexu Salemde kingkäyä Abramde apgut. Täkapu bretkät wainkät inikut. Melkisedexu Anätu Enetängä Nanä Täpäle prisde yiwikut.

¹⁹ Itä apu wam gwalängu using inikut. “Abram, Anätu Enetängä Nanä kepkät yekäpkät pahakut täpätä, gäle bänip kwikwixu äpme gamik.

²⁰ Tiwän Anätu Enetängä Nanä Täpäle uman yatängenatnim, inale itä iwalda kätakgane pewän sipguläk,” yang inikut. Iniwän Abramda hängäläpä upuke, 9-u inäle pexäwik, 1-u Melkisedekge inikut.

²¹ Tiwänä Sodomde kingu Beratä Abram u using inikut. “Hängä täpä gikale pexäwik, äminäkän namiyo,” yang inikut.

²² Tiwändeyä Abramda using inikut. “Kätaknga tängenake, Yawe, Anätu Enetängä Nanä, kepkät yekäpkät pahakut täpäle umande wamu hiyäkän hikngä yänggat.

²³ Hängä täpätu gätäne dohikngä täpit. Täwikge tret bä bälängayikge kätak yangu mäteknä. Tiwändeyä dowäpit. Using päpitnä, gätä ‘Nätä tahawa, Abram u hängänämbamgän tikin,’ yang yeyä.

²⁴ Hängä täpätu ninale doläpit. Tike hängä amäk äminatä anayingu unin. Tike Aner, Eskol, Mamre yangu näxat kukumäng. Ge hängä mäteknä itäkän päning,” yang inikut.

15

Yawetä Abram u hiyäkän wam inikut

¹ Abramda awewelike kaxawän, Yawetä apu, wamu using inikut. “Manaxälayo. Nä tulungguka bimä. Tike bänip gwalängge hängä inulung gamit,” yang inikut.

² Tiwän Abramda yäkwäle inikut. “Täkeläpä Yawe, hängä dasä bimä namiläk? Enganga wenä. Ge nätä kupa, Elieser Damaskas nanä täpätä näle tangge yiwike, hängäna päpik.

³ Engangu donamikuläke, puyä ämina täpätutä näle hängä päpik,” yang inikut.

⁴ Iniwän Yawetä wamu hipdu using inikut. “U. Gäle hängä äminu uläpätä dowäpik. Tike gika wawak hikngätä päpik,” yang inikut.

⁵ Inike kepmän täkepuge using inikut. “Yekäpkätan kake, kuminamu kendeyo. Kendetnangäsä tinggak? Bapuka using tining,” yang inikut.

⁶ Iniwän Abramda Yawele bänip tiwän, Yawetä “äminomän” yang inikut.

⁷ Tiwänä hipdu Yawetä Abram u using inikut. “Nä Yawe. Nätä kewu awomunin gamitde Ur yolu Kaldiaxätanu unggäpangunetä täkapgum, gän,” yang inikut.

⁸ Tiwän Abramda inikut. “Täkeläpä Yawe, dasing tahawi kakengä, hiyäkände yangu natäpit?” yang inikut.

⁹ Iniwän yäkwäle inikut. “Towiyä gämän mängälä gwendu, meme mängälä gwendu, sipsiwu wäwi gwendu, undä krismasnä gwenälä gwendu, äwä kombunanang mätexu gwendu, päkalu gwendu yangu päkapu namiyo,” yang inikut.

¹⁰ Iniwänä Abramda undä Yawele päkapu, bänäkängän wehike, käwutdu pexäwik, käwutdu petäke kuwän, täkngayälä tikut. Tikengä kwäwilu dowehikut. Tike gwendu käwutdu täkngane teke, gwendu käwutdu täkngane tekut.

¹¹ Pewän dayike, käpämä epu naninngä epä, Abramda yävambän datäkukin.

¹² Tiwänä gusitda pukuxawän, Yawetä natäpän, däpmunä kupsä hikngä pekut. Pexawän, kupilä täkngaxät naxälä täkngaxät apän naxälakut.

¹³ Tiwän Yawetä inikut. “Wamu ganiwa, hiyäkängän natäpso. Bapuka kewu womdune päku, apuyiwit däkngake, uwomune nanäle kematde yiwitning. Tiwän puyä kitokngä yämä pahaxawä, äminu sipmäxäwik pahawä malixawä, 400 krismas apuxuning.

¹⁴ Tiwän äminu gin pahawä maliningu, nätä tokngä däkä äpme yämät. Tiwän bapuka hängä täpänä naxälä päke, yolu uwomu teke kuning.

¹⁵ Tiwänä gän, yiwitake kuhika, äminälake hikngä damänsim tike, bänip kwikwik täkngane kupi kwayining.

¹⁶ Bapuka gwenu gwenäläxät gwenäläxät sakngäläxawänä, ane apning. Amor nanäle wäyinä inulung hikngä tiwän kakengä, anetä yävämä epuxuning,” yang inikut.

¹⁷ Gusitdä pukuwän kupilä tiwänu, gäpma kupänä käyā gwenkät, aläkätäwu dākinä käyā täpaxätä tingalake, kälawu wehike pekulune bänäkändekän apuxukumäläk.

¹⁸ Täpduxu unggwenune Yawetä Abramū hiyäkän wam täknga using inikut. “Bapukale kewu awomunin yāmit, Isipde yanggä dupinetä apuxu yanggä inulungu Yufrites dupine.

¹⁹ Ken, Kenis, Kadmon,

²⁰ Hit, Peres, Repa,

²¹ Amor, Kenan, Girgas, äwä Jebus yangge sakngayile kewu undä bapukale yāmit,” yang inikut.

16

Hagartä Abramde wawaxu Ismael dukngikut

¹ Sarai, Abramde mängälu, engangu dondukngikut. Tiwändeyä mängälä täpätu Isip nanä puyä äminäle yiwikulu umanä Hagar.

² Ge Saraitä Abram inikut. “Yawetä bānipna umumbän, engangu dondukngit. Ge kuyo. Tiwän puyä äminaxät däpunu pesimäläk. Dasingga? Itä enganga äpmembä betangamik?” yang inikut.

Iniwän Abramū täke natäpput, Saraitä yawänun.

³ Abramū Kenan täku krismasu 10 yiwikut. Tiwänä, Saraitä puyä äminä Hagarū Abramde imikut.

⁴ Tiwän Hagarxät yiwät, tängene käyā tikut. Tiwän kake, Hagarū inäle natäpānu axopgut. Tiwän towikngä* Saraile natäpānu aepgut.

⁵ Tiwänä Saraitä Abramū using inikut. “Gätä tahawi, nä meyā pänggat. Puyä äminä uläpä nina gäle kätaxune tekum. Tiwändeyä Hagarū tängene käyā tiwän kake, itä nandupānu, kwakwakngä tinggak. Ge Yawetä gäxät näxälu äpme uhinggiwik,” yang inikut, Saraitä Abramun.

⁶ Yawän yäkwäle Abramdä using inikut. “Täke. Gika puyä ämin. Gika dasingga tahawiläkge natäläxu, gika tängāne yiwixak,” yang inikut. Yawänä Saraitä mähemähe kaxāwik tahanggawän, Hagarū datäkukut.

⁷ Yawele ängelatä kepgän gomune, Hagarū yanggä akondokayingune kakut. Yanggä akondokayingu unggwāxu Surde kähit kwayimune yiwixak.

⁸ Tiwän ängelatä using inikut. “Hagar, Saraile puyä ämin, sänetä apuläkngä, säne kunggaläk?” yang inikut.

Iniwän “Nä towiknga Saraile naxälake datängapunggat,” yang inikut.

⁹ Iniwän Yawele ängelatä inikut. “Hipdu päku towiknga Saraile gepbine yiwiyoy,” yang inikengä,

¹⁰ unetäkānu using inikut. “Nätä tahawa, ayika sakngälawä meyā tiwän, kendetnangäsä doliwik.

¹¹ Gä äpmanu tängakane käyā. Ge engangu wāwi täpä dukngiwiläk. Tikengä umanä Ismael† yang iniyoy, inale kwänāmu tiläxu, Yawetä anatak.

¹² Wawakga uläpä donggi tuk bimä däkgake, äminbamde iwalnä däkgawik.

Däkgawän yäkwäle iwalnä däkgawä, tahake yiwitning. Tikengä notnāmbamkälu gupsāngu doyiwitning,” yang inikut.

¹³ Yawetä Hagarū wam inikutde, “Ananduxak Täpä axat,” yake, umanä täkngatu using inikut. “Anātu Ananduxaläk Täpänin” yang inikut.

¹⁴ Ile tiwän yanggä akondokayingu unggwāxu umanä “Käluk Yiwäxāwik Nanduxak Täpäle Yanggä” yang inikin. Yanggä akondokayingu unggwāxu Kadeskät Beretkätde bänäkängän yiwäxak.

¹⁵ Tiwänä Hagarä Abramde wawak dukngiwän, Abramdä umanä Ismael yang inikut.

¹⁶ Abramū krismasnä 86 yiwixawän, Hagarä Ismaelu une dukngikut.

17

Wamu gupnä matäkindāne

¹ Abramū krismasnä 99 yiwixawän, Yawetä apu inikut. “Nä Anātu Kitokngāna Käyā Täpä. Näxät gatake yiwixāwik, nomängän pahayo.

² Kontraknga gäxät tahakumāxu aläpa kitokawän, tahawa bapuka meyā hikngä tiwik,” yang iniwän,

³ Abramdä sopāsopä puke, kuhilä kewune täpu temgut.

Tiwän Anätutä using inikut.

* **16:4:** Hängä täpä uhike towikngä däkgakaying usingän, hängänāmbamgän ämindä äminu puyänä pahangyāminingge uhike, towikngä däkgakakin. † **16:11:** Hibu wamune 'Ismael' yangu yäpuli Anätutä anatak.

⁴ “Näle kontraxu using. Mahande kantri yiwitake kuninggane bapunä däkngawiläk.

⁵ Ile tiwän umanda Abram* yangu dongganikaning. Tike umanda Abraham† yang ganikaning, inale nätä pahawa, bapuka meyä sakngälake, kantrinä inäninä päke yiwitning.

⁶ Nätä tahawa, bapuka meyä dukngixäwük, kantri däkngake yiwitake kuning. Tiwän bapuka täpätuyi kingge yiwitning.

⁷ Kontraknga hipdu täpa kitokawän, iwikge using yiwik, bapuka mahande alätninggexät. Nä gäle Anätuka, tiwän bapuka mahande alätningge Anätunä.

⁸ Gä Kenande kewune apuyiwitde päkapu yiwixaläk. Tiwändeyä kewu Kenandäne awomu undä gäxät bapuka mahande alätningkätde gihäle tupäkände damike, Anätunäle yiwit,” yang yakut.

⁹ Tikengä unetäkänu using inikut. “Gäxät bapuka mahande alätningkälü näle kontrak tawake yiwitnong.

¹⁰ Kontraknga uläknga using. Wäwi undä gität yiwixayingu, yämunäle gup matänong.

¹¹ Kontrakngitde tuwängge gupnä matäkaningu uläkngatä yiwik.

¹² Wäwi gität yiwitning, engangu wäwi alake täpduxu 8 yiwitning, äwä malä nanä puyä äminsäle moninggä uhining yangu, undä gupnä matänong. Usäkän bapuka mahande alätningkäyä usinggän tahanong.

¹³ Yotsäne alätning bā moninggä uhining yangu undä gupnä amatänong. Uläkngatä tuwängge yiwän, kontraknga iwikge yiwixäwük.

¹⁴ Tike wäwi täpätu iminda gupnä domatäwixu, näle kontraxu doläwämbik. Ge aläwämbä epuxuyok,” yang inikut.

¹⁵ Täknogatu using inikut. “Mängätä Sarai yang inikakinu aleke, Sara yang ininong.

¹⁶ Nätä bänip kwikwik ima, wawakga dukngiwik. Unetäkänu nätä bänip kwikwik ima, yotyotde hawanä däkngawik. Tiwän ayinä täpätuyi kingge yiwitning,” yang inikut.

¹⁷ Iniwän Abrahamdä sopäsopä puke, kuhilä kewune täpu temäke, using natäpगत.

“Wäwi krismasnä 100 tiwänu, engangu äpme towimbik? Saraxäyä krismasnä 90. Ge engangu äpme dukngiwik?” yang natäpän, kwakwängä tiwän mikut.

¹⁸ Tikengä Anätu using inikut. “Wamu yaläxu, Ismaelde täkembä imiläk?” yang inikut.

¹⁹ Tiwänä Anätutä inikut. “Ile donatäke yat. Tike mängätä hikngä, Saratä wäwi täpätu äpme dukngiwik. Tiwän umanä Aisak yang iniyo. Tiwänä kontraknga ixät tahake, täpa kitokawän, iwikge using yiwik, bapunä mahande alätninggexät.

²⁰ Ismaelde yaläxu anatät. Ge ixäyä bänip kwikwixu äpme ima, engangu meyä towimbik. Wawängä 12 towimbän, uläkwäxu kuhiläle yiwike, kantrinä täke yiwitning.

²¹ Tiwändeyä kontraknga uläknga Aisakät tahahim. Äminu uläpä krismasu ende gwenuneyä Saratä kake täpik, täpduxu asawomune,” yang inikut.

²² Wamu Abraham iniwän puluwänu, Anätu axukut.

²³ Täpduxu inä unggwenunekän Abrahamdä Ismael, wäwi inäxät yiwixakin, moninggä uhikut yangu wäwi undä gupnä Anätutä inikut using matäkut.

²⁴ Abrahamu krismasnä 99 tixawän, gupnä matäkin.

²⁵ Tike wawängä Ismaelu krismasnä 13.

²⁶ Täpduxu inä unggwenunekän Abrahamkät Ismaelkätde guwu matäkin.

²⁷ Abraham, wäwi inäxät yiwixakin, moninggä malä nanä uhikut yangu wäwi undä gupnä matäkin.

18

Äminu täpäyalä täpätu Abrahamde apgin

¹ Abrahamu selyotnä Mamre pa takwän däkändäkäle kwayimune täku tapikut. Ngä täpduxu gwendune gusilu tokngä tiwän, selyotnäle yämäne yiwixawän, Yawe apgut.

² Abrahamu kuhilä kwayiwän enawän, äminu täpäyalä täpätu päkapu yiwikinä dayipgut. Unin dayikengu, selyotnä yämä däkänetä ihapmäke kuke, sopäsopä puke, kuhilä kep däkäne temgut.

³ Temäke using yakut. “Bulämbam täpä, nä ilakngä nandukengu, puyä äminda manapmake kuyo.

⁴ Puyä ämina iniwa, yanggä täkapu damän, bälängsä häluke, pa andäkale gepmäne yiwä täkanong.

⁵ Näle apuyingge, naxu mäteknä hangdama, nakitokakengä, axunangge natäyingune kunong,” yawän, “Täke. Usingu täke tahawiläk,” yang yakin.

* 17:5: Abram yangu yäpuli ‘nanä umanä käyä täpä’. † 17:5: Abraham yangu yäpuli ‘äminu meyäle nanä’.

⁶ Tiwän Abrahamu yupsäng ihapmäke, selyotkätan koptug, Sarale. Ko Sara using inikut. “Flawa gwälamu bulämbamu tupäyalä päke, bret hayo,” yang inikut.

⁷ Tikengä ihapmäke, towiyä gämände kukut. Ku towiyä gämän mätexu tänge ilakngäkänu gwendu täkapu, puyä äminä täpätule imän, itä yupsäng matäke hakut.

⁸ Tiwänä towiyä gämändäne mäm yanggä kälükät, äwä mäm yanggä awäke pewä kitokakinkät, towiyä gämän mätexu u hakinkät päkapu yämikut. Yämike, pa gepmä yiwike, daying yiwixawän, nakin.

⁹ Tikengä using inikin. “Mängätäda Sara sandan?” yang yawä “Endesing. Selyotkätan,” yang yänikut.

¹⁰ Tiwänä u yiwikinu täpätutä using yakut. “Täpduxu asämbimä gwenu krismasu endengwenune apa, mängätäda Sara engangu wäwi täpä kake täpik,” yang inikut.

Wamu u yakinu, Sara selyolune yiwixäwik natäpput.

¹¹ Abrahamkät Saraxälu äminäläke hikngä tiwät, engangä dukngitngäsä täpduxu ayapmikut.

¹² Ge Sara using natäpput. “Apnaxät nilu äminäläke alimäk. Engang äpme dukngiwik yake yänggak?” yang natäke, mipäkohopikut.

¹³ Tiwän Yawetä Abrahamu using inikut. “Sara inale mikgak? ‘Engangu kake tänanngäsändo. Äminäläke alit,’ yangu inale yänggak?”

¹⁴ Hängä täkngatu Yawetä using tiwik yang natäpänu, doaläwik? Tiwän täpduxu angganit gwenune hiyäkände äpme apit. Tiwän engangu wäwi täpä kake täpik,” yawän,

¹⁵ Sara anaxälake “Domit,” yawän, Yawetä “Hiyäkände. Amiläk,” yang inikut.

Abrahamkät Täkeläpäxätäda Sodomde yakumäläk

¹⁶ Äminu uläkwäxu Sodomde kuningge enawä, Abrahamkät kukin. Kuke päku kahitbänä yiwike, yot gäpangkätan kakin.

¹⁷ Yawetä using natäpput. “Hängä tahawitde natälu, Abrahamu doxanghopike tahawit,

¹⁸ inale Abrahamu bapunä sakngälake, kantri inätä täke yiwä, kitokngänä käyä tiwik. Tiwän Abrahamde tiwän, kantri kewune nanä undä bänip kwikwik päning.

¹⁹ Abrahamu, engangä, bapunä yang yänindämumbän, nomängän tahaxäwik, Yawele kahit täwaningge tuwängukum. Ge hiyäkän wamu Abraham inikumu, inä using pahawit,” yang natäpput.

²⁰ Tikengä Yawetä using inikut. “Sodom nanäxät Gomora nanäxät gutongä hikngä pahaxawä, kwänäm tixäwik, näle yayingu meyä hikngä.

²¹ Ge nina pukuke dayikengä, hängä wäyi pahawä wamu natäpugumu hiyäkän bä kem yangu natäpüt,” yang inikut.

²² Tiwänä äminu Yawexät kukin täpälalu Sodomde kuxawät, Yawexät Abrahamkälu ayiwikumäläk.

²³ Yawetä yiwikulune inälängän ku, Abrahamdä using inikut. “Ngä dasing? Äminomänkät gutongä äminkät undä sipnangge tinggaläk?”

²⁴ Ngä äminomänu 50 tiwänu, ile butayä donatäxäwik, yolu undä gäpangu pahawi malining?

²⁵ Gätä gutongä ämin sipmäkengu, äminomänu dosipnangäsä, inale undä sipmäkengu, meyä usakän yämiläxunin. Kewu undä womde meyä uHINGGIGKALÄXUNIN. Kekem usingu dolahanangäsä,” yang inikut.

²⁶ Tiwänu Yawetä using inikut. “Sodomkätanu äminomänu 50 dayikengu, butayä ile natäke, yolu undä gäpang tewa yiwik,” yang inikut.

²⁷ Tiwänä Abrahamdä hipdu using inikut. “Nä kep ämingän. Wamu yänangäsändo. Tiwändeyä hipdu yawit.

²⁸ Äminomänu 5-u wenä tiwän, 45-kän tiwänu, dasing? Yolu undä gäpangu asipiläk?” yang iniwän, “45 dayikengu, dosipit,” yang inikut, Yawetän.

²⁹ Tiwänä hipdu using inikut. “Ngä 40-kän tiwänu, dasing?” yawän, “Äminu 40 uläkwäke tiwänu, dosipit,” yang inikut.

³⁰ Iniwän hipdu “Täkeläpä, tokngä manandupso. Hipdu yänanggenggat. Ngä 30-kän tiwänu, dasingga?” yawän, “Dowahawit, 30-kän tiwikäyän,” yang inikut.

³¹ Iniwän hipdu inikut. “O, Täkeläpä, wamu hipdu angganinggat. Ayäwa kakengu, mähe manatängamiyo. Ngä undanu 20-kän tiwänu, dasing?” yawän, “20-kän dayikexäyä, dosipit,” yang inikut.

³² Iniwänä “O Täkeläpä, wamu wäseknngä hikngä ganiwit. Dasing? Äwä undanu 10-gän dayikengun?” yawän “10-gän dayikexäyä, dosipit,” yang inikut.

³³ Tiwānu wamu yakumäläxu, une using ku yiwikut. Tiwān Yawe teke kuxawān, Abrahamu yotnäle hipdu kukut.

19

Yawetä Sodomkät Gomoraxät sipgut

¹ Lolu taunu Sodomde yämä däkäne, wamu inulung wopwom yiwik yakakin womune puku yiwike yiwixawān, ängela uläpāyalu kupilä täkngaläknga kundopgumäläk.

Kundopät dayikengu enake, ku sopäsopä uläpāyatde puke, kuhilä kep däkäne temgut.

² “Bulāmbam täpä, nä puyä äminsä. Ge yotnane apät kuna. Pāku bälängsä häluwät, une petnim. Ge enakengä, gihä natämäläxune kuhol,” yang yänikut.

Yäniwān yäkwäle using yakumäläk. “Ane, kekewune pesim,” yang inikumäläk.

³ Tiwān Lotdä kitokawān, ile yolune kukin. Flawa yisnä wenä hangyämike, nakäyā meyä hake, yämān nakin.

⁴ Yämān nake, awetningge däpi tixawān, wäwi Sodom nanä undä, wawakdäkä, äminäläke yang Lotde yolu yiwit täpān gwähawān,

⁵ Lotde yangoke yakin. “Äminu gäle apumäläxu, yawi epuxuwät tahakana,” yang yakin.

⁶ Tiwān Lotdä epuxuke, yämä mehene gupsäng tahake, yänikut.

⁷ “O mäte notna. Wäyi täknga usingu malahanong.

⁸ Tike yäpana täpāyalä wäwixälu doyiwixayingu undan. Ge unin päkepu dama, gihä natäying täknga unuxät yiwitnong. Tike äminu aläpāyalu mawahawä malinong, inale näle yolunekān apumäläk,” yang yänikut.

⁹ Yäniwān, “Kuke nipmit,” yang inikin. Inikengä yakin. “Lolu womdune nanä täpätä päkapu yiwike, ninu gutongä äminde nininggak,” yang yakin. Tikengä using inikin. “Meyä uläpāyatde natämäng täknga gäle tahana, meyāmbamu gätä päpiläk,” yang yake, Lolu tekwätämāpät kuxawān, yämä uputningge tahakin.

¹⁰ Tiwāndeyä okupi yiwikumäläxu uläpāyatdä Lolu tulitämāpät kopān, yämä gupsäng tahakuhikumäläk.

¹¹ Tikengä kepmān yiwikinu uläkwäxu undä pahawät, kayi kupilawä, yämä däkä kanangäsä dolikut.

¹² Tiwān uläpāyatdä Lolu using inikumäläk. “Yepmäka, wawakga, yäpaka, bä gikaxät nanä täpätuyi andanu käyā kakengu, päpi awomu teke kukanong,

¹³ inale yolu anggapangu awahata malining. Äminu ane nanätä gutongä pahaxawä, Yawele kwänäm tixāwik yayingu meyä hikngä tiwān, Yawetä niningyäpiwān, nitdä pahata maliningge apumäk. Ge notda päpi, yolu awomu teke kukanong,” yang inikumäläk.

¹⁴ Iniwät Lolu enake epuxuke, yepme yäpanä uläpāyat pähimäläkge tuwungukin täpāyatde kuke yänikut. “Yupsäng enake, yolu anggapangu teke kukahol, inale Yawetä pahawān malinangge tinggak,” yang yäniwān, “Yamāndetbä nininggak?” yang natäp gumuläk.

¹⁵ Gusilu moyokān akondoxawān, ängelatä Lolu iningyäpikumäläk. “Mängätä yäpaka yang päke epuxunggayo. Tike yolu anggapangkät pahata malinäng,” yang inikumäläk.

¹⁶ Tiwāndeyä Lolu hipnalä tahangyiwikut. Tinggawān ängelatä Lot mängätnä yäpanä yang kätakngäne päke, epu päke kukumäläk, inale Yawetä Lotde butayä natäp gut.

¹⁷ Epu päke kuke, ängela täpätutä using yänikut. “Tupäkände datäkukanong. Päkungu kupi gwenune mayiwä täkanong. Tiwān maläpä täkwāmbān kanong. Tupäkändekān täwalune datäkukanong. Tike dahipān kumnäng,” yang yänikut.

¹⁸ Tiwāndeyä Lotdä using yakut. “O, Bulāmbam täpä, usingu mayawi tahanom.

¹⁹ Nä axumnangäsä tiwāndeyä, gätä puyä äminda ilakngä nanduke, nandung yiwixawi, käluk yiwixat. Tiwān täwalu malä hikngä. Ge unele datäkuxättna, meyä uläkngatä apungu, anhipān kumniminunin.

²⁰ Tike yolu atunggäpangsimu wäkngäsim. Tiwān mätekngä hikngä. Ge une tākembä datäkuke doxupit?” yang inikut.

²¹ Iniwān ängelatä inikut. “Täke. Wamu u yänggaläxu using tahawit. Yolu unggäpangsimu dowahawa malining.

²² Tiwān yupsäng lhapmäke, datäkunggayo, inale yolu gäpangsimune doxuxawi, näta hängä täkngatu pahanangäsändo.” (Yolu unggäpangsimu Lotdä mätekngä yang inikutde, umanä Soar yang inikakin.)*

²³ Gusilu moyokān ako apuxawān, Lolu Soar kundopgut.

* 19:22: Hibrü wamune ‘Soar’ yangu yäpuli mätekngä.

²⁴ Kundopän kakengä, Yawetä huwu tokngä yähakaying gwengwenu,[†] yekäpkätandä pewän, hopätä epukaying bimä täknga epgin, Sodom Gomoraxätanun.

²⁵ Tiwän Yawetä pahawän, ämin, yot, hängäläpä yangu kupi unggwenune yiwixayingu undä yähakukin.

²⁶ Unin ihiwän natake, Lotde mängälu täpän täkwämbän kake, hup bimä[‡] däkngake, däm täpä yiwikut.

²⁷ Yolu yähakuxawä, gwäsi hikngä Abrahamu Yawexät yakap yiwikumäläk womune täku yiwiike, hapäpu,

²⁸ Sodom, Gomora, kupi unggwen yang kaxawän, gwäha bulämbam hikngä kewu uwomkätandä mingändäkä bimä gwendä kopän kakut.

²⁹ Anätutä yot kupi unggwen yang pahawän malikin täpduxu, Abrahamde natake, Lolu iniwän, andatakuke meyä uläknga yapmikut.

Lotde yäpa

³⁰ Lolu Soar yiwitnanggengu anaxälake, yäpanä täpäyalu päpän, päko täwal däkäne hupgänangkätan yiwikin.

³¹ Täpduxu gwendune päyenätä ulapnä inikut. “Nanilu äminäläke hikngä alinggak. Tiwän kewu anggomune mängälä ayä käyäkän. Tike kewu awomkätanu nit päke yiwitnangäsä wäwi wenä.

³² Ge nanilu wain imita, tängoke andatdawuwänä, unuxät petnim. Unetäyä engangu käyä tiwik,” yang inikut.

³³ Ge kupilä unggwenune nanä wain imät tängoppüt. Tangopänä yäpanä yakap täpätä kuwän pekumäläk. Tiwändeyä nanä donatäpüt.

³⁴ Kwepdätä päyenätä ulapnä inikut. “Kupilä anggwenune nankälu axuwa pemäk. Ge hipdu imita tängoke datdawuwik. Tiwänä kuwi pesimäläk,” yang inikut.

³⁵ Ge kupilä unggwenune wainu hipdu tängoke datdawuxawänä, yäpanä mahan täpätä kuwän pekumäläk. Tiwändeyä nanä donatäpüt.

³⁶ Unin tahakengä nanätä yäpanäle engangmuhiwu pängyämikut.

³⁷ Tiwänä yäpanä yakap täpä engangu wäwi täpa dukngike, umanä Moap[§] yang inikut. Ile tiwän Moap nanä äpman yiwixayingu, Lotdä bapunä dakngawän yiwixaying.

³⁸ Inä usinggän yäpanä mahan täpäxäyän wawakngä dukngike, umanä Ben-Ammi^{**} yang inikut. Ile tiwän Amon nanä äpman yiwixayingu^{††}, Lotdä bapunä däkngawän yiwixaying.

20

Abimelegkä Abrahamde mängät täkut

¹ Abrahamu Mamrele pa gänang teke, Negep päku, Kadeskät Surxätde bänakan yiwikut. Päku Geraru mätekngä wesim yiwixäwikingä,

² mängätnäle “Hamina” yang yakut. Tiwänä Gerarle kingu Abimelegkä puyä äminä yäninyäpiwän, ku Sara täkapu imä, yotnäne tekut.

³ Tiwän kupilä gwendune Anätutä dambu tängäne apuke, Abimelexu inikut. “Gä axumnange tinggaläk, inale gä mängälä uläpä täkuläxu ayä käyä,” yang inikut.

⁴ Tiwändeyä Abimelexu Saraxät däpmunu dowekumäläk. Ge Abimelegkä using inikut. “Täkeläpä, äminu gutongänä wenä asipiläk?

⁵ Abrahamdä Sarale ‘Hamina,’ yawän, Saratäxayä ‘Hamina,’ yakut. ‘Ayä wenämbä,’ yake yäwa ku täkappin. Tiwändeyä nätä gutongä täkngatu ile dolahakum. Ge undanu gutongä wenä,” yang inikut.

⁶ Iniwän Anätutä dambu tängäne inikut. “Hiyäkände. Gä donatäxäwik tahakuläk yangu anatät. Ile tiwän, nätä natäpa, mängälä uläpä doläke, wäyi täknga dolahakuläk, nälen.

⁷ Ge mängälä uläpä hipdu ayäle imiyo. Äminu uläpä profet. Ge aimi, itä gäle tumuk wam yawänu, gä doxupiläk. Tike doimiläxu, yäko! Gä äwä gikaxät nanä yangu undä axumning,” yang inikut.

⁸ Kwepdätä gwäsi hikngä, Abimelegkä puyä äminä undä yangyävambän apä, meyä apgutdäne yäniwän, anaxälakin.

[†] 19:24: Huwu unggwenu umanä sulfa. Däkitä bimä yähakaying. [‡] 19:26: Hup bimä undäkä sol. [§] 19:37: Hibru wamune ‘Moap’ äwä ‘nananetä’ yangu guläkngä usäkän bimä. ^{**} 19:38: Hibru wamune Ben-Ammi yang yäpuli notnambamde wawak. ^{††} 19:38: äpman yiwixayingu Mosesdä wamu aläkngä temgut. Täpduxu inä yiwikut womune natake ‘äpman’ yang temgut.

⁹ Tiwänä Abraham yatawämbän apän, inikut. “Gä ninde dasing tahanggaläk? Nätä gäle meyä täkngatu dolahakum. Tiwändeyä Gä kem yake, meyä täknga ninde täkapunggaläk. Äminbamdä dowahakaying täknga, gätä ninde tahanggaläk.

¹⁰ Yäpuli inale hikngä tahakuläk?” yang inikut.

¹¹ Tiwänä Abrahamdä inikut. “‘Ane nanä Anätule donaxäläke, nuke mängätña tänäng,’ yang natäpugm.

¹² Tike ‘Hamina’ yang hiyäkände yakum. Nanilu uläpäninggän. Tike mingilu inäinä. Tiwändeyä mängätñale täkum.

¹³ Tiwänä Anätutä natäpän, yotna teke, kewu womduwomdu tihikuxäwik, mängätña using inikum. ‘Gätä näle nomän tahaxawi, yotyotbä säneka kuhimu, näle gätä “Hamina” yang yäniyo,’ yang inikum,” yang yakut, Abrahamdän.

¹⁴ Tiwänä Abimelekgä Sara Abrahamde hipdu imikut. Imike towiyä gämän, sipsip, puyä ämin yang imikut.

¹⁵ Imikengä Abrahamu using inikut. “Awomu näle kepgän. Gika sawomuneka yiwitnange natäkengu, une yiwiyö,” yang inikut.

¹⁶ Inikengä Sara using inikut. “Nätä hamindale moningu silwa meyä nä 1000 sekel* imit, gutongä uläknga gäle tahakumden. Tiwän äminbamu Gäxät yiwixayinggä using natäpning. ‘Gä gutongä täkngatu dolahakuläk,’ yang natäpning,” yang inikut.

¹⁷⁻¹⁸ Tiwänä Abrahamdä Anätule tumuk wam yakut. Tupä Abimelekgä Abrahamde mängät täpän, Yawetä mängälä undä Abimelekät nanä engang dayike pänangäsä bäniyä umukut. Tiwänä Abrahamdä ile tumuk wam yawän, Anätutä Abimelek, mängätña, mängälä puyä äminä yang gatängyämän, hipdu engang dayike pänangäsä täke tikin.

21

Saratä Aisak kake täkut

¹ Yawetä Sarale natäke apuke, yakäp wamu hiyäkän täknga yakulu tahawän bulä tikut.

² Abrahamu äminäläke aliwänä, Sara tängene käyä tiwän, täpduxu Anätutä yakut gwenune, engangu wäwi täpä kake täkut.

³ Täpänä Abrahamdä umänä Aisak* yang inikut.

⁴ Tixawän täpduxu 8 gwendä apän, Abrahamdä engangäle gup matäkut, tupä mämä wam täknga Anätutä yakut using.

⁵ Abrahamu krismasnä 100 yiwixawän, Aisaxu alakut.

⁶ Saratä using yakut. “Anätutä bänip gwaläng täknga namän, axuläkake mikgat. Ge äminbamdä ile natäkengu, näxät axuläkake mitnim,” yang yakengä,

⁷ unetäkän yakut. “Tupä äminbamu ‘Abrahamde mängälu Sara engangä dombä kake täpik?’ yang natäpgin. Tiwändeyä Abrahamu äminäläke aliwänä, engangä kake tänggat,” yang yakut.

Abrahamdä Hagarxät Ismaelkät yangyävämän kukumäläk

⁸ Aisaxu bulämbam tike, mämu tewän kakengä, Abrahamdä naxu bulämbam gwen hawän nakin.

⁹ Tiwänä Saratä kaxawänu, wawakngä Aisaxu Abrahamdä Isip nanä mängälä Hagar uläpä täkutde wawakgä wäyi täkngaläknga inixäwik inimikut.

¹⁰ Kakengä Abrahamu inikut. “Mängälä puyä äminda uläpäxät wawakngäxälu yangyävämäbi kukakun. Axungwäxawi, puyä äminda uläpäle wawakgä hängä täpäka dowäpik. Tike näle wawaxu Aisakgäkän päpik,” yang inikut.

¹¹ Ismaelu Abrahamdä inä wawak. Ge ayangyävämbigke yawänu, meyä päkut.

¹² Tiwän Anätutä Abrahamu using inikut. “Wawakga Ismael äwä puyä äminda Hagar yangyävämibiläke, meyä mawäyo. Saratä dasingga yak using tahayo, inale ‘Bapukambamu meyä hikngä tiwik,’ yang hiyäkän wam täknga ganikumumu, wawakga Aisakge tiwän yakum.

¹³ Tike puyä ämindale wawakäyä tahawa, meyä sakngälöke kantrinä inätä täke yiwitning, inale ixäyä wawakga,” yang inikut.

¹⁴ Kwepdätä gwäsi hikngä, Abrahamdä nak, yanggä kälöp guwune uhike pekinunin yang päkapu, Hagarde gwälamune pekut, wawakngäxät. Pewän päke, Berseba kepgän womune päke tihikukut.

¹⁵ Yanggä kälöp guwune päkulu alängopät puluwän, wawakngä pa mäteknägä kwämätsimde gepmä tekut.

* 20:16: Hibrü wamune 1000 sekel yangu 11.5 kilogram.

* 21:3: Aisak yangu yäpuli ‘mikgak’.

¹⁶ Teke “Wawaknga kayitā hikngā doxaxawa kupik,” yake, inākān pāku malāhimsim yiwixāwik, kwānāmnā tikut.

¹⁷ Engängā kwānām tiwān, Anätutā natāpḡut. Tiwān Anätule āngelatā Hagaru yekāwunetā using inikut. “Hagar, inale tikgalāk? Engang tāpā awexāwik tixu, Anätutā anatak. Ge manaxālayo.

¹⁸ Ku kātakngāne tāke tāpi enawān, inale nātā tahawa ile engangu meyā sakngālake, kantrinā inātā tāke yiwitning,” yang inikut.

¹⁹ Tiwānā Anätutā tahawān, kayi kakalā tiwān, gāpma yanggāle kwayikinu dākātu kake, tāku kālap guwu une tewān pukuwān dopān, tākapu wawakngā imān tāngoppḡut.

²⁰ Wāwi mātexu ulāpā alākaxawān, Anātu ixāt yiwikumālāk. Paran kepgān womune yiwixāwik, kwalemu mutnatāpḡut.

²¹ Tixawān mingātā māngātnā Isip nanā tākapu imikut.

Abrahamkāt Abimelekāt wam yakumālāk

²² Tāpduxu gwendune Abimelekāt Fikol amāk āmināle kuhilāle yiwixakut ulāpāxāt ku, Abrahamu using inikumālāk.

²³ “Inaka pahalāxu, Anätutā gatānggaminggak. Ge Anätule umande wamu kitokngā hikngā naniyo. ‘Gā, wawakga, bapuka yangu kemu dondaniwit,’ yang niniyo. Nātā gāle nomān tahakum usinggān, gātāxāyā nā āwā kantri anggāpang apuyiwitde pākāpu yiwixalāk yangge usinggān tahayo,” yang inikut.

²⁴ Iniwān Abrahamdā “Anätule umande kitokngā hikngā yānggat. U yānggalāk usingu āpme tahawit,” yang inikut.

²⁵ Tikengā using inikut. “Yānggā gāpma dākātu kwayikumu, puyā āmindatā kukāle inale tāke towikngā dākngaying?” yang inikut.

²⁶ Tiwāndeyā Abimelekgā “Ngā, itā tākin yangu donatāt. Moyokān tahawā donanikulāk. Ngā āpmāngān yawi natāxat,” yang inikut.

²⁷ Tiwānā Abrahamdā sipsip, towiyā gāmān yang pākāpu, Abimelekgē imān, kontrak tahakumālāk.

²⁸ Unetākān Abrahamdā sipsip mātexu māngālā 7 pākāpu inātā pekut.

²⁹ Pewānā Abimelekgā Abrahamu using inikut. “Sipsip mātexu māngālā 7-u ulākwāxu, inātā yāpuli dasingge pelāk?” yang inikut.

³⁰ Iniwān “‘Yānggā gāpma unggwenu Abrahamdā kwayikut,’ yake, sipsip mātexu 7-u ulākwāxu nāle kātāxune awāyo,” yang inikut.

³¹ Āminu ulāpāyātā Anätule umande wamu kitokngā yakumālākge, kewu uwomu umānā Berseba[†] yang inikaying.

³² Unin tahawāt wenā tiwān, Abimelekāt Fikol amāk āmināle kuhilā ulāpā yangu hipdunā Filistia nanāle kewune kukumālāk.

³³ Tixawān Abrahamu pa dākātu Berseba kwayike, Anātu Iwikge Yiwixak Tāpāle tumuxu une yakut.

³⁴ Tikengā Filistia nanāle kewune belakngā yiwikut.

22

Anätutā Abrahamde bānip yake kakut

¹ Berseba yiwixawāngān Anätutā Abrahamde bānip yake kakut. “Abraham,” yawān, Abrahamdā “We!” yang inikut.

² Tiwānā Anätutā using inikut. “Abraham, wawakga Aisaxu bulākān hikngā ulāpā bānipda yangu anatāt. Tiwāndeyā tāpi Moria kewu uwomune kuhon. Tiwānā nātā tāwalu dākātu yāwa kakengā, tāku undākāne tānguwi kupān, Aisaxu ofa nāle hawi ihikuyok,” yang inikut.

³ Abrahamu kwepdātā gwāsi hikngā enake, hāngālāpā donggi tāngāne pāko peke, puyā āminā tāpāyalā āwā wawakngā yang pāke kukut. Ku dāki ofa hāwikge wehike pāke, kewu Anätutā inikut womune kukut.

⁴ Axuxawān tāpduxu gwēnalā gwēndu apān, kwayiwān enawānu, kep womu malātā kakut.

⁵ Kake puyā āminā ulāpāyalu using yānikut. “Gilu donggixāt ane yiwixātngong. Tixawān Aisakāt nitdākān tāku, Anätule sopāsopā puke, tumuk wamu inikengā, hipdunit apsim,” yang yānikut.

⁶ Tikengā dāki ofa hānangge pākulu, wawakngāle imān gwālamikut. Tiwānā inā dākixwām āwā musuk yang pāpān kukumālāk.

⁷ Āxuxāwik Aisakgā “Nan” yawān, nanātā “Ina?” yakut.

[†] 21:31: Hibru wamune Berseba yangu yāpuli ‘wamu kitokngā yanggā gāpma’.

Tiwänä Aisakgä “Ngä, däkixät däkixwämkalu awämäk. Tiwändeyä sipsip mätexu ina tänguke hahim?” yawän,

⁸ nanätä using inikut. “Anätutä inä äpme nimik,” yang inikut. Tiwän kukumäläk.

⁹ Kuhika täwalu Anätutä inikutdäkäne kondoke, alta tahake, däki päko pekut. Peke wawakngä napdä wamäke, tako alta tängäne däki pekulune, enetängä tekut.

¹⁰ Teke musik täke, wawakngäle guläk matäwikge tändäkngakut.

¹¹ Tiwändeyä Yawele ängelatä yekäwunetä using inikut. “Abraham, Abraham,” yawän, Abrahamdä “We! Nä ane,” yakut.

Tiwänä ängelatä using inikut.

¹² “Wawakga malänguyo. Tike hängä täkngatu ile malahayo. Gä Anätule naxälake, wamnä gwälamikgaläk yangu anatät, inale wawakga täpätükänu uläpä Anätule imiläkge doxotnaläk,” yang inikut.

¹³ Tiwänä Abrahamdä kwayiwän enawän tahakengu, sipsiwu wäwi gwendu songä gitnä tupätuhimune apän, komnäne tapiwän yiwixawän kakut. Kake, wawakngäle tangge ku täkapu, unggwenunin tänguke, häwän ihikukut.

¹⁴ Tiwän Abrahamdä kewu uwomu umanä “Yawetä äpme nimik,” yang inikut. Ile tiwän äpmasimkäyä “Yawele täwal däkäne äpme nimik” yang using yäkaying.

¹⁵ Hipdu Yawele ängelatä yekäwunetä “Abraham” yake, using inikut.

¹⁶ “Abraham, Yawetä gäle using yak. ‘Wawakga täpätükän tiwändeyä doxotnaläkge, nina umande hiyäkände using yänggat.’”

¹⁷ Nätä bänip kwikwik gama, bapuka kuminamu yekäwune nanä äwä haluhalu yanggäne nanä yang bimä meyä hikngä äpme tike, iwalnä sipmäke, iwalnäle taunu towikngä däkngake, päke, yiwitning.

¹⁸ Gätä näle wam gwälamiläkge, bapukale tiwän, kantri kewune nanä undä bänip kwikwixu äpme päning,’ yang yak, Yawetän,” yang inikut.

¹⁹ Tiwänä Abrahamu Aisak täpä, hipdu puyä äminäle kuwät, hipdunä Berseba kukin. Täku une yiwikut.

Nahorde wawak

²⁰ Womdu yiwixawänä, Abrahamu using inikin. “Ulapda Naholkät mängätinä Milkaxälu engangu andukngikumäläk.

²¹ Yakap täpä Us. Tiwänä ulapnä Bus, Kemuel,

²² Kesed, Haso, Pildas, Jidla, äwä Betuel yang dukngikut,” yang inikin. Kemuelu Aramde nanä.

²³ Tiwänä Betuelu Rebekale nanä. Milka Naholde mängälu engangu using 8 dukngikut.

²⁴ Tiwän puyä äminä mängätinäle täkulu umanä Reuma. Ile wawaxu umanä Teba, Gaham, Tahas, äwä Maka yang.

23

Saratä kupän, Abrahamu kep uhikut

¹ Sara krismasnä 127 yiwike kungut.

² Kenankätanu taunu womdu Hebron*, uwomune kupän, Abrahamu butayä natake, kwänäm tixäwik, gwäyäm yiwikut.

³ Gwämyämde yiwikulunetä ku Hit nanä Hebron yiwixayingu using yänikut.

⁴ “Nä apuyiwit bä malä nanä. Ge kewu womduhimu täkembä namining, tiwän uhike mängätina une kwayiwit?” yang yänikut.

⁵ Tiwän Hit nanätä yäkwäle using inikin.

⁶ “Abraham bulämbam täpä, gä nin bänäkänkätanu umanda käyä. Ge ninde mätmälu gwälam hikngä däkätu gika kake yawi, doxotnanim. Tiwän axungäk täpä mätmälu undäkäne kwayiyo,” yang inikin.

⁷ Tiwän Abrahamu enake, “Ginde natäpa konggak,” yang natake, Hit nanä u yiwikinde kayine guläk puke,†

⁸ using yänikut. “Mängätina kwayiwitde täke natäkengu, näle map päke, Efron Soharde wawaxu gindä täkembä inining?”

* **22:16:** Äminu tupä nanä wamnä päpä kitokaningge natäkengu, äminu bulämbam täpäläpäle uman yake, “Ile umande yänggat,” yakakin. Tiwändeyä Anätutä inä wam täpä kitokawikge natäkengu, äminu täpätule umande yänangäsändo, inale Anätu enen hikngä, tiwän ämimbamu ayapmikut. Ile tiwän, “Nina umande yänggat,” yang yakut. * **23:2:** Hebronde umanu täkngatu Kariat Arba. † **23:7:** Äminu uwomune nanä notnäle “Gäle natäpa konggak,” yäningge natäkengu, ile kayine guläk pukakin.

⁹ Tiwän Makpela Hupgänangu Efronde kep kwayimune yiwixak däkäle moning namba naniwän, mätmätnäle[‡] uhiwit,” yang yänikut.

¹⁰ Efronu Hit nanä uläpä notnäle bänäkänkätan yiwikutnä, notnä taunde yämä däkäne u päkapu yiwikinde kayine, Abrahamu using inikut.

¹¹ “Bulämbam täpä, natäxayo. Notnambamde kayine using ganinangggenggat. Hupgänanggänu donggamit; tike kewu inä uwomkät gamit. Tiwän axungäk täpä kwayiyo,” yang inikut.

¹² Tiwän Abrahamu hipdu yot towixu u yiwikinde kayine guläk puke,

¹³ Efronu using inikut. “Gätä täke natäkengu, moningge namba naniwi gama awäyo.

Tiwän axungäk täpä une tewit,” yang inikut.

¹⁴ Efrondä Abrahamu using inikut.

¹⁵ “Abraham bulämbam täpä, natäxayo. Moning namba kewu uwomdäne silwa meyanä 400 seke[§] usinggä uhinangäsä. Tiwändeyä nit bimäsäle moning namba undäkä bulämbamundo. Ge axungäk täpä täke kwayiwiläk,” yang inikut.

¹⁶ Unin yawän natäpän take tiwän, Abrahamdä silwa Efrondä Hit nanäle kayine yakut using, bisnis ämindä uhikakindäkäne meyanä 400 sekeldä uhikut.

¹⁷⁻¹⁸ Uhiwän, Hit nanä taunde yämäne päkapu yiwikinde kayine, Efrondä kepnä Makpela nanä uwosimu Abrahamde imikut. Kep, hupgänang, äwä pa uwomune nanä yangu undä inäle imikut.

¹⁹ Imän mängätnä hupgänangu Makpela nanä undäkäne täku tekut. Makpelaxät Mamrexälu wäkngäsim wäkngäsim, tiwän Hebronkätan. Tiwänä Hebronu Kenankätan.

²⁰ Hit nanätä kewu uwom äwä hupgänangu undäkä yangu mätmätnäle tupäkände inäle imikin.

24

Abrahamdä puyä äminä wawakngäle mängät ku kake täkapikge inikut

¹ Abrahamdä inaka pahakulu. Yawetä bänip kwikwik yämän, nomängän tikin. Tixawän Abrahamu äminäläke hikngä damäsik tikut.

²⁻⁴ Puyä äminde kuhiläle yiwixäwik hängä täpänä daying yiwixak täpä using inikut. “Wawaknga Aisaxu mängätnä ane Kenan nanä mayangämiyo. Tike kantrinane ku, mängälä ninaxät nanä täpätu täkapu imiläkge natät. Ge kätakga bakanale kematde täxäwik, Anätu Yawe kepkat yekäpkät pahakut täpäle umande ‘Usingu äpme tahawit,’ yang u hiyäkände hikngä naniyo,” yang inikut.

⁵ Tiwän puyä äminätä using inikut. “Ngä axu yäwa, mängälä täpätä ane apikge ämbitawänu, dasing? Täkembä apu wawakga une täke kuwit?” yang inikut.

⁶ Iniwän Abrahamdä using inikut. “Wawaknga uwomune mahikngä täke kuyo.

⁷ Yawe Anätu yekäwune nanä täpätä naniwän, kepna äwä keptonä yang peke ane apa, hiyäkän wamu using nanikut. ‘Bapukambamde kewu awomu äpme yämät,’ yang nanikut. Ge itä ängelanä gämäxu äpme iningyäpiwän kuxawänä kuwi, mängälä uwomune nana täpätutä ‘Täke’ yang u äpme yawän, wawakngale täkapiläk.

⁸ Mängälä täpä gäxät ane apsimäläkge ämbitawänu, hiyäkän wamu Anätule umande yäwiläkgä meyä manggamiyok.* Tike wawaknga une maläke kuyo,” yang inikut.

⁹ Tiwänä puyä äminätä towikngä Abrahamde baki kematde kätäkngätä täxäwik, “Wamu u yänggaläk using hikngä äpme tahawit yang u Anätule umande ganinggat,” yang inikut.

Abrahamde puyä ämindä Rebeka kuke kakut

¹⁰ Abrahamde puyä äminätä hängä gwälamgwälamu Abrahamdäne päke, kamelu Abrahamdäne 10 päke kukut. Kuhika, kewu Mesopotemia kuke, taunu Nahor kundoppgut.

¹¹ Kewu alukwäxawän kundoke, yanggä gäpma, taun kwayimune yiwixak däkäne kuke, kamelu ile inälängän yäniwän puku yiwikin. Täpduxu usä womune, mängälätä yanggä uhiningge kukakinunin.

¹² Ge ile tiwän tumuk wamu using yakut. “O Yawe, gä towiknga Abrahamde Anätu. Abrahamu towiknga. Ge Abrahamde gwälam hikngä tahake, gatängamiyo. Tiwän puyä pahawa täke tiwik.

¹³ Nä yanggä gäpma andäkane yiwäxäwa, mängälä mätexu taunune nanä yanggä uhiningge aapukaying.

‡ 23:9: Äminu axupä, hupgänangune päko pekakin. § 23:15: Hibru wamune 400 sekel yang u 4.5 kilogram. * 24:8: wamu ... meyä manggamiyok. Äminu anätunäle umande hiyäkände hikngä yäkakini, “Using hikngä tahawit. Tike usingu dolahawa kakengu, itä täke nuwik,” yang natäxäwik yäkakini.”

¹⁴ Ge mǎngǎlǎ tǎpǎtu apǎn, 'Yanggǎlumǎndanetǎ yanggǎ uhike nami tǎngopa,' yang iniwit. Iniwa mǎngǎlǎ ulǎpǎtǎ yǎkwǎle wamu 'Tangop. Tiwǎn kameldalexǎyǎ uhike yǎma,' yang yawǎnu, 'Mǎngǎlǎ ulǎpǎ puyǎ ǎminda Aisakge tuwǎngulǎxunin,' yang natǎke, 'Gǎtǎ towiknga Abrahamde gwǎlam hikngǎ alahalǎk,' yang natǎpit," yang inikut.

¹⁵ Tumuk wamu ayǎxawǎnggǎn, Rebeka yanggǎlumǎnǎ gwǎlamike apgut. Mǎngǎlǎ ulǎpǎ Betuelde yǎpa. Tiwǎn Betuel Nahorkǎt Milkaxǎtde wawak. Tiwǎn Nahoru Abrahamde notnǎ.

¹⁶ Rebeka nomnǎ dǎkǎ gwǎlam hikngǎ. Tiwǎn mǎngǎlǎ mǎtek. Wǎwi tǎpǎtuxǎlu doyiwikumǎlǎk. Rebeka yanggǎ gǎpmane puku yanggǎlumǎnǎne uhike, hipdu akopgut.

¹⁷ Akopǎn Abrahamde puyǎ ǎmindǎ yupsǎng ku using inikut. "Yanggǎ yanggǎlumǎndane tǎlǎxu tǎkembǎ nami tǎngopit?" yang inikut.

¹⁸ Iniwǎn "Tǎke, bulǎmbam tǎpǎna," yang inike, yanggǎ anggwǎlamikulu yupsǎng tǎkepuke imǎn tǎngopput.

¹⁹ Tiwǎn mǎngǎlǎ mǎtexu ulǎpǎtǎ using inikut. "Yanggǎ kameldalexǎyǎ uhike yǎma inǎ natǎpning using tǎngopning," yang inikut.

²⁰ Inike yanggǎ yanggǎlumǎnune nanǎ kamelde gehanune yupsǎng piwǎn yiwǎ, hipdu yanggǎ gǎpmane ihapmǎke tǎku uhipǎkapu pingyǎminggawǎn, kamelu undǎ tǎngopǎ, tǎke tikut.

²¹ Tixawǎnu puyǎ ǎminu ulǎpǎ wamu doyake axupitang yiwikut. Yiwixǎwik "Nǎtǎ natǎke apulu, Yawetǎ ǎpmembǎ tahawǎn, nomǎnu tiwǎn kawit," yang natǎxǎwik kang yiwikut.

²² Tiwǎn kamelu tǎngopǎyǎ, puyǎ ǎmindǎ nomtǎpǎnǎle goldǎ pahakinu gutonggu ǎwǎ kǎtǎhiwu goldǎ pahakinu gutongalǎ yangu yǎkngǎnetǎ sikut. Nomtǎpǎnǎle goldǎ pahakinu unggutongu meyanǎ 5 grem. Tiwǎn kǎtǎhiwu goldǎ pahakinu unggutongalu meyanǎ 100 grem. Tiwǎn moningu inulunggǎ uhinangǎsǎ.

²³ Sikengǎ using inikut. "Tǎkembǎ naniwilǎk? Ngǎ gǎ iminde yǎpa? Nanggale yotkǎtanu awetnangǎsǎ kǎyǎ? Tiwǎnǎ ǎminu nǎxǎt apumǎngu une tǎke bǎ petnim?" yang inikut.

²⁴ Iniwǎn "Nǎ Betuelde yǎpa. Nana Betuel Nahorkǎt Milkaxǎtde wawak," yang inikut.

²⁵ Inike unetǎkǎnu using inikut. "Kameldale nakngǎ ǎwǎ awetnangǎsǎ† yangu kǎyǎ. Tiwǎn yolu gindǎ petningge kǎyǎ," yang inikut.

²⁶ Iniwǎn puyǎ ǎminu ulǎpǎtǎ Yawele sopǎsopǎ puke, dǎme kepǎtan tǎpu temǎke, tumuk wamu using yakut.

²⁷ "Yawe towiknga Abrahamde Anǎtu ulǎpǎle uman tǎngenǎkgat. Yawetǎ towikngale iwikge natǎxǎwik, gwǎlam hikngǎ tahanggak. Ile tahanggak usinggǎn, nǎxǎyǎ towikngale notnǎle yolune hikngǎ nanitǎkapuk," yang yakut.

Abrahamde puyǎ ǎminkǎt Rebekale mingǎnanǎxǎtdǎ wam yakin

²⁸ Tiwǎn mǎngǎlǎ mǎtexu ulǎpǎtǎ ihapmǎke, mingǎle yolune ku hǎngǎ dasingga apǎn kakulu undǎ yǎnikut.

²⁹⁻³⁰ Rebeka haminǎ tǎpǎtu kǎyǎ. Umanǎ Laban. Rebekatǎ apǎn, Labandǎ nomnǎne nomtǎpǎnǎle tekut gutongkǎt kǎtǎhiwu kǎtakngǎne pekut gutongatkǎt dayipgut. Tiwǎn Rebekatǎ "ǎminu tǎpǎtutǎ using nanik," yang yǎniwǎn natǎke, haminǎ Labanu ǎminu ulǎpǎle yupsǎng kukut. Kungu kamelnǎxǎt yanggǎ gǎpma dǎkǎne inǎlǎngǎn yiwixǎwǎ dayipgut.

³¹ Dayike ǎminu ulǎpǎ using inikut. "Gǎ Yawetǎ bǎnip kwikwik gaminggaxunin. Kepmǎnu inale yiwixǎlǎk? Yotna alǎndǎkngake, kameldǎ petnangǎsǎ womkǎyǎ alǎndǎkngat. Ge api kukana," yang inikut.

³² Iniwǎn ǎminu ulǎpǎ, puyǎ ǎmin notnǎ, kamel yangu Labande yolune kukin. Kuwǎ hǎngǎlǎpǎ kamelune pǎko pekinu pǎkepu pekin. Tiwǎn kamelde nakngǎ, gras yang yǎmike, ǎminu ulǎpǎxǎt puyǎ ǎmin notnǎxǎtdǎ bǎlǎngǎ hǎlutningge yanggǎ pǎkapu yǎmikin.

³³ Tikengǎ naxu pǎkapu yǎmǎ, ǎminu ulǎpǎtǎ using yakut. "Nǎ naxu yupsǎngu donǎpit. Tike wamu natǎlunin gǎmǎk danikengǎ nǎpit," yang yakut.

Yawǎn Labandǎ "Tǎke niniwilǎk," yang inikut.

³⁴ Tiwǎn ǎminu ulǎpǎtǎ using yakut. "Nǎ Abrahamde puyǎ ǎmin.

³⁵ Yawetǎ towiknga bǎnip kwikwik imǎn, hǎngǎnǎmbangǎn tikut. Sipsip, towiyǎ gǎmǎn, silwa, gol, puyǎ ǎminu mǎngǎlǎ wǎwi, kamel, donggi yang imikut.

† 24:25: *Kamelde nakngǎ ǎwǎ awetnangǎsǎ* Wilu bulǎ pǎxǎwik, kwǎtǎlǎ tǎpǎlǎpǎ pǎkapu yolune pexakinunin. Tiwǎn kamelnǎ ulǎngǎne pekakin. Tixawǎn nakngǎle naxu tǎmbam salin bimǎ yǎmǎ nǎkakin.

³⁶ Towikngale mǎngǎlu Sara ǎminǎlake hikngǎ alikengǎ, engangǎ wǎwi tǎpǎtu dukngikut. Tiwǎnǎ towiknga Abrahamdǎ hǎngǎ tǎpǎnǎ undǎ wawakngǎ ulǎpǎlekǎn imikut.

³⁷⁻³⁸ “Tikengǎ wamu kitokngǎ hikngǎ tǎknga using nanikut. ‘Anǎtule umande “Usingu ǎpme tahawit,” yangu hiyǎkǎnde hikngǎ naniyo. Wawakngale mǎngǎlu ane Kenan nanǎ mayangǎmiyo. Tike nanale notnǎmbamde kuke, mǎngǎlǎ mǎtexu ninaxǎt nanǎ tǎpǎtu tǎkapu wawakngale imiyo,’ yang nanikut.

³⁹ “Naniwǎn using inikum. ‘Ngǎ axu yǎwa, mǎngǎla tǎpǎtǎ ane apikge ambitǎwǎnu, dasing tahawit?’ yang iniwa, using nanikut.

⁴⁰ “‘Nǎ Yawele wam gwǎlaminggatde, itǎ ǎngelanǎ ǎpme iningyǎpiwǎn, ixǎt kuhimǎlǎk. Tiwǎn itǎ gatǎnggamǎn, mǎngǎlǎ kepnotna tiwǎn ninaxǎt nanǎ hikngǎ tǎpǎtu ǎpme tǎkapu wawakngale imilǎk.

⁴¹ Tike kepnotnale kuwi, axotnake mǎngǎlǎ tǎpǎtu donggamǎ kakengu, wamu Anǎtule umande hiyǎkǎnde hikngǎ u naningǎlǎk tǎkngatǎ meyǎ donggamik,’ yang nanikut,” yang yǎnikut, Abrahamde puyǎ ǎmindǎn.

⁴² Unetǎkǎnu using yǎnikut. “ǎpmanu yanggǎ gǎpma dǎkǎne apukengu, Yawe using init. ‘O Yawe, towiknga Abrahamde Anǎtu. Malǎtǎ hikngǎ apunggat. Ge natǎ ahikngǎ natǎke apulu, gǎtǎ gatǎngamiyo. Tiwǎn puyǎ pahawilu nomǎn tiwik.

⁴³ Nǎ yanggǎ gǎpma andǎkǎne yiwixawit. Tixawǎn mǎngǎlǎ mǎtexu tǎpǎtutǎ yanggǎ uhiwikge apǎnu, “Yanggǎlumǎndanetǎ yanggǎ uhike nami tǎngopa,” yang iniwit.

⁴⁴ Iniwa mǎngǎlǎ ulǎpǎtǎ yǎkwǎle wamu “Tǎngop. Tiwǎnǎ kameldalexǎyǎ uhike yǎma,” yang naniwǎnu, “Mǎngǎlǎ alǎpǎ Yawetǎ towikngale wawakge tuwǎnguxunin,” yang natǎpit,’ yang init.

⁴⁵ “Tumuk wamu bǎnipnane ayǎxǎwakǎn, Rebeka yanggǎlumǎnǎ gwǎlamike apuk. Apuke yanggǎ gǎpmane puku yanggǎlumǎnǎne uhiwǎn, using init. ‘Yanggǎ tǎkembǎ nami tǎngopit?’ yang init.

⁴⁶ “Iniwa yanggǎ anggwǎlamixu yupsǎng tǎkepu namike, using nanik. ‘Tǎngop. Tiwǎn kameldalexǎyǎ uhike yǎma,’ yang nanik. Tiwǎn tǎngopa, kameldexǎyǎ uhike yǎmǎn tǎngoying.

⁴⁷ “Tiwǎnǎ ‘Gǎ iminde yǎpa?’ yang init.

⁴⁸ “Iniwa ‘Nǎ Betuelde yǎpa. Nana Betuelu Nahorkǎt Milkaxǎtde wawak,’ yang nanik. “Naniwǎn, nomnǎne nomtǎpǎnǎle tengǎmike, kǎtakngǎne kǎtahiwi pengǎmit.

⁴⁸ Tikengǎ sopǎsopǎ puke, dǎmǎna kepkǎtan tǎpu temǎke, Yawele tumuk tahat. Towiknga Abrahamde Anǎtu ulǎpǎle umǎn yatǎngenat, inale itǎ towikngale daknotnǎle yǎpa natǎ towikngale wawakge tǎku imitde nanitǎkapuk,” yang yakut.

⁴⁹ Yǎnike using yǎnikut. “Ge gindǎ towikngale natǎke, gwǎlam tahaningge natǎkengu, tǎke nanining. Tike gwǎlamu dolahaningge natǎkengu, ixǎyǎ tǎke nanining. Tiwǎn nǎ dasingga tahawit yangu natǎpit,” yang yǎnikut.

⁵⁰ Tiwǎnǎ Labankǎt Betuelkǎtdǎ yǎkwǎle wamu using inikumǎlǎk. “Hǎngǎ alǎknga Yawetǎ tahanggak. Ge nindǎ tǎke bǎ tǎkendo yangu yǎnangǎsǎndo.

⁵¹ Tǎke, tǎke tǎke kuwilǎk. Yawetǎ natǎk using, tǎku towikngale wawakge imi, mǎngǎtnǎle tǎpik,” yang iniwǎt,

⁵² natǎke Abrahamde puyǎ ǎminu ulǎpǎtǎ Yawele sopǎsopǎ puke, dǎme kepkǎtan tǎpu temgut.

⁵³ Tikengǎ hǎngǎ gol silwa yanggǎ pahakinu Rebekatǎ pahanangǎsǎ ǎwǎ tǎwik yangu Abrahamde puyǎ ǎmindǎ yǎkngǎnetǎ sike imikut. Imikengǎ bǎnip gwǎlǎngge haminǎxǎt mingǎxǎtde hǎngǎ moningu kopsǎ hikngǎtǎ uhikayingunin yǎmikut.

⁵⁴ Tiwǎnǎ ǎminu ulǎpǎxǎt notnǎ apginkǎlu naxu nake, kupilǎ unggwenune dǎpmunǎ une pekin.

Kwepdǎtǎ enake, ǎminu ulǎpǎtǎ using yakut. “Nǎ ǎpmanu towikngale tǎkembǎ kunggawit?” yang yǎniwǎn,

⁵⁵ mǎngǎlǎ ulǎpǎle haminkǎt mingǎxǎtdǎ yǎkwǎle wamu using yakumǎlǎk. “Mǎngǎlǎ tǎpǎ nihǎxǎt yiwixǎtnǎ, tǎpduxu 10 usǎ apuxuwǎnǎ kunong,” yang inikumǎlǎk.

⁵⁶ Iniwǎt deyǎ using yǎnikut. “Natǎ natǎke apgumu, Yawetǎ gatǎngamǎn, puyǎ pahalu nomǎnu alik. Ge mananindǎkngǎnong. Tewǎ tokwikngale kunggǎwa,” yang yǎnikut.

⁵⁷ Yǎniwǎn using inikumǎlǎk. “Mǎngǎlǎ ulǎpǎ inina inǎ mapdǎ hikngǎ yǎwik,” yang inike,

⁵⁸ Rebeka yatǎwambǎt apǎn “ǎminu alǎpǎxǎlu ǎpmanu axuhimǎlǎk?” yang iniwǎt, “Tǎke. ǎpme kuhim,” yang yakut.

⁵⁹ Tiwǎnǎ Rebeka, mǎngǎlǎ Rebeka kang yiwixak tǎpǎ, ǎwǎ Abrahamde puyǎ ǎminǎ apgin yangu axuningge tahaxawǎ,

⁶⁰ Rebeka wam gwalängu using imikin. “O Rebeka, gä engangu meyä hikgnäle apekngä däknngawiläk. Tiwän bapukambamdä enake, iwalnä sipmäke, yot gäpanggäpangu päning,” yang inikin.

Aisakgä Rebeka mängätinäle täkut

⁶¹ Iniwäyä Rebeka äwä mängälä puyä äminäle päpän pahangämikaying täkwäk yangu kamel tängäne päko yiwä, yolu uwomu teke, Abrahamde puyä äminätä gämäk kuxawän kukin. Abrahamde puyä äminu uläpä using tahake, Rebeka täke kukut.

⁶² Aisaxu kewu Negep uwomune † päku yiwikutnä, Käluk Yiwäxäwik Nanduxak Täpäle Yanggä§ teke, hipdu apgut.

⁶³ Gwendune tukwatde hikngä, songäxätan ku moyo tihikuhika,** kwayiwän enawän tahakengu, kamelu apunggäwä kakut.

⁶⁴ Tixawän Rebekaxäyä kwayiwän enawänu, Aisaxu tupäkände kakut. Kakengu kamel tängänetä pälängepuke,

⁶⁵ “Äminu ätuläpä nin nindupikge apunggaxu imin?” yang inikut, Abrahamde puyä äminun.

Iniwänu “Näle towiknga, Aisak,” yang inikut. Tiwän Rebeka täwikngä täke, nomnä omik umukut.

⁶⁶ Tiwänä Aisaxu puyä äminätä hängä dasinggä tahakulu, undä une inikut.

⁶⁷ Tiwänä Aisakgä Rebeka mingä Sarale selyolune initäke koke, mängätinäle täkut. Täke Rebekale täke hikngä natäpgut. Mingätä kupänu butayä täkngane yiwikulu, Rebekatä apungä, Aisakge bäniwu tänguwän epgut.

25

Abrahamu engangu täkwäk guxäyä hipdu towikengä kumgut

¹ Sara kupänä, Abrahamu mängätinä hipdu täpätuxäyä äläkut. Umanä Keturä.

² Tiwän itä dukngikulu, wawakngä 6. Umanä Simran, Joksan, Medan, Midian, Isbak äwä Sua yang.

³ Joksandä täkake, wawakngä itä towikulu Seba Dedan yang. Tiwänä Dedandä täkake Asu, Letus, äwä Leum yang towikut. Tiwän unetä sakngälake Asu, Letus, äwä Leum yange bapunä yaxäwik yiwikin.

⁴ Tixawänu Midianu, wawakngä 5 towikut. Umanä Epa, Eper, Hanok, Abida äwä Elda yang. Äminu aläkwäxu Abrahamde mängälu Ketulale ayinä.

⁵⁻⁶ Abrahamu mängätinä Sarale mehene päkutde wawakge hängä bänip gwalängge doxungäxäwik uhike yämikut. Yämike Aisaxu inäkän yiwikge natäke yäningyäpiwän, uwomu teke, kewu gusitdä akonggak käwut päku yiwikin. Tiwänä hängänä undä wawakngä Aisakgekän pengämikut.

⁷ Abrahamu krismasnä unekänu 175 yiwikut.

⁸ Bänip kwikwixune krismasu naxälä yiwixäwik, äminälake hikngä tikut. Tike kungäke, bapunä tupä kumginde kukut.

⁹ Tiwänä wawakngä Aisakät Ismaelkätdä nanäle guwu täku, hupgänangu Makpela nanä däkäne tekumäläk. Makpeläxät Mamrexälu wäkngasim wäkngasim. Tiwän hupgänangu undäkä Epronde kewune yiwixakut. Epronu Hit nanä, tiwän Soharde wawak.

¹⁰ Kep, hupgänangu undäkä yangu mängätinä Sara tewikge natäkengu, Abrahamdä Hit nanäle kätaxune tupä auhike, mängätinä Sara hupgänangu undäkäne tekut. Ge inä kupänkäyä, wawakngätä undäkänekan tekumäläk.

¹¹ Abrahamu kupänä, wawakngä Aisaxu Anätutä bänip kwikwik imixawän, Käluk Yiwixäwik Nanduxak Täpäle Yanggäle* wäkngäsım yiwikut.

Ismaelde wawak täkwäk

¹² Wamu aläknga Abrahamkät Hagarkätde wawaxu Ismaelde wam. Hagaru Isip nanä uläpä Sarale puyä äminde yiwikulunin.

¹³ Wawakngä Ismaelde wawakge umanu yakap täpänetä ku wasekngä täpäne using. Yakap täpä Nebaiot, ile mehene Kedar, ile mehene Adbel, ile mehene Mipsam,

¹⁴ ile mehene Misra, ile mehene Duma, ile mehene Masa,

† 24:62: *Negep* Gatäkgatak wamu Yakap 12:9-de temginune kängange. § 24:62: *Käluk Yiwäxäwik Nanduxak Täpäle Yanggä* Yakap 16:14 une kängange. ** 24:63: *moyo tihikuhika* Wamu Hibru wamune temginu aläknga yäpuli kätak hikngä donatäxaying. * 25:11: *Käluk Yiwäxäwik Nanduxak Täpäle Yanggä* Yakap 16:14 une kängange.

¹⁵ ile mehene Hadad, ile mehene Tema, ile mehene Jetur, ile mehene Napis, tiwänä wäseknä täpä Kedema.

¹⁶ Ismaelde wawaxu 12 uläkwäxu yolu inäinä gäpanggäpang ku pahake yiwitäke kukin. Tikengä yolu unggäpanggäpang pahakinde kuhiläle inä yiwitäke kukin. Yolu u ku pahake yiwikin wopwomu bapunä mahande alake yiwikindä yot umanu bapunä yakawu u yiwikinde uman yänikin.

¹⁷ Ismaelu krismasnä 137 yiwike kumgut. Kungäke bapunä tupä kumginde kukut.

¹⁸ Tixawän bapunä mahande alakindä kewu Hawilaxät Surkätde bänäkängän päku yiwikin. Hawila Sur yangu Isipkät Asurkätde bänäkän yiwikumäläk, tiwän Isipde wäknäsim. Ismaelde bapunä Aisakge bapunä tokngä dayipä yäkwälexäyä usinggän pahawä yiwixakin.†

Aisakgä Isoxät Jekopkät towikut

¹⁹ Wamu alakngä Abrahamde wawaxu Aisakge wam.

Abrahamdä wawakngä Aisak towimbän,

²⁰ Aisaxu krismasnä 40 yiwikengä, mängätnä Rebeka täkut. Rebekale nanäle umanu Betuel. Tiwän haminäle umanu Laban. Betuel yänggwälu Aram nanä. Tiwän kewu Mesopotemia yiwixakin. Ge ile yäpa Aisakgä täkut.

²¹ Täkutnä engang hongge yiwän, mängätnäle natäke, Aisakgä Yawe tumuk wam inikut. Iniwän Yawetä gatängämän, tängene kayä tikut.

²² Rebekale bäniwune engangu täpälälätä yiwike, mingäle bänipkätan amgumälök. Tiwän “Usingu inaleka tinggak?” yake, Yawele yawänyak tahakut.

²³ Tahawänu Yawetä using inikut.

“Tängäkane engangu täpälälä. Tiwän uläpälalu kantri gäpangalä äpme upuke yiwisimäläk.

Tikengä gäpanggutä äpme kitokake, notnä yapmitning.

Tiwän payänä ulapnäle gepbine äpme yiwik,” yang inikut.

²⁴ Ge täpduxu engang dayike päkut gwenune wawakngä ukgatäp dayike päkut.

²⁵ Wawakngä yakap apgut täpäle guwu gämänä, tiwän dänggämnämbamgän. Tiwän umanä Iso yang inikin.

²⁶ Tiwänä mahande apgulu payänäle bäläng tänggänggänuxäwük apän, umanä Jekop‡ yang inikin. Aisaxu krismasnä 60 yiwixawän, mängätnä Rebekätä wawakngä uläpälalu une dukngikut.

Isotä ulapnä “Hängä nätä pängängäsä, gätä täke päpäläk” yang inikut

²⁷ Tiwänä yiwitäke kuhika, wawakngä uläpälalu inulung täpälät tike, Iso songäne tihikuxäwük, kälawu buläkän sipmäkakut. Tixawän Jekowu selyot däkändäkäne säkge yiwixakut.

²⁸ Aisaxu kälaptuk näpikge täke hikngä nätäxakut. Ge wawakngä Isole ilakngä hikngä natängämikakut. Tixawänu Rebekätä Jekopde ilakngä hikngä natängämikakut.

²⁹ Gwendune Jekowu nak haxawän, Iso songänetä nakngäle hikngä tixawä apgut.

³⁰ Apu Jekowu using inikut. “Nakngäle hikngä tikaying. Ge gapek salinu gämänä uhanggaläxu notnä yupsäng nami nänggäwa,” yang inikut. (Ile tiwän Iso umanä täknötu Idom§ yang inikin.)

³¹ Iniwän Jekopdä using inikut. “Gätä gämäk alakuläk. Ge nanitdä kupänu, ile hängäläpä meyä päpäläxunin. Tike gätä ‘Hängä wawakngä yakap täpätä päkayingu gätä täke päpäläk,’ yang naniwi, naxu äpme gamit,” yang inikut.

³² Iniwän Isotä inikut. “Nä nakngäle hikngä tiwä axumnanggenggat. Hängä uläkwäkke inale natäpit?” yang inikut.

³³ Iniwän Jekopdä using inikut. “ ‘Anätule umande wamu hiyäkände hikngä yänggat’ yang naniwiyä gamit,” yang iniwän, Isotä “Hängä uläkwäxu täke päpäläk,” yangu Anätule umande inikut.

³⁴ Iniwänä Jekopdä bret gapek salin yang imän naxäwük, yanggä tängoppgut. Tikengä enake, teke kukut. Unin tahake, Iso wawaxu yakap täpätä pängängäsä hängä hapduke, ulapnätä päpikge inikut.

26

Aisakät Abimelekät

† 25:18: *tokngä dayipgin* Wamu aläknga yäpulinä kätök hikngä donatäxaying. ‡ 25:26: Hibru wamune ‘Jekop’ yangu yäpuli ‘Bälängä tänggänggänukgak’. Hibru nanätä “Äminu uläpä kem tahanggak” yäningge natäkengu “Bälängä tänggänggänukgak,” yang yäkakin. § 25:30: Hibru wamune ‘Idom’ äwä ‘gämänä’ yangu guläkngä usäkän bimä.

¹ Kewu uwomkätanu gusit täpduk tiwän, naxu wenä hikngä tikut. Gusit täpduxu Abrahamdä yiwixawän tikut usinggän tikut. Tiwän Aisaxu kantri Filistiale kewune, taunu Gerar unggäpangune päku yiwikut. Täpduxu uwomune Fisilitia nanäle kingge Abimelekgä yiwikut.

² Tiwänä Yawetä apu Aisaxu using inikut. “Isiwu mawäpu yiwiyo. Tike kewu nätä ganiwit womune yiwiyo.

³ Täpduxu womduhimu kewu awomune yiwixayo. Tixawän nä gäxät gatake yiwixäwik, bänip kwikwik gamit. Wamu nina umande Abrahamu kitokngä inikumde, gä bapuka mahande alatning yangge kewu awopwomu undä äpme damit

⁴⁻⁵ Abrahamdä wamu imikum, mämä wamna imikum yangu undä hikngä täwakut. Ge ile natake, nätä pahawa, bapuka kuminamu yekäwune nanä bimä meyä hikngä tiwä, kewu awopwomu undä damit. Tiwän bapuka mahande alatningge tiwänu, kantri kewune nanä undä bänip kwikwik päning,” yang iniwän,

⁶ Asaixu Gerar yiwikut.

⁷ Tiwän äminu uwomune nanätä Rebeka kake, “Mängälä aläpä däsäka?” yang iniwä, Asaixu using natäpगत. “Rebeka gwälam hikngä. Ge ‘mängätna’ yäwa, Rebekale tahakengu, wäwi ane nanätä änuwä kungäxäwa täningunin,” yang natake, “Hamina,” yang yänikut.

⁸ Tikengä Aisaxu uwomune belakngä womsim yiwikut. Ge gwendune Filistia nanäle kingu Abimelekgä winduane hapäpu kaxawänu, Aisakgä mängätnä Rebeka tänggäwän kakut.

⁹ Kake Abimelekgä Aisaxu yatäwämbän apän, “Mängälä uläpä mängätä tiwändeyä ‘Hamina’ yangku kemu inale yakuläk?” yang inikut.

Iniwän Aisakgä, “‘Rebekale tahake nutnäng,’ yake yakum,” yang inikut.

¹⁰ Iniwän “Gä ninde usingu dasingge tahakuläk? Wäwi täpätutä mängätädxälü äyiwikin gämu, gätä tahake meyä nimim,” yang inikut.

¹¹ Tikengä Abimelekgä äminbamde mämä wamu using yatewän kukut. “Äminu täpätutä wäwi aläpä bä mängätnä meyä imänu, uläpä kupsäle tängutning,” yakut.

¹² Kewu uwomune Aisakgä nak puyä pahakut.* Tiwän Yawetä bänip kwikwik imän, krismasu unggwenu naxu meyä hikngä alakin.

¹³ Tiwän Aisaxu hängänämbamgän tiwä, hängänä meyä tinggäwä, hängänämbamgän hikngä tikut.

¹⁴ Aisakge towiyä gämän, sipsip, äwä puyä ämin yangu meyä hikngä tiwä, äminu Filistia nanätä “Hängä uläpäläpä nihä pängäwäsä,” yang natake, Aisaxu mähe natängämikin.

¹⁵ Mähe natängämixäwik, yanggä gäpma undä nanä Abrahamde täpduxune puyä äminätä kwayikin däkändäkä, Filistia nanätä kepdä kwayipänguhikin.

¹⁶ Tiwän Abimelekgä Aisaxu using inikut. “Gä kitokngäka inulung hikngä alik. Ge nipmake kunggayo,” yang inikut.

¹⁷ Tiwän Aisaxu uwomu teke, Gerar Kupi päku selyotnä täpikē yiwikut.

¹⁸ Tikengä yanggä gäpma nanä Abrahamde täpduxune kwayikinä, Abrahamdä kungäxawän, Filistia nanätä kwayipänguhikinu, Aisakgä hipdu kwayipäpän takawä, umänä inäinä nanätä yänikut using yänikut.

¹⁹ Tiwänä kupi unggwenune Aisakge puyä ämindä kepdä kwayike, yanggä akondokayingu däkätü kakin.

²⁰ Tiwändeyä äminu Gerar nanä kälap daying yiwixaying äwä äminu Aisakge kälap daying yiwixaying yanggä yanganike, Gerar nanätä “Yanggä gäpma undäkä nindäne,” yang yakin. Ge Aisakgä yanggä gäpma undäkä umänä Esek† yang inikut, inale ile tahake yanganikin.

²¹ Tiwänä hipdu yanggä gäpma däkätü kwayiwä teyä ilexäyä äyanganikin. Tiwän umänä Sitna‡ yang inikut.

²² Tikengä uwomu teke päku womdune yiwike, hipdu yanggä gäpma däkätü kwayiwä, undäkäle doyananikin. Tiwän Aisakgä “Yawetä kewu wangga womdu animinggakngä, engangu meyä dukngitna sakngälötning,” yake, umänä Rehobot§ yang inikut.

²³ Tiwänä uwomunetä Berseba koptut.

²⁴ Tiwän Yawetä kupilä unggwenune apu inikut. “Nä nannga Abrahamde Anätu. Manaxälayo, inale nä gäxät yiwixamäk. Puyä ämina Abrahamde tiwän, äpme bänip kwikwik gama, bapuka meyä yiwitning,” yawän,

* 26:12: Naxu tämbäm salin bimäle salinu mumbän kukin. † 26:20: Esek yangu yäpuli ayanganinying. ‡ 26:21: Sitna yangu yäpuli iwaliwal. § 26:22: Rehobot yangu yäpuli wanggä wom.

²⁵ Aisakgä alta tahake, Yawele tumuk inikut. Inikengä selyotnä une tapikut. Tiwän puyä äminätä yanggä gäpma däkätu une kwayikin.

²⁶ Tixawänu King Abimelek, Ahusat inä kingge natändetdet iminggaxu uläpä, äwä Fikol amäk äminäle kuhiläle yiwixaxu uläpä yangu Gerar teke, Aisakge apgin.

²⁷ Apä Aisakgä “Näle mähe natäke, nawämbä apgum. Tiwändeyä näle inale apukaying?” yang yänikut.

²⁸ Yäniwän, using yakin. “Yawe gäxat gatake yiwimäläxu alänggämän hikngä kamäng. Ge using yamäng. Anätule umande hiyäkän wamu kitokngä yänim, nitkät, gäxälun. Kontrak tahana,

²⁹ gindä ninu manihpong. Nindäxäyä gä donggukumäng. Tike gäle täkekän tahake, bänip kwikwixune tena apguläk. Tiwän äpmanu Yawetä bänip kwikwik gaminggaxunin,” yang inikin.

³⁰ Tiwänä Aisakgä naxu meyä hängyämän, naxu naxäwik, wainkät tängopgin.

³¹ Kwepdätä gwäsi hikngä, Abimelek Aisak yanggä “Amäxu dolahakahim” yangu Anätule umande yawät kitokakut. Tiwänä Aisakgä bänip kwikwixune pewän kukin.

³² Täpduxu unggwenunekän, Aisaxu puyä äminätä apu yanggä gäpma kwayikindäne using inikin. “Gäpma kwayike yanggä axamäng,” yang iniwä,

³³ umanä Siba yang inikut. Tiwän äpmasimkäyä taunu unggäpangu umanä Berseba.**

Aisakge wawaxu Iso mängätinä malä nanä päkut

³⁴ Iso krismasnä 40 yiwixäwixu, mängälä Hit nanä täpäyalä päkut. Beerile yäpa Judit äwä Elonde yäpa Basemat yang päkut.

³⁵ Mängälä uläpäyatde tahake, Aisakät Rebekaxälu tokngä natäp gumäläk.

27

Wam gwalängu Isotä tänanäsä, Jekopdä kukäle täkut

¹ Aisaxu äminäläke hikngä tiwän, kayi kupilakin. Tiwän, wawakngä yakap täpä Iso yatäwawakut. Yatäwambän apän, “Wawaknga,” yang iniwän, Isotä “Nan, nä äna an. Inale yänggaläk?” yang inikut.

² Tiwän Aisakgä “Natäpso. Nä äminäläke alit. Unggwenune kupit yangu donatät.

³ Ge kwälemdaxät käsimakaxälu päke, songäne ku, kälaptuk tängutäkapu namiyo.

⁴ Alänguke täkapungu, naxu kaxälä hikngä nätä näpitde natäxat using häke, päkapu nami näpit. Tikengä wam gwaläng gamikengä, kupit,” yang inikut.

⁵ Wamu Aisakgä wawakngä Iso inikulu Rebeka änatäng yiwixawän inikut. Ge Iso kälaptuk ku sipmäpapakipke songäne kuhinggäwänä,

⁶ Rebekatä wawakngä Jekowu using inikut. “Natäpso. Nanggatä notda Iso using inihiwän kat.

⁷ Kälaptuk tänguke, naxu kaxälä hikngä nätä näpitde häke, päkapu namiyo. Tiwän Yawele kayine wam gwaläng gämäk gamikengä kupit,’ yang inik,” yang inikut.

⁸ Tikengä unetäkänu using inikut. “Wawaknga, kätäk hikngä natäke, wamu angganiwit using hikngä tahayo.

⁹ Meme dämänune ku, meme mätexu nomän hikngä gwenälä päkapu namiyo. Tiwän naxu kaxälä hikngä nanggatä näpikge natäxak using hikngä hängämit.

¹⁰ Tiwänä nanggatä näpikge täku imiyo. Tiwän wam gwalängu gamikengä, kupik,” yang inikut.

¹¹ Iniwändeyä Jekopdä mingä Rebeka using inikut. “Notna Iso dänggämnämbamgän, tike nä usä wenä.

¹² Nanatä gupna täpän tiwän, ‘Kem tahanggak,’ yake, wam gwaläng namikge pahawit deyä, wam wäyi namiyäk,” yang iniwän,

¹³ mingätä using inikut. “Wawaknga, meyä using täknga apänu, nätä täke täpit. Gä manaxälayo. Tike wamu ungganinggat using hikngä täwayo. Meme ku päkapu namiyo,” yang inikut.

¹⁴ Tiwänä Jekopdä ku päkapu mingäle imän, itä naxu kaxälä hikngä Aisakgä näpikge natäxak using hikngä hakut.

¹⁵ Tikengä Rebekatä wawakngä yakap täpäle täwixu nomän hikngä kwämbälu yolune yiwikulu täke, wawakngä Jekopde pahangämikut.

¹⁶ Pahangämike, Jekopde kätäk guläkngä yangu meme gup päke, wamäng umukut.

¹⁷ Tikengä naxu kaxälänä käyä häkut äwä brelu häkut yangu Jekopde kätaxune pekut.

¹⁸ Tiwän Jekopdä nanäle ku “Nan,” yang iniwän, nanätä “Wawaknga, apunggaläk. Gä imin?” yang inikut.

** 26:33: Siba yangu yäpuli wamu kitokngä, tiwän Berseba yangu yäpuli wamu kitokngäle yanggä gäpma.

19 Tiwän Jekopdä “Nä Iso, wawakga yakap täpänin,” yang inikut. “Wamu naniläxu awahat. Gwaxu ahake päkapulu enake nayo. Tikengä wam gwalängu namiläk,” yang inikut.

20 Iniwän “Wawaknga, yupsäng hikngä sipmäläk,” yang iniwän, “Anätuka, Yawetä gatängamän sipmät,” yang inikut.

21 Tiwänä Aisakgä using inikut. “Wawaknga, wäkngasim apso. Gä wawaknga Iso hikngämbä? Ge gupda tapa tiwik,” yang inikut.

22 Tiwän Jekowu nanäle inälängän kuwän, nanätä kätakngä päke, “Guläkngä natäpa, Jekopde guläk tik. Tiwändeyä kätakngä päpa, Isole kätak tikaying,” yakut.

23 Jekopde kätaxu dänggämnämbangänu payänä Isole kätak bimä tiwä, nanätä “Wawaknga aläpä Jekop,” yang doxatäpögut. Tixäwik wam gwalängu imikut.

24 Wam gwalängu doimixäwixu yawänyaxu hipdu using inikut. “Wawaknga Iso, gika hikngä?” yang iniwän, Jekopdä “Nä unin,” yang inikut.

25 Tiwänä Aisakgä inikut. “Wawaknga, kälawu usipmäläxu käwutdu päkapu namiyo. Tiwän nake, wam gwalängu gamit,” yang yawän, päkapu imän nakut. Tixawän wainkät päkapän tängoppögut.

26 Nakengä inikut. “Wawaknga, wäkngasim apu kis tahangamiyo,” yang iniwän,

27 Jekopdä apu kis tahangämikut.

Tixawän Aisakgä täwixu Jekopdä tahakutde kápäng natäxäwix, wam gwalängu using inikut.

“Hiyäkän. Wawakngale kápängu

kewu Yawetä bänip kwikwik imikut womde kápäng bimä tinggak.

28 Anätutä kepda yekäpiot imän,

naxu meyä alatning.

Tämbäm salin bimä äwä wainu käluk yangu meyä hikngä gamik.

29 Äminu kantri womduyine nanä puyä ämindale yiwitning.

Äminbamdä sopäsopä gäle puke, kuhilä kep däkäne päpu yamning.

Notdale bulämbam täpäle yiwi,

minggale äyinätä sopäsopä gäle puke, kuhilä kep däkäne päpu yamning.

Imin ämindäka tokngä däkä gaminingu, inäxäyä tokngä däkä päning.

Tike äminu bänip kwikwik gaminingu, inäxäyä bänip kwikwik päning,”

yang imikut, Aisakgä, wam gwalängun.

30 Aisakgä wam gwalängu imipuluwänä, Jekowu nanä teke epuxukut. Tixawänu päyänä Iso kälapde kukulu apgut.

31 Täkapu ixäyä naxu kälälä hikngä nanäle tändäkngake päkapgut. Päkapuke nanä using inikut. “Nan, gwaxu asipmäke hake päkapunggalu enake nayo. Tikengä wam gwalängu namiläk,” yang inikut.

32 Tiwän nanätä “Gä imin?” yang iniwän, “Nä Iso, wawakga yakap täpänin,” yang inikut.

33 Iniwän natäke, Aisaxu äanaxälaxawän, kwätäläkwätälä duksäng yamuxawä, using inikut. “Kälawu imindä sipmäke päkapu namik? Gä ane doapuxawä nake, wam gwalängu äimit. Tiwän hiyäkände, hängä wam gwalängu imilu Anätutä pahawän bulä alawik,” yang inikut.

34 Tiwänä Iso nanätä unin yawän natäke, butayä hikngä natäke, kwänämu bulämbam hikngä yangotikut. Yangotixäwix “Nana, näxäyä wam gwalängu änamiyo,” yang inikut.

35 Iniwän nanätä “Wenä. Notdatä kem yake, wam gwalängu gäle gamitde natälu awäk,” yang inikut.

36 Tiwän Isotä using yakut. “Umanä Jekop* yangu hiyäkände inikayingunin. Täpduxu gwenalä kem tahake, näle tängge yiwike, hängä nätäne päk. Nä wawaxu yakap täpänin, tiwändeyä kem tahake, wawaxu yakap täpä däkngakut. Ge hängä nätä pänängäsa, itä päpik. Ge äpmankäyä hipdu kem tahake, wam gwalängu nätäne itäkän päk. Nana, wam gwalängu täkngatu äleläkngä naminangge tinggaläk?” yang inikut.

37 Iniwän Aisakgä wawakngä Iso using inikut. “Gäle bulämbam täpäle yiwän, notnämbamkäyä ile puyä ämin däknganingge ainit. Tiwän tämbam salin bimä wain yangu meyä päpikge wam gwalängu ile äimit. Ge wawaknga, gäle inaka gamit? Täkngatu wenä,” yang inikut.

38 Iniwän Isotä using inikut. “Nana, wam gwalängu täkngatu käyä? Nälexäyä nam,” yang inike, kwänämu hipdu bulämbam tikut.

39 Tiwän nanätä using inikut.

40 “Kewu naxu meyä alakaying womune doyiwiläk.

* 27:36: Gätakgätak wamu 25:26-une temgingu kendeyo.

Kewu yekäpiyot epukaying womune doyiwiläk.

Amäk tahakengä, naxu näpiläk.

Notdale puyä äminde yiwiläk.

Tiwändeyä mähe natakungu, wamnä upukengä,
gika kitoxune yiwike, ile gepbine doyiwiläk,” yang inikut.

Jekowu okngä Labande datäkukut

⁴¹ Nanätä wam gwalängu Jekopde imikutde, Isotä notnä mähemähe kakut. Kake bäniyäne using yakut. “Nandä kupikge däpi alinggak. Ge kupän gwäyäm yiwitdäkngakengä, notna Jekowu älänguwa kupik,” yang inikut.

⁴² Tiwänä wamu wawakngä yakap täpä Isotä yakulu iniwä natake, Rebekatä wawakngä Jekowu yatäwämbän apän, using inikut. “Notda Isotä gä kupsäle guwikge natake.

⁴³ Ge wamu angganiwit using pahayo. Yupsäng enake, hamina Labande Haran kunggayo.

⁴⁴ Kuwi womduhimu ixät yiwixawät, notda bäniptoxu u natäxaxu bäniyä kwikawän,

⁴⁵ gätä ile u pahaläkke bulämdawik. Tiwän wamu tewa kuwänä apiläk. Tike notdatä gwän kupi, täpduxu inä gwenunekänu täpâyale natäpitde mähe,” yang inikut.

⁴⁶ Tikengä Rebekatä Aisaxu using inikut. “Mängälä Hit nanä Isotä päkulu uläpâyatde mähe hikngä natake, käluk yiwitdexäyä mähe natäxat. Tiwän Jekopkäyä mängälä Hit nanä ane yiwixayingu täpätu täpänu, yiwikiyiwiknga wäyi hikngä tiwixunin,” yang inikut.

28

¹ Tiwänä Aisakgä Jekowu yatäwämbän apän, wam gwaläng imike, mämä wamu using inikut. “Mängälä Kenan nanä mahikngä tayo.

² Tike Mesopotemia minggale nanä Betuelde yolune kunggayo. Ku okga Labande yäpa täpätu mängätdale tayo.

³ Anätu Kitokngänä Käyä Täpätä bänip kwikwik gamän, engangga naxälä towimbi, sakngälake, kantrinä inätä täke yiwitnong.

⁴ Anätutä wam gwalängu Abrahamde imikulu, gä bapuka yangge damän, äminde kewu awom yiwixaläxu, gihäle täning. Kewu awomu Anätutä Abrahamde imikut. Ge unin täning,” yang inikut.

⁵ Inikengä Aisakgä Jekowu Labankät yiwisimäläkke Mesopotemia iningyäpiwän kukut. Labanu Aram nanä tiwän Betuelde wawak, tiwän Jekop, Iso yangge okngä.

Isotä mängätnä täpätu hipdu täkut

⁶ Jekowu kuxawänä, Iso using inikin. “Nansätä Jekowu wam gwaläng imike, mängätnä Mesopotemia nanä täpätu täpikge iniwän kuk. Tiwän wam gwaläng imixäwik, mämä wamu ‘Mängälä Kenan nanä malayo,’ yang inik.

⁷ Tiwän Jekowu mingänanäle wam gwälamike, Mesopotemia axuk,” yang inikin, Ison.

⁸ Unin iniwä Isotä “Nanu mängälä Kenan nanäle mähe hikngä natäxakngä tinggak” yang natäpüt.

⁹ Tikengä Isotä ku, Abrahamde wawaxu Ismaelde yäpa Mahalatkäyä, mängätnäle täkut. Mahalalu Nebaiotde hamin.

Jekopdä dambu tike, ängela dayipgut

¹⁰ Aisakgä Jekowu Mesopotemia kuwikge iniwän, Jekowu Berseba teke, Haran kuwikge kukut.

¹¹ Kuhika, kewu womdune kundoke, gusilu awukukutde, une pewikge yiwikut. Tikengä petnä pewikge, huwu uwomune nanä gwendu täke, uwänenatnäle kuhiläne teke pekut.

¹² Peke dambu tike kaxawänu, bäläng yayixu kewunetä gäkngälunekänu kwämbättdune, Anätule ängelatä epuxäwik kopä kakut.

¹³ Tixawän Yawetä enetängä* yiwike, using yakut. “Nä Yawe. Nä bapuka Abraham, nangga Aisak yangge Anätu. Nätä kewu awekgaläxu awomu, gikaxät bapukaxätde äpme damit.

¹⁴ Bapuka naxälä hikngä haluhalu bimä tining. Tixäwik uhike, gusitdä akonggak käwut, gusitdä pukunggak käwut, not käwut, äwä saut käwut yang päku yiwitning. Gäxät bapuxätde tiwän, yotyolu kewune nanä undä bänip kwikwik päning.

* 28:13: *enetanga* bä ‘Jekopde inälängän’

¹⁵ Natäpso. Nä gäxät yiwike, sawomuneka kuwiläxu, anggandung yiwit. Tikengä kewu awomune gä hipdu täkapit. Gä donggäpmakuwit. Tike hiyäkän wamu ängganit usingu äpme pahawit,” yang inikut.

¹⁶ Tiwänä Jekowu petnä pekulu enake, using natäpput. “Hiyäkände, Yawe ane yiwixak. Tiwändeya nä usingbä yangu donatät,” yake,

¹⁷ anaxälake, “Kewu awomu inätä hikngä. Awomu Anätule yot, gäkngätde yämä hikngä,” yakut.

¹⁸ Kwepdätä gwäsi hikngä, huwu kupiläne uwänenatnäle kuhiläne tekut gwenu täke, mahande kaxäwik natäpningge däm täpän enawän, olip yanggätä huwu unggwenu pingyapmikut.†

¹⁹ Tikengä kewu uwomu umanä Betel‡ yang inikut. Tupä taunu ile wäkngäsim yiwixaxu unggäpangu Lus yang inikakin.

²⁰ Tikengä Jekopdä Anätule umande hiyäkän wamu using inikut. “Anätu, gä näxät yiwike, kahilu belakngä aläpä kuwilu, nandung yiwike, naxu änäpitde äwä täwixu äwahawitde yang namixawi,

²¹ nä meyä dowäke, nanale yolune hipdu apitnä kakengu, Yawe, Anätunale gätä yiwiläk.

²² Tiwän huwu däm tängenake texalu anggweni yotdale yiwik. Tiwän hängäläpä gätä namiläxu, nätä upuke 9-u ninale pexäwik, 1-u gäle gamit,” yang yakut.

29

¹ Jekowu hipdu unetä enake kuhika, gusitdä akonggak käwut nanäle kewune kundopgut.

² Kundokengu yanggä gäpma gwendu kakut. Sipsiwu yanggä unggwenunetä yämä tängokakin. Ge ile inälängänu sipsiwu täkwäkgu inätä pexawä, täkwäkgu inätä pexawä, täkwäkgu inätä peggäwä dayipgut. Huwu yanggä unggwen tewä umukakulu kwälängä, tiwän meyä hikngä.

³ Ge sipsiwu undä unekän päkapukengä, huwu uhanu sipsip daying yiwixayinggä tekwämbä kuwän, sipsipde yanggä yämikakin. Tikengä hipdu tekwämbä apu umukakut.

⁴ Jekopdä sipsip daying yiwixaying äminu using yänikut. “Not, ginu säne nanä?” yang yäniwän, “Ninu Haran nanä,” yang inikin.

⁵ Iniwä “Nahorde bapunä Labanu axäxayingunin?” yang yäniwän, “Hii, axäxamängunin,” yang inikin.

⁶ Iniwä “Labanu domalik?” yang yäniwän, using inikin. “Hii, domalik. Ätuxa. Yäpanä Reselu sipsip päke ane aapunggak,” yang inikin.

⁷ Iniwä using yänikut. “Kanong. Gusilu dowukuk; bänäkängän yiwixak. Tiwän sipsiwu dämänäne päku penangäsä täpdukäyä dolik. Ge yanggänä yämike, hipdu päku pewä, nakngä näkänong,” yang yänikut.

⁸ Tiwändeyä using inikin. “U. Usingu tahanangäsändo. Tike sipsiwu undä päkapuke, hup hanu tekwämbä kuwän, yanggä yäminim,” yang inikin.

⁹ Tixawänu Reselu sipsip daying yiwixakutde, nanäle sipsip päke apundopgut.

¹⁰ Tiwän okngä Labande sipsip äwä yäpanä Resel yang dayike, Jekopdä ku, hup hanu yanggä gäpma mawunetä tekwämbän kuwän, yanggä okngäle sipsipde yämikut.

¹¹ Yämikengä Reselu kis tahangämike, kwänänmä initikut.

¹² Tike “Nä nanggale haminu Rebekale wawak,” yang iniwän, Reseldä ihapmäke, ku nanä inikut.

¹³ Tiwän Labanu tälänä Jekopde yawän natäke, axäwikge ihapmäke kukut. Ku betake, kis tahangämike, yotnäne initäke kukut. Kuwän wamu undä Jekopdä natäpugulu inikut.

¹⁴ Iniwän Labandä “Gä nina gup. Tiwän daknotna hikngä,” yang inikut.

Jekopdä Leaxät Reselkälu mängätinäle päkut

Jekowu Labande yolune kuwän, yekäwu gwendu une yiwikumäläk.

¹⁵ Yiwihika Labandä using inikut. “Hiyäkän, gä daknotna. Tiwändeyä puyä moyo dowahawiläk. Tike puyä pahaxawi, hängä inaka äpme gamit? Ge ‘Unin namiyo,’ yangu täke yäwiläk,” yang inikut.

¹⁶ Labanu yäpanä täpäyälä. Payänäle umanu Lea, tiwän ulapnäle umanu Resel.

¹⁷ Lea kayi gwälam.* Tiwän Reselu nomnä gupnä yangu gwälam hikngä.

† 28:18: ‘Olip’ yangu pa uman. Hängä täpätu olip yanggätä pingyapmimbä, Anätule hängä hikngä däkngakakin.

‡ 28:19: Hibru wamune ‘Betel’ yangu yäpuli Anätule yot. * 29:17: *kayi gwälam* Wamu aläknga yäpulinä kätak hikngä donatäxaying. Täpätuyitä yäpulinä “kayi wäyi” yang natäxaying.

¹⁸ Tiwän Jekowu Reselde täke hikngä natake, Labanu yäkwäle wamu using inikut. “Krismasu 7 puyä ane pahaxäwa apik. Tiwän yäpaka waseknä täpä Reselu, mängätnale namiyo,” yang inikut.

¹⁹ Iniwän Labandä “Womdune nanäle doyämit. Tike gäle täke. Ge näxät yiwisim,” yang inikut.

²⁰ Tiwän Jekowu Resel täpikge Labande puyä krismasu 7 pahakut. Jekowu Reselde hikngä natäpgetde, krismasu 7-de natäpänu, täpduxu gwenaläkän däpi hikngä bimä tikut.

²¹ Krismasu 7 gwenu apuxuwänä, Jekopdä Labanu using inikut. “Täpduxu namikuläxu awahat. Ge mängätna namiyo, tiwän täpit,” yang inikut.

²² Iniwän Labandä naxu bulämbam hikngä gwen häke, äminu uwomune nanä undä yangyawambän, apu nakin.

²³ Tiwändeyä kupilä unggwenune, Labandä yäpanä Lea täkapu, Jekopde imän pekumäläk.

²⁴ Mängälä täpätuxäyä, umanä Silpa, Labandä Leale puyä äminäle imikut.

²⁵ Kwepdätä tembänä enakengu, Lea kake, Jekopdä Labanu using ku inikut. “Gutongä uläknga näle inale tahakuläk? Puyäka Reselde natake pahakum. Tiwändeyä kem yake, Lea namikuläk,” yang inikut.

²⁶ Iniwän Labandä yäkwäle wamu using inikut. “Ninu ane nanä, ulapnä gämäxu doyämikamängunin. Payänä gämäk yämikamängunin.

²⁷ Lea täkuläkge, sande anggwen yiwitna puluwänä, ulapnä Reselkäyä gaminim. Tiwänä ile yäkwäle krismasu 7-u hipdu pahawiläk,” yang inikut, Labandän.

²⁸ Tiwän Jekopdä täke yawän, sande unggwenu yiwä puluwän, Labandä yäpanä Reselu mängätnale imikut.

²⁹ Imike Labandä Reseldexäyä mängälä täpätu umanä Bilha uläpä puyä äminäle yiwikge imikut.

³⁰ Tiwän Jekowu Reselkät yiwike, Reselde täke hikngä natäpget. Tike Leale using hikngä donatäpget. Tikengä Labande puyä krismasu 7-u hipdu pahakut.

³¹ Jekopdä ilakngäkänu Reselde tahakut usingu, Leale dolahawän kake, Yawetä Lea gatängämike tahawän, engangu dukngikut. Tixawänu Reselu engang hongge yiwikut.

³² Lea tängene käyä tiwän, wawakngä täpätu dukngikut. Dukngike “Yawetä meyä pälu axak. Ge äpmanu Jekopdä näle täke natäpik,” yake, umanä Ruben[†] yang inikut.

³³ Tiwänä hipdu tängene käyä tiwän, wawakngä täpätuxät dukngikut. Dukngike “Jekopdä näle täke donatäke Yawetä natake, wawaknga aläpähäyä namik,” yake, umanä Simeon[‡] yang inikut.

³⁴ Tiwänä hipdu tängene käyä tiwän, wawakngä täpätuxät dukngikut. Dukngike, “Wawakngilu täpälälä täpätu dukngikgat. Ge Jekowu näxälu äpme gatake yiwisim,” yake, umanä Livi[§] yang inikut.

³⁵ Tiwänä hipdu tängene käyä tiwän, wawakngä täpätuxät dukngikut. Dukngike, “Äpmanu Yaweale uman yatängenawit,” yake, umanä Juda^{**} yang inikut. Tikengä täpduxu womsimu engangu hipdu dondukngikut.

30

¹ Reselu inäle natäpänu, engangu dukngitnangäsä dolikut. Tiwän “Ninaxäyä engangu andukngitnangäsä,” yake, payänä mähemähe kakut. Kake Jekowu using inikut. “Engang namiyo. Tike donamiläxu axupit!” yang inikut.

² Iniwän Jekopdä tokngä natake, using inikut. “Nä Anätundo. Bänipda nätä umumba engangu dondukngiläk?” yang inikut.

³ Iniwän Reseldä using inikut. “Puyä ämina Bilha äna an. Ixät peson, tiwän itä enganga äpme dukngiwik. Tiwän näxäyä engangge mingä däknawit,” yang inikut.

⁴ Inikengä puyä äminä Jekopde imän, mängätnä däknawän, ixät pekumäläk.

⁵ Tiwän Bilha tängene käyä tiwän, wawakngä dukngikut.

⁶ Dukngike imän Reseldä using yakut. “Anätutä uhinggike nandupän, nä ämin nomän tiwän, tumuk wamu yäwa natake, wawaknga namik,” yang yake, umanä Dan^{*} yang inikut.

⁷ Tiwänä puyä äminä Bilha hipdu tängene käyä tiwän, wawakngä täpätuxät dukngikut.

[†] 29:32: Hibru wamune ‘Ruben’ äwä ‘meyä pälu axak’ yangu guläkngä usäkän bimä. [‡] 29:33: Hibru wamune ‘Simeon’ äwä ‘natake’ yangu guläkngä usäkän bimä. [§] 29:34: Hibru wamune ‘Livi’ äwä ‘gatake’ yangu guläkngä usäkän bimä. ^{**} 29:35: Hibru wamune ‘Juda’ äwä ‘yatängenawit’ yangu, guläkngä usäkän bimä. ^{*} 30:6: Hibru wamune ‘Dan’ äwä ‘uhinggike nandupän nä ämin nomän’ yangu, guläkngä usäkän bimä.

⁸ Dukngike imän Reseldä using yakut. “Payänaxät amäxu bulämbam tahake, nätä yapmit,” yake, umanä Naptali[†] yang inikut.

⁹ Lea inäle natäpänu, engangu hipdu dukngitnangäsä dolikut. Tiwän puyä äminä Silpa Jekopde imän, mängätinä däknagakut.

¹⁰ Tikengä Silpatä wawakngä dukngikut.

¹¹ Dukngiwän kuläkake, Leatä “Näle usingu tinangäsändo teyā alinggak,” yake umanä Gad[‡] yang inikut.

¹² Tiwänä Leale puyä äminä wawakngä täpätuxät hipdu dukngikut.

¹³ Dukngiwän Leatä using yakut. “Axuläkänggat. Ge mängälä notnatä nandukengu ‘Axuläkänggaxunin,’ yang nanining,” yake, umanä Aser[§] yang inikut.

¹⁴ Wit pänangäsä dändan tiwän, Rubendä songäne ku, songäsongä awäke napä tängäne kayä tikayingu kwämbätdule salin päke päkapu, mingä Leale imikut. Rubendä mingäle unin imän kake, Reseldä Lea using inikut. “Songäsongä salinu notnä tākembä namiläk?” yang iniwändeyä,

¹⁵ payänätä using inikut. “Äpna aläkuläxunekän, songäsongä salinu wawakngatä namikäyä täpiläkge yänggaläk?” yang inikut.

Iniwän Reseldä using inikut. “Songäsongä salinu wawakngatä gamixu notnä namixawi, yäkwäle kupilä anggwenune pesimäläkge, Jekowu äpme gamit,” yang inikut.

¹⁶ Tukwatde tiwän, Jekowu puyänetä apuxawän, Leatä ku using inikut. “Äpmanu gäxät yiwisim, inale gä songäsongä salinu wawakngatä namikgä ahuht,” yang inikut. Ge kupilä unggwenune ixät pekumäläk.

¹⁷ Tiwän Anätutä Leale natäke tahawän, tängene käyä tiwän, wawakngä 5 täpä dukngikut.

¹⁸ Dukngike using yakut. “Puyä ämina tupä apnale ima, ixät pekumäläkge, Anätutä ile natäke, yäkwäle wawaknga namik,” yang yake, umanä Isakar^{**} yang inikut.

¹⁹ Tikengä hipdu Lea tängene käyä tiwän, wawakngä 6 täpaxäyä dukngikut.

²⁰ Dukngikengä using yakut. “Anätutä bänip gwalängge hängä gwälam hikngä nalinggak. Ge äpmanu Jekopdä natäpänu axopit, inale wawakngilu 6 dukngikgat,” yang yake, umanä Sebulun^{††} yang inikut.

²¹ Tikengä womduhim yiwihikangu, yäpanä täpätu dukngikut. Dukngike umanä Daina yang inikut.

²² Tiwänä Anätutä Reselde natäke, gatängämike tahawän, engang alätnangäsä täke tikut.

²³ Tiwänä tängene käyä tiwän, wawakngä dukngike, using yakut. “Anätutä mayäkngä nätäne tāknga awahawän hopikaying.

²⁴ Ge wawaknga täpätuxäyä anamikge natäxat,” yang yake, umanä Josep^{‡‡} yang inikut.

Jekowu hängänämbamgän tikut

²⁵ Reseldä Josewu dukngiwänä, Jekopdä Labanu using inikut. “Nä kantrinane yotnane kunggawitde natäxat. Ge yawi kunggäwa.

²⁶ Mängätina enganga yangge natäke, puyä awahanggamit. Ge nami, päke kunggäwa, inale puyä bulämbam hikngä pahalu, gika änanuläk,” yang inikut.

²⁷ Iniwän Labandä yäkwäle wamu using inikut. “Nä ilakngä nanduxaläkngä kakengu, manäpmake kuyo. Gäle tiwän, Yawetä bänip kwikwixu namixu, tuwängune apä andayitapmät. Ge maxuyo.

²⁸ Tike inaleka natäkengu, täke yäwiläk, tiwän inä using gamit,” yang inikut.

²⁹ Iniwän Jekopdä using inikut. “Puyä bulämbam hikngä pahaxäwik, kälapda daying yiwixäwa, nomängän yiwiyingu, gika änanuläk.

³⁰ Nä ane doapuxäwa, kälapda mäteknä yiwikin. Tiwändeyä nätä ane apuke, kälapda sänesäneka päke tihikuxäwa, Yawetä bänip kwikwik gamixawän, kälapda meyä hikngä asakngälak. Ge äpmanu nä hängäläpä nihä yänggwätsimdäne daying yiwitnangäsä,” yang inikut.

³¹ Iniwän Labandä “Hängä ina bimä gamit?” yang inikut.

Iniwän Jekopdä yäkwäle using inikut. “Nä hängä täpätu manamiyo. Tike gätä täke yawi, hipdu sipsipda daying yiwitäke kuwit.

[†] **30:8:** Hibru wamune ‘Naptali’ äwä ‘amämäk’ yangu, guläkngä usäkän bimä. [‡] **30:11:** Hibru wamune ‘Gad’ yangu yäpuli ‘tinangäsändo teyā alinggak.’ [§] **30:13:** Hibru wamune ‘Aser’ yangu yäpuli ‘axuläkänggak’. ^{**} **30:18:** Hibru wamune ‘Isakar’ äwä ‘yäkwäle namik’ yangu, guläkngä usäkän bimä. ^{††} **30:20:** Hibru wamune ‘Sebulun’ äwä ‘nandupän kopik’ yangu, guläkngä usäkän bimä. ^{‡‡} **30:24:** Hibru wamune ‘Josep’ äwä ‘pahawän hopiying’ yangu, guläkngä usäkän bimä. Tiwän täknogtu ‘Josep’ äwä ‘täpätuxäyä äpme namik’ yangu guläkngä usäkän bimä.

³² Tewi nätä ku kälöpda undä dayixäwük, sipsip mätexu dänggämnä kupilä äwä sipsip meme yangu dänggämnä toloknä käyā yang dayike päke, ninale pewit. Puyä hipdu gäle u pahawitde bimä unin päpüt.

³³ Hiyäkände yatnä kakengu, mahande yupsäng katapiläk. Puyä pahakumde hängä u namiläxunin dayipiläkge apukengu, u namiläkätanu meme toloknä wenä gwendu bä sipsip mätexu dänggämnä kwaxu gwendu kakengu, 'Kukäle täkut,' yang natäpso," yang inikut.

³⁴ Iniwän Labandä "Täke. U yänggaläk using tahahim," yang inikut.

³⁵ Inike teyā, täpduxu inä unggwenunekän, Labandä meme wäwi toloknä käyā, äwä meme mängälä toloknä käyā, äwä sipsip mätexu dänggämnä kupilä yangu undä Jekopdä inäle päpikge yakutdeyā päke, wawakngätä daying yiwitningge yänikut.

³⁶ Tikengä unin päke, Jekowu une teke, kewu womdune kuxawä, täpduxu gwenälä gwendu apuxuwän, undan yiwikin. Tixawän sipsiwu notnä Labandäne peke kukinu, Jekopdä daying yiwikut.

³⁷ Tixäwük Jekopdä pa gupnä kupilä däkätuyile kätaxu käluk matäke, gupnä matäwän amixawä, päpän enaxawä, gupnä käwutdu using pekut. Tiwän awäpän enakinu bäniyā kwak yiwikin.

³⁸ Tiwän pa uläpäläpä memetä yanggä tängokayingune apuke dayipningge yake, gehanune wäkngasim päkapu pekut, inale meme yanggä tängopningge apuxäwixu, wäwitä mängälä une yäwäxakin.

³⁹ Ge meme mängälä, meme wäwitä pa uläpäläpäle inälängän yäwäxakinde, mätekngä pexakinu toloknä käyā.

⁴⁰ Tiwän sipsip äwa meme yangu dayixäwük uhinggike, sipsiwu inätä peke, meme inätä petäke kukut. Tikengä meme dänggämnä kupilä äwä meme toloknä käyā yangu uläkwäkke nomune sipsiwu pexawän, une tahakakin. Jekopdä meme sipsip yangu using pahanggäwän, meyä hikngä sakngälakakut. Tiwän kälawu inäle dayike pewän, inätä yiwä, Labandä kälawu dayike, inätä pewän yiwikin.

⁴¹ Kälawu kitokngänä käyätä tahaxawä, Jekopdä pa uläpäläpä kälöpde kayi tängän päkapu, gehanune wäkngasim pexawän, pa uläpäläpäle inälängän tahakakin. Ge engangä toloknä käyā pexakin.

⁴² Tiwän kälawu kitokngänä wenätä tahaxawä, pa uläpäläpä ile kayi tängänu dowexakut. Ge engangä toloknä wenä pexakin. Ge engangä kitokngänä wenä u pexakinu Labandäne, tiwän kälawu kitokngänä käyā Jekopdäne.

⁴³ Jekowu using pahanggäwän, memenä sipsipnä yangu meyä tiwän, puyä äminä, kamelnä, äwä dongginä yangkäyā äwänggäwän, hängänämbamgän hikngä tikut.

31

Jekopdä Laban teke datäkukut

¹ Labande wawakgä Jekopde using yakin. "Naninde hängäläpä undä hikngä Jekopdä päke pahawän, hängänämbamgän hikngä alik," yang yäxawä, Jekowu natäpüt.

² Natäke Jekopdä kaxawänu Labanu tupä ilakngäkän pahakut usingu, dolahawän kakut.

³ Tiwänä Yawetä Jekowu using inikut. "Awomu teke enake, hipdu notdambamde nanggale kewune kuyo. Tiwän nä gäxät kuhim," yang inikut.

⁴ Tiwänä Jekopdä Reselkät Leaxälu sipsipnäätä näkaying womune apät dayipikge natake, wam täknga tewän kuwän, une apgumäläk.

⁵ Une kuwät dayike, Jekopdä using yänikut. "Nansä tupä näle täke natäpüt deyä, äpmanu kawa, näle usingu donatak. Tiwändeyä nanale Anätu näxät yiwixamäk.

⁶ Nansäle puyä pahake, kitokngäna mumba kuwä, gihä anandumäläk.

⁷ Tiwändeyä nansätä 'Hängä usingusingu äpme gamit,' yangu kem nanike, ayakulune hikngä donamikulu, täpduxu meyä. Tiwändeyä Anätutä dolewän tahawän malit.

⁸ Nansätä 'Kälawu toloknä käyā gäle gamit,' yang naniwänu, mätekngä toloknä käyäkän pekin. Tiwän 'Kälawu guläkngä kwaxu gäle,' yang naniwänu, mätekngä inä usäkän pekin.

⁹ Using tahake, nansäle kälawu Anätutä päxäwük, nälekän namikut.

¹⁰ "Kälawu wäwitä mängälä yäwäxaying täpduxune peke, dambu täkngatu using kakum. Meme mängälä, wäwi toloknä käyätäkän yäwakin.

¹¹ Tixawän Anätule ängelatä dambu tängänekänu using yakut. 'Jekop,' yawän, 'We!' yäwa, using nanikut.

¹² 'Dayixäyo. Meme mängälä, wäwi toloknä käyā gwengwendäkän yäwäxaying. Nätä using tahaningge tahat, inale wäyi täkngäläknga Labandä gäle u pahanggaxu andayit.

¹³ Nā Anātu, gāle Betel apgum tǎpānin. Uwomune huwu gwendu dām tǎngenake, olip yanggātā huwu unggwenu pingyapmike, nāle gepbine yiwilǎkge hiyākān wam yakulāk. Ge kewu awomu teke, kewu alakulāk womune hipdu kuyo, 'yang nanikut,' yang yānikut.

¹⁴ Yāniwān Reselkāt Leaxātdā using inikumālāk. "Nanitdā hāngā tǎpātu nitde hikngā niminangāsāndo,

¹⁵ inale itā nindupānu, nilu malā nanā tinggaxunin. Nilu moningge pewān uhiwi, moningu u pākulu undā amumbān kukin.

¹⁶ Hāngā tǎpā undā nanitde kǎtaxune Anātutā pākulu, nit āwā engangit yangge hāngā. Ge Anātutā dasingga ganikulu using tahayo," yang inikumālāk.

¹⁷ Tiwān Jekowu tǎndāngake, māngātnā engangā yangu pāko kamel tǎngāne peke,

¹⁸ kǎlapnā āminsak, hāngānā Mesopotemia pākut yangu undā yāning yāpiwān kuxawā, nanā Aisake, Kenan kuningge kukin.

¹⁹ Labanu sipsip dānggām matāwikge kuxawān, Labandā 'anātuna' yake āmindākān kwātǎluke yotnā pexakut tǎpālāpā, Reseldā kukāle pākut.

²⁰ Jekopdā Laban Aram nanā ulāpā axanghopike, "Using kukamāng" yangu doinixāwik,

²¹ hāngā tǎpānā undā wepdākān pāke, Labanu teke, datākuhika, ku Yanggā Yupretis Dupi yayike, Gileadkātānu tāwalnā kāyā womune kuningge kukin.

Labandā Jekop tāwakut

²² Tǎpduxu gwenalā gwendu apuxuwān, "Jekowu using datākukut," yang iniwā natāke,

²³ Labandā notnāmbam yapāpān, Jekowu tāwālāke kukin. Kuxawā tǎpduxu 7 apuxuxawān, kungu Gileadkātānu tāwalnā kāyā uwomune kakin.

²⁴ Tiwān kupilāne Labanu petnā peke, dambu tike kaxawān, Anātutā apu using inikut. "Yāko. 'Jekowu tokngā wamu mainiyo,'" yang inikut.

²⁵ Jekopdā selyotnā Gileadkātānu tāwalnā kāyā uwomune tǎpikutnā kake, Labande notnāmbamkāyā uwomunekān pākāpu, selyotnā tapike yiwikin.

²⁶ Tiwān kwepdātā Labandā ku, Jekowu using inikut. "Amāk āmindā amāk tahake, iwālnā kalabusde pāke kukaying usingu, yāpana inale nandunghopike pākāpūlāk?"

²⁷ Wepdākānu inale datāngāpūlāk? Anānikulāk gāmu, gita hikwak yang pāke tayike kulākake, galak wamu ganinayā apim.

²⁸ Yāpana bapuna yangu kisu dolahangyāmike, galak wamu doyānixāwa, pāke apūlāk. Wāyi tāknga tahakulāk.

²⁹ Nātā meyā tāknga andaminangāsā. Tiwāndeyā kupilāne nāngale Anātutā using nanik. "Yāko. Jekowu tokngā wamu mainiyo," yang nanik.

³⁰ "Nānāle yolune kuwikge alahambānipdake kukut', yangu anatāt. Tike teyā anātuna kukāle inale pākāpūlāk?" yang inikut.

³¹ Iniwān Jekopdā yākwāle wamu using inikut. "Yāpanā ināle pāyāk,' yake naxālāke, pāke apgum.

³² Tike anātuka ulāpālāpā imindāka pākutnā kakengu, ulāpā axupik. Ge hāngā gātāne nāle hāngā tǎpāxātān yiwixawā kākengu, notnitde kayine gikale pāyo," yang inikut.

"Reseldā Labande anātu ulāpālāpā awākut," yangu donatāxāwik yakut.

³³ Tiwānā Labandā Jekopde selyot, Leale selyot, āwā māngālā puyā āminu ulāpāyatde selyot yangune ko dengwāsike, yāwambān malikin. Tiwān Reselde selyolune kopgut.

³⁴⁻³⁵ Nanā Reselde selyolune doxoxawān, Reselu pilo kamel tǎngāne teke puku yiwixakulu, yotnāne tāko tekutnā, anātu ulāpālāpā ile kematkātān peke, ulāngāne puku yiwikut. Ge nanātā ko yāwambānu, Reseldā nanā using inikut. "Bulāmbam tǎpāna, tokngā manātāngāmiyo. Nā yekāp iwāt titde, kayikane dām hikngā enatnangāsāndo," yang inike, ulāngāne puku yiwixawān, yāwambān maliwā, teke epuxukut.

³⁶ Tiwānā Jekowu tokngā natāke, Labanu using inikut. "Ngā nā māmā wamu dasā tākngānin upukum? Ngā wāyi ina tahakumde nāwālākāpūlāk?"

³⁷ Gātā nāle hāngālāpā undā hikngā dengwāsike dayilāk. Tikengu, gāle hāngā tǎpātu undanu, ina bima kake tǎlāk? Using kakengu, ane gāxāt nanā āwā nāxāt nanā yangge bānānān tākāpu teng. Tiwān itā yanguhinggixut.

³⁸ "Nā gāxālu krismasu 20 yiwikumāk. U yiwikumkātānu sipsiwu māngālā meyā dowāke, engangā tākekān pekin. Memexāyā usākān. Tiwān gāle sipsiwu wāwi gwendu donāpa tikut.

³⁹ Kǎlapda kǎlap tukgā sipginu, gāle dowākāpu tahawa dayipūlāk. Tike ninane nanā pāke ile tangge pekum. Tike kǎlapda kwakāpāne bā kupilāne pākindexāyā, usinggān yāxawī, tangāle gamikum.

⁴⁰ Using yiwikum. Kwakāpāne gusilu pālāngā hikngā nahikakin. Tixawān kupilāne kwāman hikngā tixawā gākāxāwik, petna dowekakum.

⁴¹ Krismasu 20 gaxät yiwikumäxu using hikngä tahaxäwük yiwikum. Yäpaka päpitde, puyäka krismasu 14 pahanggamikum. Tikengä sipsip meme yang päpitde, krismasu 6 pahanggamikum. Tiwändeyä 'Unin pahawi, usingusingu ämpe gamit,' yang nanikuläxu, ayakuläxune donamikuläxu täpduxu meyä.

⁴² Bapuna Abraham äwä nana Aisak yangge Anätu, Aisakgä änoxälakakulu Anätu uläpä, näxälu doyiwxamäk gämu, gätä hängä täpätu donamixäwük, moyo anäwambi kuwam. Tiwändeyä tokngämbamu u päke, puyä kitokngä u pahakakumu, Anätutä andayipgut. Ge kupiläne ile tiwän, Anätutä ganinggämatak," yang inikut, Jekopdän.

Jekopkät Labankätdä kontrak tahakumäläk

⁴³ Tiwän Labandä Jekowu yäkwäle wamu using inikut. "Mängälä aläpöyulu, näle yäpa. Tiwän engangu aläkwäxu näle bapuna. Tiwän sipsip meme yangkäyä nätäne. Hängä andayixaläxu, undä nätänekän. Tiwändeyä yäpana, bapuna yangge, dasingga alahawa teyä, näxälu doyiwitnimmä tinggak.

⁴⁴ Using tiwänu kontrak tahahim. Ge mahande ile natake, 'Wamu kitokngä using yakumäk,' yang änatäpsim," yang inikut.

⁴⁵ Tiwän Jekopdä huwu gwendü täke, däm täpän enakut.

⁴⁶ Tiwän, notnä hup päkappingge yänikut. Yäniwän huwu päkapu unekändäkä pekin. Peke une yiwike, naxu unekän nakin.

⁴⁷ Huwu unekändäkä u pekinu, Labandä umanä Jegar Sahaduta yang iniwän, Jekopdä Galet yang inikut.*

⁴⁸ Labandä "Huwu aläkwäxunin dayixäwük, 'Labankät Jekopkätä wamu kitokngä yakumäläkgäné' yang natäpna kuwik," yang yakut. Ile tiwän umanä Galet yang inikin.

⁴⁹ Umanä täkngatuxäyä Misa[†] yang inikin, inale Labandä using yakut. "Nilu nihänihä yiwisim tiwändeyä dasingga pahahimu, Yawetä äpme ninuxäwük.

⁵⁰ Gä yäpana päke päku, kätaxu dondaying yiwiläk, bä mängätä käluk täpämä täpiläkge natäpiläk. Tike 'Kepämindä donanduying,' yang natäpiläk. Tiwändeyä Anätutä anindupik," yang inikut.

⁵¹ Tikengä unetäkänu using inikut. "Dayipso. Huwu däm yiwixak gwen äwä huwu nit bänäkängän pelu aläkwäk yang dayipso.

⁵² Huwu anggwen äwä huwu aläkwäk yang, wamu kitokngä yäkämäk täkngale tuwängge yiwitning. Nätä huwu aläkwäxu doyapmike, ku tahawa maliwiläk. Tiwän gätäxäyä usingän. Huwu aläkwäxu doyapmike, apu tahawi maliwit.

⁵³ Abrahamde Anätu, Nahorde anätu, äwä ile nanäle anätu yanggäyä gaxät näxälu uhinggitning," yang inikut.

Tiwänä Jekowu wamu kitokngä Anätu nanä Aisakgä naxälakakulu uläpäle umande yakut.

⁵⁴ Yake täwalu undäkäne kälap tänguke, käwutdu Anätule ofa tahake, käwutdu häke, notnambamu yangyävambän apä nakin. Tikengä täpduxu unggwenune däpmunä täwalu undäkäne pekin.

⁵⁵ Tiwän kwepdätä gwäsi hikngä enake, Labandä yäpanä bapunä yangu kis tahangyämike, galak wam yänikengä, äminu unuxät kukinu hipdu päpän, yotnäle kukin.

32

Jekowu Iso kawikge tändäkngakut

¹ Labanu yotnäle kuxawänu, Jekopkäyä äenake kukut. Kahit täpäne kuhikangu, Anätule ängela dayipgut.

² Dayike "Kewu awomu Anätule ämindä yotde äpmandähimdekän päkapu yiwixaying," yang yake, kewu uwomu umanä Mahanaim* yang inikut.

³ Tikengä Jekopdä puyä äminä kantri Idomkätanu kewu Seir uwomune ku, payänä Iso yawä natäpikge yänikut.

⁴ Using yänikut. "Bulämbam täpäna Iso wamu using ininong. 'Puyä äminda Jekopdä using yak. Labankät yiwihika aapunggat.

⁵ Nä towiyä gämäna, donggina, sipsipna, memena äwä puyä ämina yangu käyä. Ge bulämbam täpäna, wamu aläknga gäle tewa apunggak, inale gätä bänip gwaläng

* **31:47:** Aram wamune, 'Jegar Sahaduta' yangu yäpuli 'huwu aläkwäxu mahande dayixäwük natäpna kuwikge.' 'Galet' yangkäyä yäpuli uläknganingän, tiwändeyä Jekopdä Hibru wamune inikut. † **31:49:** Hibru wamune 'Misa' äwä 'andayixak' yangu guläkngä usäkän bimä. ‡ **31:53:** Abrahamde Anätu, Nahorde anätu yangu buläkän täpä, bä inänä yangu kätok hikngä donatäxomäng. Abraham, Nahor yangge nanä Tera anätunä meyä ile tumuk yänikut. Josua 24:2 kendetnangäsä. Ile tiwän 'Anätunätä äpme uhinggitning,' yang temgumäng. * **32:2:** Hibru wamune 'Mahanaim' yangu yäpuli yolu gäpangälä, tiwän äpmandehimdekän.

natängamiläke natät, yang ninik, tiwän apumäng,” yang ininong, Ison,” yang yänikut. Yänike yäning yäpiwän kukin.

⁶ Ku inike, Jekopde hipdu apgin. Apu using inikin. “Payäka Iso axu inikumäng. Tiwän änggandupikge, äminu 400 päpän ixät using apäyak.” yang inikin.

⁷ Tiwän änoxälake, meyä hikngä päxäwīgän, äminu ixät kukin, sipsipnä, memenä, towiyä gämänä äwä kamelnä yang upuke, täkwäkgu inätä päku peke, täkwäkguxäyä inätä päku pekut,

⁸ inale using natäpğut. “Isotä apu yakap täkwäk sipänu, mahan yiwitning täkwäxu andatäkuwä, dosipik,” yang natäpğut.

⁹ Tikengä tumuk wamu using yakut. “O Anätu bapuna Abraham äwä nana Aisak yanggäne, O Yawe, gätä using nanikuläk. ‘Kantrika alakuläk womune kuwi, nätä gatänggama, täkekän yiwiläk,’ yang nanikuläk.

¹⁰ Nä puyä äminda, tiwän umana wenä. Tiwändeyä gätä näle iwikge natäxäwik, gwälam hikngä tahanggaläxunin. Yänggä Jodan Dupi tupä yayike apgumkätanu, hängäna wenä; hiputnatäkän hanggike yayike apgum. Tiwändeyä äpmanu hangäna meyä hikngä tiwän, inäinä pet; täkwäkgu inätä peke, täkwäkgu inätä pet.

¹¹ Ge gatängamiyo. Gatängamike, payäna Isole kätaxune maleyo. ‘Itä apu mängätna, enganga, äwä nina yangu undä nihipän kumnäm,’ yake naxäläkgat.

¹² Wamu using nanikuläk. ‘Nätä äpme pahawa täkekän yiwiläk. Tikengä bapuka pahawa, meyä hikngä haluhalu bimä tiwä, kendetnangäsä doliwik,’ yang nanikuläk. Ge gatängamiyo, tiwän Isotä donihipik,” yang inikut.

¹³ Inike, kupilä ugğwenune, une yiwikut. Une yiwixäwik, kälawu gwenduyi bänip gwalängge payänäle imikge tuwängukut.

¹⁴ Using tuwängukut. Meme mängälä 200, meme wäwi 20, sipsiwu mängälä 200, sipsiwu wäwi 20,

¹⁵ kamelu engangä käyä 30xät engangäxät, towiyä gämänu mängälä 40, towiyä gämänu wäwi 10, donggi mängälä 20, äwä donggi wäwi 10 yang imikge tuwängukut.

¹⁶ Kälap tuwängukengu, inäinä upuke, puyä äminu täpätu täpätule kätaxune pekut. Peke puyä äminä using yänikut. “Gindä gämäk kunong. Axunanggengu, unekän hikngä maxunong. Täkwäkgutä gämäk kuwä, bänäkänu wangga äyiwiyok. Tiwänä täkwäkgu une. Tiwän une kuningkäyä, usingän,” yang yänikut.

¹⁷ Tikengä puyä äminä yakap kuwikge täpä using inikut. “Axuwi payäna Isotä ganduke, ‘Gä towikga imin? Kälawu imindäne yäwäxawi apukaying? Tiwän säne päke kunggaläk?’ yang bä ganiwän kayo.

¹⁸ Tiwänu using iniyu. ‘Kälawu aläkwäxu puyä äminda Jekopdäne. Itä bulämbam täpänä Isole yake namän, bänip gwalängge gamikge päkapunggat. Tixäwixu inä Jekowu äpmäxälä apänak,’ yang iniyu,” yang inikut.

¹⁹ Tikengä puyä äminä kälawu yakap täpäle mehene päke kuwikge täpä, äwä uläpäle mehene päke kuwikge täpä, äwä une päke kuning ämin yangu usingän yänikut. “Iso kakengu,

²⁰ wamu undaninggat usingän ininong. Tikengu using ininong. ‘Puyä äminda inä Jekopkäyä mahaninkätan apänak,’ yang ininong,” yang yänikut, Jekopdän, inale using natäpğut. “Hängä bänip gwalängge imitde pewa kuwä kakengu, bänip kwikwixu äpmembä natängamik. Ge nina kuwa nandukengu, äläkuläkawik,” yang natake,

²¹ hängäläpä gämäk pewän päke kuxawä, kupilä ugğwenu Jekowu yolu äpmandekän tahake yiwikut womune inäkän yiwikut.

²² Kupilä ugğwenunekänu Jekopdä mängät täpäyatnä, mängälä puyä äminäle yiwixamäläxu uläpäyat, äwä wawakngä 11-u uläkwäk yang päpän, Yänggä Jabok Dupi ayayikaying womune yayike, käwutdu yänipäko pekut.

²³ Päko peke ako, hängä täpänäxäyä yawän, puyä äminä kukindä päke, atusikäwut päko pekin.

²⁴ Tixawänu Jekowu käwutdu inäkän yiwikut.

Jekopkät Anätuxät amgumäläk

Tixawän äminu täpätutä apän, “Imindäka betake, kewune täpäpän pimapan?” yake usingän pahaxawät, axwakawikge tikut.

²⁵ Using betäxäwik, äminu uläpätä kawänu, Jekowu yapmitnangäsä doliwän, yemiyiwilune tepän, golängä wakäwakälune dekut.

²⁶ Tiwän äminu uläpätä Jekowu “Tewi kunggäwa. Axwakäwikge alinggak,” yang iniwändeyä, Jekopdä “Wam gwaläng gämäk namiyä, tewa kuwiläk,” yang inikut.

²⁷ Tiwän äminu uläpätä “Ngä gä umanda imin?” yang iniwän, “Nä umana Jekop,” yang inikut.

²⁸ Iniwānu āminu ulāpātā using inikut. “Gā umanda Jekop yang dongganikaning. Tike umanda käluk täkgnā Israel yang ganikaning, inale gā āmin āwā Anātu yang amāke yapmilāk[†]” yang inikut.

²⁹ Iniwān Jekopdā “Āwā gāle umanu tākembā naniwilāk?” yang iniwān, ulāpātā “Umana ganiwitde inale hikngā yānggalāk?” yang inike, wam gwaläng imikut.

³⁰ Tiwān Jekopdā “Anätule nomu axake teyā doxungwät,” yake, kewu uwomu umanā Peniel[‡] yang inikut.

³¹ Gusitdā akoxawānu, golängā andekutde, Peniel teke kukulu, amandotāke kukut.

³² Jekopde yemiyiwilune tepān, golängā wakāwakälune dekutde, Israel nanā āpmandehimkāyā, kälap hakengu, hikngwāmu goläng wakāwakälune nanā donākayingunin.

33

Jekopdā payänā Iso kuke kakut

¹ Jekowu Peniel teke kuhika, kwayiwān enawānu, Iso āminā 400 pāpān apunggāwā dayipgut. Dayike engangā upuke pekut. Leale engangu inā Leaxät peke, Reselde engangu inā Reselkät peke, puyā āminā ulāpāyotde engangkāyā usinggān pahakut.

² Puyā āminā ulāpāyatkät engängäxät gämāk pewān yiwā, ile mehene Leaxät engängäxät pewān yiwā, wāsekngā Reselkät wawakngā Josepkät pekut.

³ Tikengā inā Jekopdā gämāk tāku Isole kayine kuhilā kep dākāxātan tāpu temgut. Tikengā usinggān pahanggāwān, 7 tikut.

⁴ Tixawān Isotā ihapmāke, apu Jekowu betake, kis tahängāmike, kwānāmnā initiwān, kwānāmnā une tikumälāk.

⁵ Tiwāl matāwān, Isotā hilakengu, mängälā engangā yang yiwikinā dayike, Isotā “Āminu alākwāk yiwiyingu imindāne?” yang inikut.

Iniwān Jekopdā “Nāle engang alākwāxun, Anätutā puyā āmindale nāle bānip gwaläng natāke namikulunin,” yang inikut.

⁶ Tiwān puyā āminā ulāpāyatkät engängäxät dā Isotā yiwikulune hikngā pāku sopāsopā puke, kuhilā kep dākāxātan tāpu yamgin.

⁷ Tiwān ile mehene Lea engangā yanggā pāku, sopāsopā puke, kuhilā kep dākāxātan tāpu yamgin. Tiwān wāsekngā Josepkät mingā Reselkät dā pāku, usinggān pahakumälāk.

⁸ Tiwānā Isotā Jekowu using inikut. “Kälawu ulākwāxu dasingge pākapulākngā dayit?” yang iniwān, Jekopdā using inikut. “Bulāmbam tāpāna, gātā ilakngā hikngā nandupilākge, gāle tiwān pākaput,” yang inikut.

⁹ Tiwāndeyā Isotā “Notna, nā usā kāyā. Ge u gikale,” yang inikut.

¹⁰ Iniwāndeyā Jekopdā yākwāle wamu using inikut. “Bulāmbam tāpāna, usingu mayāyo. Gātā ilakngā nandulākngā kakengu, hängälāpā bānip gwalängge gamilu āwayo. Natā nomda gandulu, Anätule nomune bima kat, inale gātā nāle bānip kwikwik natālāk.

¹¹ Anätutā bānip gwaläng natāngāmike namikut. Tiwān nā hängānambamgān hikngā tikut. Ge hängälāpā bānip gwalängge pākapulu āwayo,” yake kitokānggawān, Isotā “Hii, tāke,” yang inikut.

¹² Unetākānu using inikut. “Nā ginkät kunim,” yang iniwāndeyā,

¹³ Jekopdā using inikut. “Bulāmbam tāpāna, enganga kälapna yang andayilāk. Enganga yupsāngu kitokake kunängāsāndo. Tiwān sipsip towiyā gāmān yangkāyā usākān. Engangā māmānā nākayingu yupsāngu kunängāsāndo. Āyāwāmba ihapmāke, tāpduxu gwendunekānu malā hikngā kuhikangu, kälawu undā axumning.

¹⁴ Ge bulāmbam tāpāna, gātā gämāk kunggayo. Tixawānā puyā āminda kälapkat engangkät dā wepdā ālukukaying using kuxawā, apuhikangā, bulāmbam tāpānāle, Seir uwomune apundopnim,” yang inikut.

¹⁵ Tiwānā Isotā using inikut. “Gāxät apningge āminu nāxät apumāngu tāpātuyi yāniwa yiwixakut,” yang iniwāndeyā, Jekopdā “Usingu inale tahawilāk? Gātā nā ilakngā nandupilākgekān natāt,” yang inikut.

¹⁶ Tiwānā tāpduxu inā unggwenunekān, Iso hipdu tāpān tākwāmbān, Seirle kukut.

¹⁷ Tiwāndeyā Jekowu Iso dolāwalāke kukut. Tike Sukot kukut. Tāku yotnā tahake, kälapnāle gepmā pahakut. Ile tiwān kewu uwomu umanā Sukot^{*} yang inikaying.

¹⁸ Jekopdā Mesopotemia teke apgulu, meyā dowāxāwik apuhika, kewu Kenan uwomune taunu Sekem apundopgut. Tākapu selyotnā taunde wākngāsīm tapikut.

† 32:28: Hibru wamune 'Israel' yangu yāpuli Anätuxät amāngaxunin. ‡ 32:30: Hibru wamune 'Peniel' yangu yāpuli Anätule nom. * 33:17: Hibru wamune, 'Sukot' yangu yāpuli gepmā.

¹⁹ Tikengä kewu selyotnä tapikulu uwomde, moningu 100 silwa, Sekemde nanä Hamor yänggwätde yämikut.

²⁰ Kewu uwomune alta Anätule tahake, umanä El-Elohe-Israel† yang inikut.

34

Jekopde wawakgä Dainale tahake, äminu sipgin

¹ Gwendune Jekopkät Leaxätde yäpa Daina mängälä kewu uwomune nanä dayipikge kukut.

² Hamoru, Hiwi nanä uläpä kewu uwomune nanäle kuhiläle yiwixakut. Ile wawaxu Sekem. Uläpätä Daina kambutake, tänggänggänuke tahawän malikut.

³ Tiwän Dainale natänggämätake, wamu ilakngäkän inikut.

⁴ Tikengä Sekemdä nanä Hamoru using inikut. “Mängälä aläpä näle yängamiyo. Tiwän mängätnale täpit,” yang inikut.

⁵ Jekopde wawaxu kälawu äminsak daying yiwitningge songäne päku yiwikin. Tixawän Jekowu “Sekemdä yäpaka Daina tahawän malikut,” yawä natäpगत. Tikengu wamu täkngatu doyakut. Tike wawakngäle yiwixakut.

⁶ Tixawän Hamor äwä wawakngä Sekem yangu Jekopkät wam yäningge, taun teke, Jekopde kukumäläk.

⁷ “Hängä womdu using tahakin,” yangu yawä natäkengä, Jekopde wawaxu kewu uwom kukinu teke, hipdu yolune apgin. Sekemdä Daina tänggänggänuke tahawän malikulu, Israel* yänggwätde kayine gutongä hikngä. Hängä dolahanangäsa täknga tahakut. Ge haminätä haminäle butayä natäke, Sekemde tokngä hikngä natäxäwük apgin.

⁸ Ge yolune apä, Hamordä Jekowu using inikut. “Wawaknga Sekemu yäpakale hikngä natäxak. Täkemba mängätnäle imining?”

⁹ Tiwän mängälä ninkätan nanä damixätna, yäkwäle nimining?

¹⁰ Tiwän ninkät gatäke using yiwitnim. Kewu sawomuneka yiwitningge natäkengu, gihä kake, kewu uwomune yiwitnong. Tixäwük kewu awomkätanu täkekän tihikuning. Tixäwük kewu nindäne womduyi täke päning,” yang inikut.

¹¹ Tiwänä Sekemdä Dainale nanä äwä häminä yangu using yänikut. “Gindä wamu u yawilu ‘Täke’ yaningä kakengu, inaleka naniningu äpme damit.

¹² Mängälä uläpäle moningu dasingdasingga damitde natäkengu, täke tuwängutning. Hängä gwälamu dasäka damitde natakengu, täke yäning, tiwänu äpme damit. Inale mängälä uläpä ahikngä naminningge natäxat,” yang yänikut.

¹³ Haminä tahawän malikutde natäke, Jekopde wawakgä Sekemkät nanä Hamorkälu yäkwäle wamu kem yäniningge natäke, using yakin.

¹⁴ “Usingu dolahanim. Hamininu gupnä domatäkin äminde yäminangäsändo. Using tahakengu, mäyäkngä hikngä natäpnimunin.

¹⁵ Tike hängä täkngatukän alahangäsän. Nindä gupnin matäkumäng usinggän, ginkäyä wäwi undä gupsä matänong. Tiwänä ‘Täke,’ yangu danininim.

¹⁶ Tikengä mängälä mätexu damixätna, yäkwälexäyä nimining. Tiwän ninkät ginkälu u äminuninggän däknngake yiwitnim.

¹⁷ Tike gupsä matäningge ‘Täke’ yangu doyawä, hamininu äläke kunim,” yang yänikin.

¹⁸ Tiwän Hamorkät Sekemkätä natäpälu, wamu uläkngä täke tikut.

¹⁹ Tiwän wäwi mätexu uläpä Jekopde yäpale hikngä natäpगतde, wamu yänikin using yupsäng pahakut. Äminu taunune nanätä kawä, äminu Hamorde yolune yiwixayingkätanu, Sekemu bulämbam täpä tikakut.

²⁰ Ge Hamorkät wawakngä Sekemkät taun yiwixaying notnä wam yänihimäläkke, taunde yämä däkäne kukumäläk.

²¹ Ku using yänikumäläk. “Äminu uläkwäxu notnin däknngäningge tahakaying. Kewu awomu inulung. Ge täke pena, ane tihikuxäwük yiwitning. Tixawän mängälä itäne nanä päxätna, yäkwäle nindäne päning.

²² Tiwändeyä using niniying. ‘Nindä gupnin matäkumäng usinggän, ginkäyä wäwi undä gupsä matänong. Using tahawäyä, ninkät ginkälu u äminuninggän däknngake yiwitnim,’ yang niniying.

²³ Ge using tahakengä, ile kälap äwä hängäläpä itäne yangu, ninkäyä towikngä däknnganin. Ge ‘Täke’ yangu yänina. Tiwän ixät ninkät yiwitnim,” yang yänikumäläk.

²⁴ Yawät äminu undä yämä däkäne yiwikinu ‘Täke’ yake, wäwi taunune nanä undä gupnä matäkin.

† 33:20: Hibru wamune ‘El-Elohe-Israel’ yangu yäpuli Anätu, Israelde Anätu.

Israel.

* 34:7: Jekopde umanu käluk täknga

²⁵ Täpduxu 3 gwendä apän, wäwi undä tokngä däkä päke, ‘Ämindä ämbänihipning?’ yangu donatäke yiwixawä, Jekopde wawaxu, haminä Dainale natäke, Simeonkät, Livaixätdä sänggwanä päke, taunune ko, wäwi undä sipät kumgin.

²⁶ Hamor, wawakngä Sekem yangkäyä sänggwatä matäwät kungäxawät, ko Daina Sekemde yolunetä täke, epuxukumäläk.

²⁷ Tiwänä Jekopde wawakngä using natäpgin. “Sekemdä hamininde gutongä täknga taunu anggäpangune tahakut,” yake, ko äminu axumginä dayike, taunune nanäle hängälöpä undä päkin.

²⁸ Sipsipnä, memenä, towiyä gämänä, dongginä äwä hängä undä taunune yiwikin, äwä songäne yiwikin yang päkin.

²⁹ Tixäwäk hängä nomän täpälöpä, mängälä, engang, äwä hängä yotkätan yiwikinunin yangu undä päkin.

³⁰ Tiwänä Jekopdä wawakngä Simeonkät Livaixälu using yänikut. “Gätdä meyä täknga namikumäläk. Peres nanä, Kenan nanä yangu kewu awomune yiwixayinggä nandupä, nä wäyi ämin tinangggak. Ninu äminu meyändo. Undätä anihippingge yanggatäke apungu, ninu undä nihipä kumniminunin,” yang yänikut.

³¹ Tiwän yäkwäle using inikumäläk. “Haminilu Sekemdä kukäle täke tihikukulu täke?” yang inikumäläk.

35

Jekowu hipdu Betel kukut

¹ Anätutä Jekowu using inikut. “Gä payäka Iso teke datäkuxawi, nä Anätu Betel apuke gandupgum. Ge awomu teke, une päko yiwixäwäk, alta gwendu näle tahayo,” yang inikut.

² Tiwänä Jekopdä inäxät nana äwä ixät yiwixaying yangu undä using yänikut. “Hängä womdune nanätä ‘anätunin’ yake, ämindäkän kwätälukinä päkinu uläpälöpä amumbä kunong. Tiwän gutongä täkngälänga teke, käluk däknagake, u tahaningge tuwängge, täwäksä käluk pahanong.

³ Tiwänä Betel kopnim. Ko alta Anätule tahawit. Sänesäneka tihikukumune, meyä päkum gwenggwenune yangu Anätu näxät tihikuxäwäk, gatängamikut,” yang yänikut.

⁴ Ge hängä womdune nanätä “anätunin” yake ämindäkän kwätälukinä päkinu uläpälöpä äwä mäläkäpä mäläkngäne pekin yangu undä, Jekopde imikin. Imä, Jekopdä pa kupäha bimä Sekemde wäkngäsim yiwixaxu undäkäle kematde kwayipekut.

⁵ Tikengä kewu uwomu teke kukin. Kuxawä Anätutä pahawän, äminbamu yotyolo uwomune nanä naxäla hikngä natake, doxu yäwakin.

⁶ Tixawän Jekop äwä äminu undä ixät kukin yangu kuhika, taunu Lus kondopgin. Lus taunu unggäpangu Kenankätan yiwikut. Äpmanu unggäpangu Betel yang inikaying.

⁷ Lus taun kondoke, Jekopdä alta gwenu tahake, kewu uwomu umanä El-Betel*, yang inikut, inale payänä teke datäkuxawänu, Anätu uwomune apän kakut.

⁸ Tiwänä Jekopde mingä Rebekale puyä äminu Debora une kupän, pa kupäha bimä Betelde amusikäwut yiwixak däkäne kwayikin. Kwayike pa undäkä umanä “Alon-Bakut” † yang inikin.

Anätutä Jekopde wam gwalängu hipdu imikut

⁹ Jekowu Mesopotemia teke apänä, Anätutä hipdu apu, wam gwalängu using imikut.

¹⁰ “Gä umanda Jekop. Tiwändeyä äpmanu Jekop yangu dongganikaning. Tike Israel yang ganikaning,” yang inikut. Using yake, umanä Israel yang inikut.

¹¹ Tikengä unetäkänu using inikut. “Nä Anätu Kitokngäna Käyä Täpä. Nätä äpme tahawa, gäle bapuka meyä sakngälake, kantri inäinä päke yiwitning. Tixäwäk bapuka täpätuyi kingge yiwitning.

¹² Tixawän kewu Abrahämkä Aisakätde yämitde yänikumu, gäle äpme gamit. Tikengä bapukalexäyä uwomuningänu äpme yämit,” yang inikut.

¹³ Inike, Jekowu wam inikulu uwomune yiwixawän, teke kukut.

¹⁴ Tiwän kewu Anätutä wam inikulu uwomune, Jekopdä huwu belakngä gwendu täke, mahande kaxäwäk natäpningge, däp täpän enakut. Täpän enawän, huwu unggwenu ofale wain yanggätä pingyapmike, olip yanggätäxäyä hipdu pingyapmikut.

¹⁵ Kewu Anätutä wam inikulu uwomu, Jekopdä umanä Betel yang inikut.

Reselu Bensamin dukngixäwäk kumgut

* **35:7:** Hibru wamune ‘El’ yangu yäpuli Anätu. Tiwän ‘Betel’ yangu yäpuli Anätule yot. † **35:8:** Alon-Bakut yangu yäpuli pa kwänäm tikin däkänin.

¹⁶ Tiwänä Betel teke kuhika, taunu Eprat kuningge kukin. Kuxäwik Reselu engang kake täpikge tahawän malixawän, tokngä däkä päkut.

¹⁷ Tinggawän mängälä anggatängämikge yiwixak täpätä using inikut. “Manaxälayo. Wawakga täpätu dukngikgaläk,” yang inikut.

¹⁸ Tiwän Reselu axupikge tixäwik, mepme wäsekngä pexäwik, umanä Benoni yang inikut. Tiwändeyä nanätä umanä Bensamin yang inikut.[‡]

¹⁹ Reselu axupän, Epratde kahit kwayimune kwayikin. (Eprat yangu Betlehemde umanu tupä nanä täknganin.)

²⁰ Tiwän Reselde mätmälune, Jekopdä huwu gwendu däm täpän enakut. Huwu unggwenu Reselde mätmalde tuwängge äpmankäyä ayiwixak.

²¹ Israelu[§] hipdu kuhika, Migdal-Eder ku yapmike täku, selyotnä tapike, une yiwikut.

²² Kewu uwomune yiwihika, Rubendä nanäle puyä äminu mängälä Bilha uläpaxät kopän yiwikumäläk. Tiwänä Israelu yawä natäpugut.

Jekopde wawak

Jekopde wawaxu unekänu 12.

²³ Leale wawaxu Ruben, Simeon, Livai, Juda, Isakar, äwä Sebulun yang. Jekopde wawaxu yakap täpä Ruben.

²⁴ Tiwän Reselde wawaxu Josepkät Bensaminkät.

²⁵ Tiwän Bilha, Reselde puyä äminde yiwikut täpäle wawaxu Dankät Naptalixät.

²⁶ Tiwän Silpa, Leale puyä äminde yiwikut täpäle wawaxu Gatkät Aserkät. Wawaxu aläkwäxu undä, Jekopdäne, Jekowu Mesopotemia yiwixäwik towikulunin.

Jekopde nanä Aisakgä kumgut

²⁷ Jekowu nanä Aisakge Mamre kukut, Abrahamkät Aisakät tupä yiwikumäläk womune. Mamre Kiriat Arba taunde wäkngäsim. (Kariat Arba yangu taunu Hebronde umanu tupä nanä täknganin.)

²⁸ Aisaxu krismasnä 180 yiwikut.

²⁹ Äminäläke hikngä tikengä kungäke, bapunä tupä kungäke päku yiwixakinunekän kukut. Tiwän wawakngä Isoxät Jekopkätdä kwayikumäläk.

36

Isole bapunä

¹ Wamu aläknga Isole bapunätäne. Isole umanu täkngatu Idom.

² Iso mängätnä Kenan nanä päkut. Täpätu umanä Ada, Hit nanä Elonde yäpa. Tiwän täpätu umanä Oholibama, Anale yäpa tiwän Hiwi nanä Sibeonde bapunä.

³ Tikengä Basemat, Ismaelde yäpa, tiwän Nebaiotde haminu mahandeyä täkut.

⁴ Adale wawaxu Elipas. Tiwän Basematde wawaxu Ruel.

⁵ Tiwänä Oholibamale wawaxu Jeus, Jalam, äwä Kora yang. Wawakngä uläkwäxu, Isotä Kenan yiwixäwik towikulunin.

⁶ Isotä mängätnä, wawakngä, yäpanä, äwä ixät yiwixaying ämin, kälapnä äminsak, äwä hängäläpä Kenan kep womune yiwixäwik päkulunin yangu undä päke, notnä Jekowu teke, kewu malä womdune päku yiwikut.

⁷ Isoxät Jekopkätdä kälawu äminsaxu meyä hikngä tinggäwä, kewu itä yiwikumäläxu uwomu, songäsongä kälawu undätänetä nänangäsä dolikut. Tiwän kewu uwomunekänu yiwitnangäsä dolikut.

⁸ Tinggawän Iso bä Idomu hängänä undä päke, Seirkätanu täwalnä käyä womune päku yiwikut.

Isole bapunä kewu Seir yiwikindäne

⁹ Wamu aläknga Isole bapunä kewu Seirkätanu täwalnä käyä uwomune alakin täkwäkgäne. Äminu uläkwäxu äpmanu Idom nanä yang yänikaying.

¹⁰⁻¹³ Isole mängälu Adatä wawakngä Elipas dukngikut. Tiwänä Elifasde wawaxu Teman, Omar, Sepo, Gatam äwä Kenas yang. Elipasdä mängätnä täpätuxäyä hipdu täkut. Umanä Timna. Tiwän itä Amalek dukngikut.

Isole mängälu Basematdä wawakngä Ruel dukngikut. Tiwänä Ruelde wawaxu Nahat, Sera, Sama äwä Misa yang.

¹⁴ Isole mängälu Oholibama, Anale yäpa, tiwän Sibeonde bapunä uläpätä wawakngä dukngikulu Jeus, Jalam, äwä Kora yang.

[‡] 35:18: Benoni yangu yäpuli wawaknga meyä namik. Tiwän Bensamin yangu yäpuli wawaknga aläpä bänipna.

[§] 35:21: Israelu yangu Jekopde umanu käluk täknganin.

¹⁵⁻¹⁶ Isole bapunä täpätuyi yakap äminde Idom yiwikinde wam. Elipasu Isole wawaxu yakap täpänin. Wawaxu itä towimbän, yakap äminde yiwikinu umanä Teman, Omar, Sepo, Kenas, Kora, Gatam, äwä Amalek, yang. Äminu aläkwäxu Isole mängälu Adale ayinä.

¹⁷ Isole wawaxu täpätu Ruel. Ile wawaxu yakap äminde Idom yiwikinu umanä Nahat, Sera, Sama, äwä Misa yang. Äminu aläkwäxu Isole mängälu Basematde ayinä.

¹⁸ Isole mängälu Oholibamale wawaxu yakap äminde yiwikinu umanä Jeus, Jalam, äwä Kora yang. Oholibama Anale yäpa.

¹⁹ Äminu aläkwäxu, Iso bä Idomde bapunä inäinäne yakap äminde yiwikin äminunin.

Seirle Bapunä

²⁰ Äminu kewu uwomune yakap yiwikinu, Seir Hor nanä uläpäle bapunä. Seirde wawaxu Lotan, Sobal, Sibeon, Ana,

²¹ Dison, Eser, äwä Disan yang. Seirde wawaxu uläkwäxu Idomkätanu inä bapunäle yakap äminde yiwikin.

²² Lotande wawaxu Horixät Hemamkät. (Lotande haminu Timna.)

²³ Sobalde wawaxu Alwan, Mahanat, Ebal, Sepo, äwä Onan yang.

²⁴ Sibeonde wawaxu Aixät Anaxat. Ana uläpätä nanäle donggi songäsongä näningge päke kuke, yanggä tokngä akokayingu däkätu kakut.

²⁵ Anale wawaxu Dison, tiwän yäpanä Oholibama.

²⁶ Disonde wawaxu Hemdan, Esban, Itran, äwä Keran yang.

²⁷ Eserde wawaxu Bilhan, Sawan, äwä Akan yang.

²⁸ Disande wawaxu Uskät Arankät.

²⁹⁻³⁰ Ge Hor nanä uläpäle wawaxu Seirkätanu bapunä inäinäne yakap äminde yiwikinu, Lotan, Sobal, Sibeon, Ana, Dison, Eser, äwä Disan yang.

Kingu Seir bä Idom nanä daying yiwikinde uman

³¹ Israel nanä kingge doyiwikin gwenggwenkätanu, Idom nanäle kingge yiwikinu umanä using.

³² Bela Beorde wawakgä Idomde kingge yiwikut. Taunäle umanu Dinhaba.

³³ Yiwihika Belatä kungäxawänu, kingge Jobap Serale wawakgä yiwikut. Sera taunu Bosra nanä.

³⁴ Jobapdä kungäxawänu, kingge Husamu Teman nanä uläpätä yiwikut.

³⁵ Ge Husamdä kungäxawänu, kingge Hadat Bedatde wawakgä yiwikut. Hadalu Midian nanä Moap ku siggut täpänin. Taunäle umanu Awit.

³⁶ Ge Hadatdä kungäxawänu, kingge Samla, Masareka nanä uläpätä yiwikut.

³⁷ Ge Samlatä kungäxawänu, kingge Saul, taunu Rehobot nanä uläpätä yiwikut. Taun Rehobolu yanggä dupine inälängän.

³⁸ Ge Sauldä kungäxawänu, kingge Balhanan, Akborde wawakgä yiwikut.

³⁹ Balhananu, Akborde wawakgä kungäxawänu, kingge Hadardä däkngake taunu Pau yiwikut. Hadarde mängälu umanä Mehetabel. Mehetabelu Matretde yäpa. Matrelu Mesahapde yäpa.

Isole bapunä kuhiläle yiwikinde uman

⁴⁰⁻⁴³ Isole bapunä sakngälake, kewu Idomkätanu inäinä päke yiwikin. Bapunä inäinä yakap äminde yiwikinu umanä using: Timna, Alwa, Jetet, Oholibama, Ela, Pinon, Kenas, Teman, Mapsa, Makdiel äwä Iram yang. Äpmanu äminu Idom nanä yang yänikayingu, Isole bapunä.

37

Notnä täkwäkgä Josepde mähe natäpgin

¹ Jekowu kewu nanätä yiwikulune Kenan yiwikut.

² Jekopde wawakge wam. Josewu krismasnä 17 using tixawän, Josepkät notnä täkwäkguxät nanäle sipsip daying yiwikin. Notnä uläkwäxu nanäle mängälu Bilha, Silpa yangge wawak. Tixäwik notnätä gutongä dasingga pahawä dayipgulu, nanä apu inikut.

³ Israelu* äminälake alikengä, Josewu une towikutde, ile bänip gwaläng hikngä natäxäwik, täwixu gwälam hikngä kwämbätdu tahake imikut. Tike notnäle using hikngä donatäpगत.

⁴ Nanätä Josepdekän bänip gwaläng hikngä natäpän kake, notnätä Josewu mähemähe kaxäwik, wamu kätaxu doinikakin.

* 37:3: Israelde umanu tupä nänä Jekop.

⁵ Gwendune Josepdä dambu täkngatu tike enake, notnä yäniwän natäke, mähemähe hikngä une kakin.

⁶ “Dambu täkngatu using tit,” yake using yänikut.

⁷ “Ninu undä puyä tängätune wit[†] matäke wamähikanayä, nätä wamät tupä däm enake yiwän, gindä wamäyinggä apu, nätäne tupä yiwitpä gwahawän, sopäsopä puke, däme kepkätan päpu yamäying,” yang yänikut.

⁸ Tiwänä payänätä inikin. “Gä ninde yakapde yiwike, nindung yiwiläk?” yake, dambu ulike yänikutde, mähemähe hikngä kakin.

⁹ Josewu dambu täkngatuxäyä hipdu tike, payänä using yänikut. “Äpmanu dambu täkngatu kaxäwa, gusit, yekäp äwä kuminamu täkwäkqu 11 yanggä näle sopäsopä puke, däme kepkätan päpu yamäying,” yang yänikut.

¹⁰ Tiwänä nanätä natäke, “Ina dambu tiläk?” yake ininggämätake, “Mingga, nä äwä notda yanggä gäle apuke, sopäsopä puke, dämäninu kepkätan päpu yamnim?” yang inikut.

¹¹ Tiwän payänä täkwäxu tokngä natäpgin. Tiwändeyä nanä dambu uläknga iwike natäng yiwikut.

Josewu notnäätä äminde yämixäwik, moning päkin

¹² Josepde payänä taunu Sekem uwomde wäkngäsim päku yiwixäwik, nanäle sipsip daying yiwikin.

¹³ Tixawän Israeldä Josewu using inikut. “Payäka sipsiwu Sekem daying yiwiyak. Ge une kuyo,” yawän, Josepdä “Hii, äpme kuwit,” yang inikut.

¹⁴ Tiwän nanätä “Kuke dayipso. Payäka äwä sipsip yangu nomängänbä yiwiyak. Tikengä apu naniwiläk,” yake ining yäpiwän, Hebron Kupi teke Sekem kukut.

¹⁵ Une ku payänä yäwahikunggawän, äminu täpätutä kake, “Gä ina yäwäxaläk?” yang inikut.

¹⁶ Iniwän Josepdä “Nä payäna sipsiwu, säneka daying yiwiyak yake yäwaxat. Ge gätä andayiläkngä kakengu, täkembä naniwiläk?” yang inikut.

¹⁷ Iniwän “Dotande kuningge yawäxakumnä, ane yiwikinu aleke, une kukin,” yang inikut. Iniwän Josewu payänä yäwatäke ku, taunu Dotan uwomde wäkngäsim kuke dayipgut.

¹⁸ Payänätä yiwikinune doxundoxawän, malä kuwän kake, kupsäle tängutningge wepdä wamu using yakin.

¹⁹ “Dambukän tinggaxu ane täpä aapunggak.

²⁰ Ge tänguke, gäpma hopä yanggätä yiwikge kwayikinu däkätune mutna pukuwik. Tiwän ‘Kälaptukgä tänguke nakin,’ yang ku yänim. Tiwänä dambunä tikulu bulä ämbä alawä känim?” yang yakin.

²¹ Unin yawä, payänä Rubendä anggatängämikge natäke, “U! Kupsäle hikngä dolängutnim,” yang yänikut.

²² Unetäkänu using yänikut. “Dolängutna kupik. Dolänguke tokngä däkäxäyä doiminim. Tike gäpma kewu moyo womune yiwäxayingu andäkaxätan mutna pukuwik. Tiwän tokngä däkäxäyä doiminim,” yang yänikut. U yänikulu Josep gatängämike, nanäle täke kuwikge natäke yänikut.

²³ Ge Josewu inälängän apänu, alänggänggänuke, täwikngä gwälam hikngä uxwämbät tahakulu äläpä doggut.

²⁴ Tiwän täke täku gäpma undäkaxätan mumbä pukukut. Gäpma undäkä yanggänä wenä.

²⁵ Tikengä päku nakngä nake kaxawä, Ismael nanä äminu täkwäkqu Giliatkätandä apgin. Pa inuxu käpängänä käyä kamelu meyä gwenalune Isip päke kuningge päkappin.

²⁶ Tiwän Judatä notnä täkwäxu using yänikut. “Ina gwaläng pänimde uläpninu tängut täkohopnim?

²⁷ Undanä. Ismaelde bapunäle yäna, moning nimixäwik täxut, inale ulapninu uläpä daknotnin, tiwän nan notnin. Ge dolängutnim,” yang yänikut.

²⁸ Tixawänu Midian nanä une hikngä apä dayike, Josewu gäpmanetä tuliwä akopgut. Tiwän 20 sekel silwale yawä, Ismaelde bapunätä uhike, Isipde täke kukin.

²⁹ Täke kuxawäyä, Rubenu gäpma däkäne apu, Josewu wenä kake, butayä hikngä natäke, inä täwik wehikut.

³⁰ Tikengä apu notnä using yänikut. “Josewu wenä xat. Ngä nanu dasing täknganin ku iniwit?” yang yänikut.

³¹ Yawän meme gwendu guläkngä matäwä, daxu apä, Josepde täwixu daxune täpä mahakut.

[†] 37:7: Wilu rais bimä.

³² Tikengä täwixu täpä mahakulu uxwämbälu nanäle täku imike, using inikin. “Täwixu axwämbät kake tämängu kätak kayo. Wawakgätänembä?” yang inikin.

³³ Iniwä täwixu uxwämbälunin kake “O, wawakngale täwik tinggak. Kälaptukgä alänguke yahandeké nakin,” yakut.

³⁴ Yake Jekowu inä täwik wehike, täwixu butayä täkngatäne pahake, wawakngäle butayä natäxäwik, gwayamu belakngä yiwikut.

³⁵ Tinggawän wawak yäpanä undä apu “Wamwambä inina, butayä täknga natäxu bulämdawik,” yake, wamwam inikin.

Tiwändeyä “Dombulämdawit. Tike butayä natähika, ninaxäyä kungäke, axumgin amindä yiwäxayingune wawakngale kuwit,” yaxäwik, Jekowu wawakngäle kwänämu iwikge tikut.

³⁶ Tixawänu Midian nanätä Josewu Isip täke kukin. Täke kuwä, Potipatä uhikut. Potipa kingge kulä tahakaying äminde kuhiläle yiwäxakut.

38

Judaxät Temaxätdäne wam

¹ Täpduxu uwomkätanu Juda* notnä peke, Adulam pukuwän, une nanä wäwi täpätu umanä Hira, ixät yiwikumäläk.

² Une yiwihika, Kenan mängälu täpätu kake täkut. Mängälä uläpäle nanä umanä Sua. Juda mängätnäxät yiwät,

³ tängene käyä tikut. Tiwän wäwi täpä dukngikut. Dukngiwän umanä Er yang inikumäläk.

⁴ Tiwän hipdu tängene käyä tiwän, wäwi täpä dukngike, umanä Onan yang inikut.

⁵ Tikengä wäwi täpätuxäyä Kesip yiwixäwik, dukngike, umanä Sela yang inikut.

⁶ Judatä wawakngä yakap täpä inulung tiwän, mängälä täpätu yangämikut. Mängälä uläpäle umanu Tema.

⁷ Tiwändeyä Judale wawaxu yakap täpä Yawele kayine gutongä hikngä pahakut. Pahawän Yawetä kupsäle tängukut.

⁸ Tiwänä Judatä wawakngä mahan täpä Onanu using inikut. “Payäkale natäke, kombätäda pahangäming. Tiwän wawaxu yakap täpä payäkale nomde dukngiwik,” yang inikut.

⁹ Using iniwändeyä, Onanu “Engangu towimbilu ninanendo,” yang natäpगत. “Ge payänale kombätkäät yiwixäwixu, engang aläyäk,” yake, yanggänä kewune moyo pexawän kukin.

¹⁰ Unin pahawän, Yawetä kawän, gutongä hikngä tikut. Tiwän ixäyä kupsäle tängukut.

¹¹ Tiwänä Judatä “Wawaknga Selaxäyä Tema täke kumsäk,” yang natäke, ayinä Tema kemu using inikut. “Ayina, nangga minggale yolune päku yiwixayo. Tikengu wäwi käluxu täpätuyi mawäyo. Tixawän wawaknga Sela inulung täpä tikengä täpik” yang iniwän, Tema nanä mingäle kuwän yiwikin.

¹² Belakngä womdu yiwihikangä, Judale mängälu Suale yäpa axumgut. Kupän Juda mängätnäle gwäyäm yiwikdäkngöke, notnä Hira Adulam nanä uläpäxät Timna koptumäläk. Timnä uwomune Judale puyä äminu sipsip dänggäm matäxawä koptumäläk

¹³ Tixawänu Tema using inikin. “Bapuka sipsipnäle dänggäm matäwikge Timna kopänak,” yang inikin.

¹⁴ Tiwän natäke, kombätde täwixu pahanggaxu päpeke, täwixu kwämbätduhimdä kuhiläne wapän, nomnä epu umukut. Tikengä taunu Enaimde yämä däkäne kahilu Timnale kokaying täpäne täku puku yiwikut. Tema using natäpगत. “Sela inulung täpä alik. Nä itä täpän, engangu dukngitngängäsä. Tiwändeyä näle wamu doyak,” yang natäpगत.

¹⁵ Tixawän Judatä apu, nomnä umukulunin kake, “Mängälä aläpä yumdekän täke tihukayingunimbä?” yang natäpगत.

¹⁶ Tikengä “Bapunambä?” yangu donatäxäwik, Tematä yiwikulune kuke, “Täkembä yiwisim?” yang inikut.

Iniwän “Uyiwikengu, ina namiläk?” yang inikut.

¹⁷ Tiwän Judatä “Meme mäteknga gwendu äpme gamit,” yang inikut.

Iniwän Tematä “Hängäka täpätu äpmasimdekan äpme nami tengyiwixawa, meme mätexu namixäwikngä täpiläk?” yang inikut.

¹⁸ Tiwänä Judatä “Ina hängä gamit?” yang inikut.

* 38:1: Juda uläpä Jekopde wawaxu täpätu.

Tiwän Tematä “Hängä umanda tuwängge matäkinä guläkgane mapi epunggaxu uläpä,† napnä bulak namike, hiputdaxäyä namiyo,” yang inikut. Iniwän hängä inä natäpget using uläpäyalu imänä yiwikumäläk. U yiwikumäläk gwende engang muhip päkut.

¹⁹ Judaxälu yiwikengä, Tema täku, täwixu nomnä umukulu uxwämbälu utdoteke, kombät täwinkgä hipdu tahakut.

²⁰ Tixawänu Juda meme mätexu gwendu mängälä uläpäle imixäwük, hängä täpänä hipdu päpikge natäke, notnä Adulam nanä täpäle imän, täke kukut. Täke kuke teyä mängälä uläpä aläwämbän malikut.

²¹ Tiwän Hiratä wäwi taunune yiwäxayingu using yänikut. “Mängälä yumdekän täke tihikukayingu, Enaimde kahit täpäne yiwikulu sändanda?” yawän, “Andanu mängälä using bimä tihikunggaxu täpätu wenä,” yang inikin.

²² Tiwän hipdunä apu, Juda using inikut. “Axu tawämba maliwän, wäwi taunune yiwixayininin yäniwa, ‘Andanu mängälä using tahanggaxu wenä,’ yang naniying,” yang inikut.

²³ Iniwän Judatä using inikut. “Yahikukata ninimitnäng. Ge undanä. Hängäläpa nätäne päkulu, undanä peke yiwixäwük. ‘Wamu inikum using meme mätexu ambä imit,’ yake gama, täke ku tawämbi malik. Ge using kakengu, undanä,” yang inikut.

²⁴ Yekawu gwenälä gwendu using yiwikengä, apu Juda using inikin. “Ayika Tema yumdekän täke tihikukinä, tängene käyä alik,” yang iniwä, Judatä using yakut. “Kepmän tulitäkepu däkinne hawä ihikuyok,” yang yänikut.

²⁵ Yawän tängutningge kepmän täke epuxuwä, Tematä bapunäle hängäläpä yämike, wamu using tewän kukut. “Nä hängä aläpäyatde towikngätä engang muhiwu namikut,” yake, unetäkänu using yakut. “Guläkngäne mapä epunggak äwä hiput yangu imindäneka? Ge kätäk dayipso,” yang yäniwän, ku inikin.

²⁶ Iniwä Judatä hängä uläpäyalunin dayike, using yakut. “Gutongä nätä tahakum. Tike Tema gutongänä wenä, inale nätä kem inike, wawaknga Selale doimikum,” yawän, Tema dolängukin. Tiwänä hipdu doyiwikumäläk.

²⁷ Täpduxu engang kake täpikge natäpget gwenune, “Ukगतäp tinggak,” yang natäpgetin.

²⁸ Andayike päkut gwenune engangu täpätu kätakngä tewän epgut. Tiwän mängälä anggatängämikge yiwikut täpätä kake, “Andä gämäk apunggak,” yake, trelu gämänä täkngahimdä kätakngäne wamgut.

²⁹ Tiwändeyä kätakngä hipdu tuliwän koxawänu, notnä täpätä gämäk apgut. Tiwän mängälä uläpätä kake “Waxang! Gätä gämäk kitokake apunggaläk?” yawän, umanä Peres yang inikin.

³⁰ Tiwänä notnä trelu kätakngäne wamgut täpä mahande apgut. Tiwän umanä Sera yang inikin.

39

Josepkät Potipale mängätkätädäne wam

¹ Josewu Ismaelde bapunätä Isip täke pukukin. Tiwän Isipde kingge kulanä äminde kuhiläle yiwäxaxu Potipa uläpätä Ismaelde bapunäle kätaxune uhikut.

² Josewu Yawetä gatängämixawän, puyä towikngäle yolune pahaxawänu, nomängän tikin.

³ Potipatä kaxawänu, Yawe Josepkät yiwixäwük gatängämixawän, puyä nomängän pahakut.

⁴ Tiwän Potipatä Josewu ilakngä hikngä kake, gatäkgatängäle tuwänguke, puyä äminä äwä hängäläpänä yangge kuhiläle yiwikge inikut.

⁵ Täpduxu Potipatä Josepde puyä imikut gwenunetä, Yawetä Josepde natäke, Potipale hängäläpä bänip kwikwik yämikut. Potipale hängäläpä yolune nanä awä puyäne nanä yangu undä bänip kwikwik yämikut.

⁶ Tiwän hängä täpänä undä Josepdä daying yiwikge inikengu, Potipa dasingga donatäpget. Tike teyä “Naxu gätä hangamiyo,” yangu doinikut.

Josewu tänge täpä, nomnä yangu ilakngä hikngä yiwikut.

⁷ Womsim yiwihikangä, Potipale mängätädä Josep kambutake, “Ai, api pekata,” yang inikut.

⁸ Iniwän Josepdä “U. Usingu dolahawit,” yake using inikut. “Natäpso. Kuhitnale yiwixakgä nandupän, nä ämin nomän, tiwän hängänä nätä undä daying yiwitde nanikut. Tikengä hängä täpänäle meyä dowänggaxunin.

† 38:18: Äminu uwomune nanätä using tahakakin. “Wamu aläknga nätä temänggat,” yakengu, hängä umanäle tuwängge matäkakin täpäläpä täke, pepane täpu tepä, tuwängä däkä une alakakin. Ge undäkänin kakengu, itä temäk yangu une natäxakin.”

⁹ Yolu anggwendu kuhiläle yiwitde näkän tuwängukut. Tikengu “Hängä täkekän päke pahayo,” yake teyā, gäle usingu donanikut, inale gā mängätinä. Anätule kayine gutongā hikngä uläknga, dasing tahawitde yanggaläk?” yang inikut.

¹⁰ Tiwändeyä mängälä uläpätā kwep äpman iniinilikut. Tiwän Josewu ‘Täke,’ yangu doyake, ile wäkngasimkäyā doxukut.

¹¹ Gwendune puyā äminu okopi doxoxawā, Josewu puyā pahawikge kopgut.

¹² Tiwän Potipale mängätädā apu, täwikngäne tänggängänuke, “Api pekata,” yang inikut. Inike, täwikngäkän täxawän, Josewu epu datäkukut.

¹³ Täwikngäkän täxawän epu datäkuwän kakengä,

¹⁴ puyā äminä une pahakayingu yang yawämbän apā, kem wamu using yänikut. “Täwixu axwämbälu känong. Potipatā Hibru nanā ane täpā täkapu tekutdā tängänane wahike, mayakngä täknga nimikge tahawän, yangot.

¹⁵ Anggatängaminginge yangopa natäke, täwikgnä nätä yiwilune teke, epu datäkuk,” yang yänikut, kemun.

¹⁶ Yake Josepde täwixu teng yiwixawän, ayä une apän,

¹⁷ using inikut. “Puyā äminu Hibru nanā täpā täkapu tekuläkngä mayäkngä namikge tahak.

¹⁸ Tiwändeyä anggatängaminginge yangopa, täwikngä nätä yiwilune teke, epu datäkuk,” yang inikut.

¹⁹ “Puyā ämindatā näle using tahak,” yang iniwän, ayä tokngä hikngä natäpput.

²⁰ Natäke, Potipatā Josewu kalabus yolu kingge puyā ämindä gutongā pahawā pexaying gwenune täku tekut.

Tiwändeyä Josewu kalabusune yiwixawänu,

²¹ Yawe ixät gatäke yiwixawik, ile nomän hikngä tahakut. Yawetä pahawän, kalabus ämin daying yiwixak täpätā Josewu iläkngä kakut.

²² Kake Josewu kalabus äminde kuhiläle tuwängukut. Tiwän kalabuskatānu inaka pahakinu, itā yäxawän pahakin.

²³ Yawe Josepkät yiwike gatängämixawän, kalabuskatānu ina puyäka pahakulu nomängän tikin. Tiwän kalabus daying yiwixak täpätā puyā Josepde imikengu, meyä dowäkut.

40

Josepdä dambu tikindäne yäpulinä yakut

¹ Josewu kalabusune yiwixawängän, täpduxu gwendune Isipde kingge wain pahake iminggak täpā äwä bret hängäminggak täpā yangu kingge kayine gutongā pahakumäläk.

² Pahawät, Isipde kingu uläpätāde tokngä hikngä natäpput.

³ Tikengä kalabus yolu Josepdä yiwixak gwenunekän päku, kalabus daying yiwixaying äminde kuhiläle yolune pekin.

⁴ Tiwän kuhiläle yiwixak täpätā Josepde imän, daying yiwikut.

Kalabusune belakngä womdu yiwihikangä,

⁵ wain pahakakut täpā äwä bret hakakut täpā yangu dambu täpduxu inä unggwenunekän inäinä tikumäläk. Dambu ulikumäläxu yäpulinä inäinä.

⁶ Kwepdätā tembänä Josepdä apungu, anätänatälike yiwixawät dayipgut.

⁷ Dayike “Gilu inale natänatälikamäläk?” yang yänikut.

⁸ Yäniwän, “Nilu dambu inäinä dayimäk. Tiwändeyä dambu ulimäkge yäpuli nininängäsä äminu wenä,” yang inikumäläk.

Tiwän Josepdä “Dambule yäpuli Anätutäkän yäminggaxunin. Ge dambuhä undan yähon,” yang yänikut.

⁹ Tiwän kingge wain pahakakut täpätā Josewu using inikut. “Dambu tängäne wainu täkngatu kat.

¹⁰ Wainu uläknga kätakngä täkngayalä täkngatu. Tiwän gwäkwäkngäne salinä yupsänggän alaxäwik galaying.

¹¹ Tiwän kingge käwu nätä tätnä, unggalayingunin päke sasapa, kingge käwune pukuwä, inäle imit,” yang inikut.

¹² Tiwän Josepdä “Dambu uläknga yäpuli using,” yake using inikut. “Katakngä täkngayalä täkngatu dayiläxu täpduxu gwenalä gwendu.

¹³ Täpduxu gwenalä gwendu yiwikengu, gä kalabusde yiwiläxu, kinggä yawän epuxuwiläk. Tiwän puyā yakap pahakakuläk täknga hipdu äpme gamän, wainu pahaxäwik, kingge imiläk.

¹⁴ “Gäle using tahawän kakengu, gätä näle butayä natäpso. Natäke, kingu ainiyo. Tiwän kalabusunetä napmämbän epuxuwit.

¹⁵ Nā Hibrule kewunetā ämindäkän nanitäkappin. Ngā anexäyā gutongā täkngatu dolahakum. Tiwändeyä kalabusde yumdekän täkapu napmambā yiwixat,” yang inikut, Josepdän.

¹⁶ Wain pahakakut täpäle dambu yawän natäke, Josepdä yäpuli nomän hikngä iniwän kake, bret hakakut täpäxäyā Josewu using inikut. “Näxäyā dambu täkngatu using tit. Baskelu bretnänäxäyā gwenalä gwendu kuhitnane gwäpit.

¹⁷ Enetängä gwenune brelu inäinä kingge päť. Tiwändeyä anggwäpilune kwäwitdä apu päku naying,” yang yakut.

¹⁸ Yawänä Josepdä natäke “Dambu uläknga tiläxu yäpuli using. Baskelu gwenalä gwendu dayiläxu täpduxu gwenalä gwendu.

¹⁹ Täpduxu 3 gwenune kinggä yawän, kalabusunetä epuxuwi, guläkga pahandäkngake, däki täpäne täko mapä wukuwi, kwäwitdä gupda näning,” yang inikut.

²⁰ Täpduxu 3 ungggwenu kinggä alakutde täpduk. Ge kinggä naxu puyä äminäle kuhiläle inulung hängyämikut. Tikengä wain pahakakut täpä äwä bret hakakut täpä yangu kalabusunetä pewän epuxuke, puyä äminu uläkwäkge kayine kukumäläk.

²¹ Tiwän wain pahakakut täpä puyä tupä pahakakut using imän, kingge käwu hipdunä täke imikut.

²² Tiwänu bret hakakut täpä kinggä yawän, puyä äminätä täku, däki däkäne mapä pukukut. Hängä ulikulu inä dambu tike yawät, Josepdä yänikut using tikut.

²³ Tiwändeyä wain pahakakut täpä puyänä hipdu täkengu, Josepdä iniwän kakutde bulämnä hikngä natäpğut.

41

Josepdä kingge dambu yäpuli yakut

¹ Krismasu gwenalä apuxuwänä, Isipde kingu dambu täkngatu using tikut. Yanggä Nail Dupine yiwike kaxawän,

² towiyä gämänu 7 bulämbam, tiwän tänge ilakngäkän gwenggwenu yanggäxätandä akoxuke, songäsongä une nanä naxäwik yiwikin.

³ Tixawän towiyä gämänu tänge wenäxäyā 7 yanggäxatandä akoxuke, tänge käyā gwenggwendä yiwikinunekän päkapu yiwikin.

⁴ Tikengä tänge käyā gwenggwenu, tänge wenä uläkwäkğä apu yähake napulukin. Tiwän kingu unin kake naxälake enakut.

⁵ Tikengä hipdu peke, dambu täkngatuxäyā using tikut. Wilu dupitunetäkän bulä inulungu 7 alake galakin.

⁶ Tiwän dupituxäyā bulä 7 alawä, gusitdä akonggakätandä wawuwawungu tokngä täkngatutä apu ihiwän, bulä mätekngä hikngä tikin.

⁷ Alake, wilu bulä inulung alakinu, mätekngä alakindä guläk päkin. Tiwän kingu unin kake naxälake enake teyā, dambu tikutnä kakut.

⁸ Tembänä enake, dambu ulikutde natänatälikut. Tikengä dambu natäke yäpuli yäkaying äminunin äwä natändetdet ämin yang undä yawän apä, dambu tikulu yänikut. Tiwändeyä u yiwikinu täpätutä dambu ulikutde yäpuli donatäke initapğin.

⁹ Tiwänä kingge wain pahanggak täpätä kingu using inikut. “King, gutongä tahakumu* using ganiwit.

¹⁰ Gätä näxät bret pahanggak täpäxätde tokngä natäke, kalabus daying yiwixayingge kuhiläle yolune kalabusde nipmakuläk.

¹¹ Kupilä gwendune dambu inäinä tikumäk. Ulikumäxu yäpulinä inäinä.

¹² King kang yiwixayingge kuhiläle puyä äminu wawakdäkä Hibru nanä täpätuxät yiwikumäng. Ngä dambu tikumäxunin inita natäke, yäpuli inäinä ninikut.

¹³ Tiwän hängä itä ninikut using hikngä tikin. Nā puyäna hipdu namixäwik, bret hakakut täpä tänguwä kumğut,” yang inikut.

¹⁴ Iniwän kinggä puyä äminä yäniwän, Josewu kalabusune yiwikulu yupsäng täkappin. Täkapä kuhit dänggämnä äwä gen dänggämnä yang matäke, täwixu käluk pahake, kingge kukut.

¹⁵ Tiwänä kinggä Josewu using inikut. “Dambu täkngatu titnä yäniwa, äminu täpätutäkänkäyā yäpuli donanik. Tike gäle using yaying. ‘Dambu iniwä natäkengu, yäpuli nomängän yänggaxunin,’ yang naniying,” yang inikut.

¹⁶ Iniwän Josepdä kingu using inikut. “King, hängä uläknga nätä dolahanggalunin. Tike gätä natäläxu, Anätutä äpme ganiwik,” yang inikut.

* **41:9:** Gutongä u tahakulu kingu Josepde tupä ininangäsä teyā doyakut.

¹⁷ Iniwän kinggä Josewu inikut. “Dambu tängäne using kat. Yanggä Nail Dupile kwayimune yiwiike kaxawa,

¹⁸ towiyä gämänu 7 bulämbam, tiwän tänge ilakngäkän gwenggwenu yanggäxätandä akoxuke, songäsongä une nanä naxäwik yiwiying.

¹⁹ Tiwän ile mähene towiyä gämänu 7 tänge wenä, tiwän wäyi hikngä gwenggwenkäyä yanggäxätandä akoxuying. Isipde kewune towiyä gämänu usä bimä gwendunekänkäyä dohikngä dayipgum.

²⁰ Akoxuke tänge wenä unggwengwendä apu, tänge käyä yakap akoxuyingu yahake napuluying.

²¹ Tiwändeyä ämindä dayikengu, ‘Usingbä naying’ yangu natäpnangäsando, inale tänge wenä. Tiwän yakap yiwiying usinggän yiwiying. Tiwän unin dayike enat.

²² “Tikengä hipdu peke, dambu täkngatuxäyä using tit. Wilu dupitunetäkän bulä inulungu 7 alake galaying.

²³ Tiwän hipdu 7 alawä, gusitdä yähawän, mätekngä hikngä tiying.

²⁴ Tike ako wilu inulung alayingu, mätekngä alayinggä guläk päying. Tiwän unin dayike enakengä, dambu natäke yäpuli yäkaying äminunin yäniwa, täpätutäkänkäyä yäpuli donanik,” yang inikut.

²⁵ Tiwänä Josepdä kingu using inikut. “Dambu tiläxu usäkän, tiwän yäpuli täkngatukän. Anätutä dasingga tahawikge natäxu, unin tahawän kaläk.

²⁶ Towiyä gämänu nomänu 7 dayiläxu krismasu 7. Tiwän wilu bulä nomänu 7 dayiläkäyä krismasu 7. Dambu uläkngayalu usäkän, tiwän yäpuli buläkän. Naxu meyä äpme alaxawä, krismasu 7 apik.

²⁷ “Tiwän ile mähene towiyä gämänu tänge wenä, tiwän wäyi hikngä 7-u dayixawi akoyingkäyä, krismasu 7. Tiwän wilu gusitdä yähawän bulä 7-u wäyi alayingkäyä krismasu 7. Yäpulinä krismasu 7 nakge äpme dapmäke yiwitning.

²⁸ “Ayat usinggän Anätutä dasingga tahawikge natäxu, unin tahawän kaläk.

²⁹ Isipkätanu naxu meyä hikngä alaxawä, krismasu 7 apik.

³⁰ Tiwänä ile mähene nakge dapmäke yiwixawä, krismasu 7 apik. Apän Isipkätanu naxu meyä hikngä yakap alatningge äpme bulämdaning, inale naxu wenä hikngä tixawän, kep gomü wäyi tiwik.

³¹ Naxu wenä hikngä tiwän, naxu yakap alawä meyä näning gwenggwende äpme bulämdaning.

³² Anätutä dambu uläkngayat gamixu, yäpulinä buläkän usingge gamik. Inä Anätutä ‘Using hikngä tahawit,’ yangu anatakengä gamik. U natäk using hikngä tinanggenggak.

³³ “Ge äpmanu äminu natändetdetnä kayä, tiwän natändetdet wam yänggaxu täpätu tuwänguyo. Tiwän Isip kewu awomu itä kang yiwik.

³⁴ Ile gepbine yiwitningge äminu täkwäkguxäyä tuwänguyo. Tiwän itä yiwiike yäxawä, puyä pahaningune nanä undä, naxu 5 päningune nanä äpuke, 4 inäle pexäwik, 1-u puyä äminu uläkwäke yämixawä pening.

³⁵ Krismasu naxu nomän alatning gwenggwenune nanä, wilu kingge umande päke, nak yolu taunune nanä gwengwenune mahande näningge peke daying yiwitning.

³⁶ Naxu uläkwäxu mahande Isip nanätä takgä yiwixäwik päke näningge pening. Ge kantri awomu nakge dondapning,” yang yänikut, Josepdän.

³⁷ Josepdä wamu uläknganin yawän, kingkät puyä äminäxätdä natäpä, nomän tikut.

³⁸ Tiwän kinggä puyä äminä using yänikut. “Anätule wawungu äminu aläpäle tängäne yiwixak bimä käyä? Ngä uläpä tuwängutnim,” yang yänikut.

³⁹ Tikengä kinggä Josewu using inikut. “Wamu uläkngä yäläxu, Anätutä gäle gamän yänggaläk. Tiwän natändetdet äminu gä bimä täpätu wenä.

⁴⁰ Ge gä kantrinale kuhiläle yiwiläk. Tiwän äminu undä gäle wam gwälamike yiwitning. Tiwändeyä nä king. Ile tiwän, näle kematde yiwiläk,” yang inikut.

Josewu kinggä Isipde bulämbam täpäle yiwikge tuwängukut

⁴¹ Kinggä Josewu using inikut. “Nätä gä bulämbam täpäle tuwänguwa, Isip kewu undä awomunin kang yiwiläk,” yang inikut.

⁴² Inike ringu tuwängge matakinä kinggä kätakngäne täpän pukukulu utdoke, Josepde kätaxune täpän pukungämikut. Tiwänä hipdu täwixu kwikwikngätä buppinu belakngä kwämbätdu imän tahakut. Imän tahawänä, uhixu täkngatu goldä tahakinu Josepde gwälaxune mapän pukukut.

⁴³ Tiwän kinggä Josewu äminbamde yakap täpäle tuwänguwän yiwikutde, kalisu kwämbätdu† imän, une päko yiwiike kukut. Kuxawän kingge puyä äminätä yakap

† 41:43: Täpduxu uwomune kalisu hosdä tulipäke tihikukakin.

kuxäwîk, “Kundäkngake yapmitnong,” yang yakin. Kinggä Josepde using pahakut. Tiwän Isipde bulämbam täpäle yiwikut.

⁴⁴ Tiwän kinggä Josewu using inikut. “Nä king. Tiwändeyä using yänggat. Isipkätanu inaka yumdekänu dowahaning. Tike gätä ‘Using pahanong,’ yang yäxawikänä, pahaning,” yang inike,

⁴⁵ Josewu umanä käluk täknga Sapanet-Panea yang inikut. Tikengä Onde prisu[‡] umanä Potipela, tiwän yäpanä umanä Asenat uläpä, kinggä Josepde imän, mängätnäle täkut. Tikengä Isipde kewu undä tihikuke kakut.

⁴⁶ Josewu krismanä 30 using yiwixawän, Isipde kinggä puyä bulämbam däkä yawän täkut. Täke kingu teke, Isipde kewu undä tihikuke kakut.

⁴⁷ “Krismasu 7 naxu meyä alatning,” yakut using, krismasu unggwenggwenu naxu meyä hikngä alakin.

⁴⁸ Isipkätanu naxu meyä alakin gwenggwenu Josepdä yawän, naxu undä taunu yiwixayingune äpeme inäinä petäke kukin. Naxu puyä taun kwayimune pahakinunin päxäwîk, päku yämixawä, nak yolu taunune nanä gwenggwenu petäke kukin.

⁴⁹ Wilu duksäng päkapu pexawä, meyä hikngä haluhalu yanggä gwenu nanä bimä tikut. Tinggawän axendekinu kendetnangasändo tiwän, undan tekün.

⁵⁰ Krismasu nakge dapningge gwenggwenu doapuxawän, Josepde mängälu Asenat, Onde prisu Potipelale yäpatä wawakngä täpäyalä dukngikut.

⁵¹ Tiwän Josepdä “Anätutä gatängamän, meyä apgin äwä yotna nanä yangge ambulämdat,” yake, engangä yakäp täpä umanä Manase yang inikut.

⁵² Tikengä wawakngä maha täpä “Äminde kewune meyä bulak yiwit deyä, Anätutä tahawän, engangu towikggat,” yake, umanä Epraim yang inikut.

⁵³ Naxu meyä alakinu äalaxawäkän, krismasu 7 apuxuwän pulukut.

⁵⁴ Josepdä “Krismasu 7 nakge dapning” yakut using, krismasu yakap gwenu une apän, kepkewu sänesäneka yiwihikukayingu nakge undä dapgin. Tiwändeyä Isipkätanu naxu käyä tikut.

⁵⁵ Yiwihikangä Isip nanäxäyä nakge dapmäke, ku kingu nakngäle inikin. Tiwän kinggä using yänikut. “Josepde kuwä, itä dasingga pahaningge daniwänu, using pahanong,” yang yänikut.

⁵⁶ Nakgäne täknga, kantri Isiwu undä gwen dapgin. Tiwänä Josepdä yolu wit pekin gwenggwenu yämä siwän, Isip nanätä apu, naxu moninggä uhikin, inale Isipkätanu naxu wenä hikngä tikut.

⁵⁷ Kewu undä gwen naxu wenä hikngä tiwän, Isipgän apu, wilu Josepde tängäne moninggä uhikin.

42

Josepde payänä täkwäxu Isip kukin

¹ “Isipkätanu wilu käyä,” yawä natäke, Jekopdä wawakngä yänikut. “Ginu ina nanimde nakge wamu doyake yiwixaying?”

² Isipkätanu wilu käyä yawäxakum. Ge une puku uhike päkakopnong. Tiwän unin nakengu, doxumnim,” yang yänikut.

³ Tiwän Josepde payänä 10 täkwäkgäkän wit uhiningge Isip pukukin.

⁴ Tiwändeyä Josepde ulawu Bensaminu “Täke kuwä tängutnäng,” yake, nanätä äinindäkngakut.

⁵ Äminu nakge dapmäke, wit uhiningge kuxawä, Israelde wawakäyä pukukin, inale Kenankätankäyä naxu wenä tikut.

⁶ Isip kepkätanu Josewu kuhiläle yiwixawän, äminbamdä wilu ile tängäne apu uhixäwîk, päke kukin. Tixawän payänäxäyä wit päningge apuke, Josepde nomune sopäsopä puke, däme päpu, kewune yangin.

⁷ Axuwä Josepdä dayikengu, “Payäna,” yangu anatäpगत. Tike teyä “Womdune nanä yäning,” yake, “Ginu sänetä apukaying?” yangu kitokngäkän yänikut.

Tiwän “Ninu Kenandä nak uhinimde apumäng,” yang inikin.

⁸ Josepdä dayike, “Payäna,” yangu anatäpän deyä, payänä täkwäkgä “Äminu aläpä, Josepbä,” yangu donatäpgin.

⁹ Tixawänu dambu yakap tike dayipgut täkngale une natäpän kukut. Tiwän “Ginu amäk tahanangge wepdä apuke nindutapningge apuying. ‘Isipde yolu womduyi dämänu wenämbä,’ yang yake katapningge apuying,” yang yänikut.

¹⁰ Yäniwän, payänätä “O bulämbam täpänin, usinggendo. Tike nak uhinimde apumäng.

[‡] 41:45: Onu miti yolu gwendule uman. Miti yolu unggwenu Isip nanätä tumuxu gusitde yäkakin.

¹¹ Ninu täpätule wawakgän. Tiwän wamu hiyäkängän yäkamängunin. Ninu wepdä apuke dandutapnimde doapumäng,” yang inikin.

¹² Iniwä Josepdä “Ginu kem yäkaying. ‘Isipde yolu womduyi dämänu wenämbä,’ yang yake katapningge apuying,” yang yänikut.*

¹³ Tiwänä yäkwäle wamu using inikin. “Ninu Kenan yiwixamängunin. Tiwän ninu täpätule wawakgän. Nanindä ulapninu täpäyaläxät towikut. Tiwän ninu unekänu 12. Tiwändeyä ulapninu täpätu wenä. Tike wasekngä täpä naninkät yiwixawät apgumäng,” yang inikin.

¹⁴ Tiwän Josepdä using yänikut. “Ginu wepdä apuke, nindutapningge apuying yangu andanit.

¹⁵ Hiyäkändembä yäkayingge using tahake dandupit. Ane yiwixawäkän, ulapsä wasekngä täpä apik. Tike doapanu, kingu käluk yiwixakge umande, wamu kitokngä yänggat. Yolu awomu doleke kuning.

¹⁶ Ginu undä kalabusune pexawä, täpätutäkän ku ulapsä täkapsok. Tiwänä wamu hiyäkände yaying yangu natäpit. Tike wenä tiwänu, kingu käluk yiwixakge umande yänggat. Ginu wepdä apuke, nindutapningge apuying yang natäpit,” yang yänikut.

¹⁷ Yake kalabus yolune päku pewän yiwixawä, täpduxu gwenälä gwendu tukwake kwakakut.

¹⁸ Täpduxu 3 gwenune Josepdä using yänikut. “Nä Anätule anaxaläkgalunin. Ge nätä daniwit using tahakengu, doxumning.

¹⁹ Ginu hiyäkändekän yäkayingä kakengu, notsä täpätu kalabus yolune tewä yiwixawän, täkwäkgutäkän wilu yotsäle päke kunong, inale notsäbamu takgä yiwayak.

²⁰ Tiwändeyä ulapsa wasekngä uläpähimu aläkapä kayot. Tikengä wamu hiyäkände yakinä tinggak yangu natake, doyäwa dahipning,” yang yäniwän, “Uyänggaläk usingu äpme tahanim,” yang inikin.

²¹ Tikengä inäkänu using yiwikyakin. “Ulapnin tahana malikutde, äpmanu meyä nihä päkamäng. Kwänämät tixäwik ‘Manutnong,’ yang yakwakäxawängän, tahana malikut. Itä päkut bimä, meyä nihä päkamäng,” yang yakin.

²² Yawä Rubendä yänikut. “Nätä dasing danikum? ‘Josewu dolahana maliwik,’ yangu andanixawayä tahawäxakum. Unin tängutna kumgutde, ile yäkwäle täkngä Anätutä meyä unin nimminggak,” yang yänikut.

²³ Josewu Isip wam yäxawän, puyä äminä täpätutä Hibru wamune päpän täkwaxawä, yänikut. Tiwän “Nihä wamu u yamängu dombä natäk,” yang natäppin. Tiwändeyä wamu yakinu Josewu anatäpput.

²⁴ Unin yawä natake, Josewu kepmän täpu kwänämnä tiwän täkawänä, hipdu ako wamu yänikut. Tikengä puyä äminä yäniwän, Simion tänggänggänuke, bälängä äwä kätakngä yangu, notnä axang yiwixawäkän, napdä wamgin.

²⁵ Tikengä Josepdä puyä äminä wepdäkän using yänikut. “Wit äwä naxu kahitde näningge yang inäinä kekngälukyäminong. Tikengä moningä inä päkappinu, wit kekngälutningunekän inäinä kekngälukyäminong,” yang yäniwän, inä u yänikut using kekngälukyämikin.

²⁶ Tiwänä yäkngä donggi päkapu pekinune päko peke, päke kukin.

²⁷ Axuxawä tukwawän, awetningge yiwikin womune, notnä täpätutä dongginäle nak imikge yäkngäxätan sikengu, moningä hipdu yäkngäxätan kekngälukinä kakut.

²⁸ Kake “Mäte kanong. Nä moninga hipdu yäkngäxätan kekngäluyingä tinggak,” yang yänikut.

Yäniwän meyä hikngä natäxäwik, kwätälä yamuxawä, kawäkawän tahake, “Anätutä awomu dasingge tahanggak?” yang yakin.

²⁹ Tikengä ko nanä Jekowu Kenan yiwixawän, hängä Isip kuwä, dasingga pahakinu undä inikin.

³⁰ Using inikin. “Isip kewu uwomde kuhiläle yiwixak täpätä ‘Ginu amäk tahanangge wepdä apuke nindutapningge apuying,’ yang ninike, kitokngäkän ninikut.

³¹ Tiwän nindä using inikumäng. ‘Ninu wamu hiyäkängän yäkamängunin. Wepdä apuke dandutapnimde doapumäng.

³² Ninu Kenan yiwixamängunin. Tiwän ninu täpätule wawakgän. Nanindä ulapninu täpäyaläxät towikut. Tiwän ninu unekänu 12. Tiwändeyä ulapninu täpätu wenä. Tike wasekngä täpä naninkät yiwixawät, teke apgumäng,’ yang inikumäng.

* **42:12:** Josepdä payänä wamu kitokngä hikngä yänikulu, “ ‘Ulapnin pahana malikutde, meyä aläkngä apunggak,’ yang natäkengu, bäniyä äpmebä täpä täkwämbik?” yang natake yänikut.

³³ “Tiwän kuhiläle yiwixak täpätä using ninikut. ‘Using tahawäyá, ginu hiyäkängän yäkaying äminunin yang natäpít. Notsá täpätu ane tewá yiwixawän, täkwäkgutäkän wilu yotsäle päke kunong, inale notsäbamu tagkä yiyawayak.

³⁴ Tiwändeyá ulapsá wasekngá ulápähimu aläkapnong. Tiwän kawit. Kakengá ginu wepdá apuke nindutapningge doapuying, tike wamu hiyäkängän yäkaying äminunin, yang natäpít. Tikengá notsä ane yiwik täpä hipdu damit. Tiwän Isip kewu awomune täkekän tihikuning,’ yang ninikut,” yang inikin, nanän, Jekowun.

³⁵ Naxu päkinunin wälixäwixu, moningá wit uhinigge päke kukinu hipdu yäkmätekgáne inäinä kekngälukyämikinä dayipgin. Unin dayikengu, wawakngäxät nanäxät naxäläkin.

³⁶ Tiwän nanätä using yänikut. “Gindä pahawä, enganga täpäyalätä hikngá hopikamäläk. Josewu hopikutnä äwä Simionkäyá hopinggak. Tiwän Bensaminkäyá täke kuningge yäkaying? Gindä tahaxawik, meyä däkä namikaying,” yang yänikut.

³⁷ Yäniwän Rubendä nanä using inikut. “Bensaminu kätakngane teyo. Tiwän täke kuke, hipdu täkapit. Tike doläkapá kakengu, nina wawaxu uläpäyalu yäkwäle täke sipi kumsimäläk,” yang inikut.

³⁸ Iniwän nanätä using yakut. “Reseldä dukngikulu wawaknga uläpä ginkälu dowukuning, inale payänä axumgut, tiwän aläpähimädäkän yiwixak. Tiwän nä äminäläke alit. Ge axuxawä, kahit täpäne meyä täkngatu ile apänu, nä butayá täknga naminingunin. Tiwän nä butayá uläkngatä nuwän kupilunin,” yang yänikut.

43

Josepde notnä hipdunä Isip kukin

¹ Kenan kepkatänu naxu wenä hikngá tikut.

² Tiwän wilu Isipdá päkakopginu änänggawä puluwän, Jekopdá wawakngá using yänikut. “Hipdu puku, naxu uhike päkakopnong,” yang yänikut.

³ Tiwänä Judatä nanä using inikut. “Äminu bulämbamu uläpätä yäko wamu using ninikut. ‘Ulapsá doläkapningá kakengu, ginde nomu dohikngá dandupit,’ yang ninikut.

⁴ Ge gätä täke yawi, ulapninkät pukukengu, naxu äpme uhike päkakopnim.

⁵ Tike ‘Ulapsá mäläke pukunong,’ yawi, ninu dowukunim, inale ‘Ulapsá doläkapningá kakengu, ginde nomu dohikngá dandupit,’ yang ninikut,” yang inikut, nanän.

⁶ Tiwänä Israeldä using yänikut. “Äminu bulämbamu uläpä ‘Ulapninu täpätu käyá’ yangu inale inikin? Using inikinde, meyä täknga namikaying,” yang yänikut.

⁷ Yäniwänä wawakngatä using inikin. “Äminu uläpätä nihäle äwä ninkät nanäle ninikwayikut. ‘Nansä undan yiwixak?’ yake, ‘Äwä notsä täpätu käyá?’ yang ninikwayikut. Tiwän ‘ ‘Ulapsá aläkepnong,’ yang niniyäk,’ yangu donatäxawik, yäkwäle wamu ‘Hi, käyá,’ yang inikumäng,” yang yakin.

⁸ Tiwänä Judatä nanä using inikut. “Iniwi, näle apän, yupsäng pukuna. Ge nak päkakopna nake, nin, gika, äwä wawakdäkänin yangu doxumnim.

⁹ Wamu kitokngá using yänggat. Bensaminu nina äpme kang yiwit. Nätä ane gäle doläkapukengu, gutongá nätä gäle tahawit. Ge gutongá u tahawit täkngale, meyä täknga täke namiläk. Tiwän yiwikiyiwiknga yiwilune, nina iwikge äpme päng yiwit.

¹⁰ Gätä ‘Täke,’ yawi tupä pukukumäng gämu, awukuke akoke, hipduxäyá awukuke akopnam,” yang inikut, Judatän.

¹¹ Tiwänä Israeldä using yänikut. “Using tiwänu, using tahanong. Hängá gwälamgwälamu kewu awomune nanä yäksäne kekngäluke pänong. Ge bänip gwälängge, äminu uläpäle unin imining. Pa inuxu kápängá gwälam, ingutbamdäne yanggäyá, äwä pa salinu anäkayingu kutan bimä unin yang pänong.

¹² Tikengá, moningu yakap päke kuwä ambäwäpahoke kengalutdamä päkapginkät, käluk päningkät unekän peke,

¹³ ulapsäxät täpä päke, äminu uläpäle yupsäng pukunong.

¹⁴ Anätu Kitokngänä Käyá Täpätä tahawän, äminu uläpätä ginde butayá natake pewän, Simionkät Bensaminkälu päkapnong. Dasingga? Wawaknga wenä tiwänu, undanä. Butayá täkngane yiwixawit,” yang yakut.

¹⁵ Tiwänä Israelde wawaxu moning, bänip gwälängge hängá, äwä Bensamin yang päke, Isip pukukin. Päpu, Josepde kayine yiwikin.

¹⁶ Tiwän Josepdä Bensamin kake, puyä äminäle kuhitde yiwixak täpä using inikut. “Äminu aläkwäxu yotnane yänipäku peyo. Tikengá kälawu gwendü tänguke hanggayo. Ge nätä kepmä wom apa, naxu ixät nänim,” yang inikut.

¹⁷ Tiwänä Josepdä inikut using, äminu uläkwäxu Josepde yolune yänipäke kukut.

¹⁸ Josepde yolone päke kuxawän naxälaxäwik, using natäppin. “Yakap apna, moningu yäknigunene kekngäluknimä päke kukumängge natäke tahanggak. Ge anihpmake, puyä äminäle päke pewän pahaxätna, dongginin päpikge tahanggak,” yang yaxäwik naxäläkin.

¹⁹ Tikengä Josepde yolone yämä däkäne täku, puyä äminäle kuhiläle yiwixak täpä using inikin.

²⁰ “O, hiyäkän hikngä, bulämbam täpä. Yakawu ninu naxu ane uhinimde epgumäng.

²¹ Ngä axuxätna tukwawän awetnimde yiwikumäng womune yäknigin sikengu, moningu inä awäkumäng usinggän inäinä yäkniginde mawune dayipgumäng. Ge hipdunin päkapukamäng.

²² Moningu kälukäyä nak uhinimde awämäng. Tiwändeyä moningu äminu uläpätä hikngä kengäluknimik yangu donatapgumäng,” yang inikin.

²³ Yawä “Täke un. Manaxälätong, inale moningsä awäkum. Tiwändeyä Anätuhä, nansäle Anätutä hikngä hängä gwälamu yäksäne damikutnä tiwänak,” yang yänikut. Tikengä Simionu yawän, ku notnäle täkapgin.

²⁴ Tiwän Josepde yolone päke koke, yanggä bälängä hälutningge yämike, dongginäle naxu yämikut.

²⁵ Tiwän naxu une näning yang yawän kakinde, bänip gwalängge päkinu, Josepde kepmä wom apän iminingge tändäkngakin.

²⁶ Tiwänä Josewu yolone apän, hängäläpä tändäkngakinu imike, söpäsöpä puke, däme kep däkäne päpu yangin.

²⁷ Tiwänä Josepdä using yänikut. “Ginu iwalu dolike apuying? Nansä äminäläke yawäxakumu uläpä dasing? Täkekän yiwänak?” yang yäniwän

²⁸ yäkwäle wamu using inikin. “Naninu gäle gepbine yiwixak täpä täkekän yiwänak,” yang inike, “Äminu aläpä bulämbam täpä,” yang natäke, söpäsöpä hipdu puke, däme kep däkäne päpu yangin.

²⁹ Tiwän dayitake kukengä, inä mingäle wawaxu Bensamin kake, using yänikut.

“Ulapsä wasekngä täpä yawäxakumu, unin an?” yang yänikengä, Bensaminu using inikut. “Wawaknga, Anätutä gäle gwälam hikngä tahaxawän yiwitake kuyo,” yang inikut.

³⁰ Ulapnä Bensamin kawän, butayä hikngä tiwän, yupsäng hikngä peke, epu täku, yotnä inä yiwixakätan kohopike, kwänämnä tikut.

³¹ Tikyiwihikangä, kayi yanggätä pahawän kuwä, apu dolikut wälä däkngake, puyä äminä “Naxu sixut,” yang yänikut.

³² Tiwänä sike, Josepde gwenu inätä imike, notnä täkwäke inätä yämike, Isip nanä Josepde yolone nakayingu inätä sikyämikin. Isip nanätä naxu Hibru nanäxät näningge mähe hikngä natäxakin. Ge unekänu nänängäsändo. Ite tiwän inäinä sikyämikin.

³³ Notnä uläkwäxu alakin using, yakap täpänetä ku wasekngä täpäne yäxawä, yiwitake kukin. Yiwitake kuwä, “Krismasinu ämbä natäxak?” yake, kawäkwän tahakin.

³⁴ Naxu sikyämikinu, päyänä täkwäke inäinä yämikin. Tike teyä Bensaminde sikin gwenu, äminu 5-dä nänängäsä gwen sikin. Naxu naxälä näxäwik, wainkäyä naxälä tängoppin*. Tixäwik Josepkät kuläkake yiwikin.

44

Josepde käwu ahopikut

¹ Naxu napä puluwänä, Josepdä puyä äminäle kuhitde yiwixak täpä wepdäkän using inikut. “Naxu yäknigäne meyä kekngälukyämi dopäyä, moningäxäyä yäk mawu inäinäne kekngälukyämiyo.

² Tikengä silwa kápna ulapnä wasekngä täpäle yäk mawune moningu wit uhiwikge päkaputkät kekngälukngämiyo,” yawän, inä Josepdä yakut using tahakut.

³ Kwepdätä tembänä hikngä gusilu akoxawän, Josepde puyä ämindä yäning yäpiwä, dongginä päke kukin.

⁴ Taun teke kuwä, belakngä dolixawän, Josepdä puyä äminä inikut. “Äminu uläkwäxu yupsäng yawälake ku pänggänggänuke, using yäniyo. ‘Nindä ginde nomän tahana teyä, gindä ninde wäyi hikngä täknga inale hikngä tahaying? Bulämbam täpänale käwu kukäle inale täying?

⁵ Käwu unggomune tängoxäwik, natändetdelu wepdä yiwixayingkäyä unggomune päxäwik yatapmänggaxunin. Ginu wäyi hikngä tahaying, yang yäniyo,” yang inikut.

⁶ Tiwän ku pänggänggänuke, wamu Josepdä yakut using yänikut.

* 43:34: Naxu bulämbam hängakakin gwengwunene wainkäyä alängokakin.

⁷ Tiwänä using yakin. “O bulämbam täpä, dasingge hikngä natäke nininggaläk? Ninu hiyakän hikngä yäkamäng. Usingu dohikngä tahamäng.

⁸ Moningu yäknginune dayipgumängu, Kenandä hipdu äwäkapna dayipguläk. Ge ‘Silva bä gol kukäle päying,’ yangu inale natäke nininggaläk?

⁹ Ninu apumängu äminu täpätutä täkngä kakengu, täke tänguwä kungäxawän, äwä ninu dolämängu puyä ämin moyoyikale yiwitnim,” yang inikin.

¹⁰ “Täke un. U yäkaying using tiwik. Imindäka täkngä kakengu, uläpä näle puyä ämin moyoyi däknagaxawän, ginu täkwäkgu meyä dowäning,” yang yänikut.

¹¹ Yang yäniwän, yäkngä inäinä kewune yupsäng päkepu peke sikin.

¹² Sixawä Josepde puyä ämindä dayitäke kukut. Payänäle yäxunetä dayitäke kuhikangu, käp gomu Bensaminde yäxune kakut.

¹³ Tiwän unin kake, meyä hikngä natäke, inä täwik wehekin. Tikengä yäkngä donggi tängäne päko peke, hipdu taunde kukin.

¹⁴ Josewu yotnäne yiwixawän, Judaxät notnä täkwäkälü “Asing tahana, ninde butayä äpembä natäpik,” yake okopi päko, Josepde kayine pimakin.

¹⁵ Tiwänä Josepdä using yänikut. “Ginu käpna kukäle inale täying? ‘Natändetdelu wepdä yiwixayingunin yatäpämängaxunin,’ yangu donatäke tahaying?” yang yänikut.

¹⁶ Yäniwän, Judatä yäkwäle wamu using inikut. “O bulämbam täpänin, ‘Gutongä dolahamäng,’ yangu dasing ganinim? Anätutä wäyininu aläpän tapmäk. Nin äwä käp täkngä kaying täpä yangu undä puyä ämin moyoyika däknaganim,” yang inikut.

¹⁷ Tiwänä Josepdä using yakut. “Usingu dohikngä pewa pahaning. Käpna kukäle täk täpätäkän näle puyä ämin moyoyi däknagake yiwixawän, ginu nansäle bänip kwikwik täkngane kunong,” yang yänikut.

Judatä ulapnä gatängämikge yakut

¹⁸ Tiwän Judatä täku, Josepdä yiwikulune inälängän yiwike, using inikut. “O bulämbam täpänin, wamu täkembä ganiwit? Kingkät gäxälü bulämbam täpäyat. Usäkän. Tike nä puyä ämindatä yäwa, tokngä manatängamiyo.

¹⁹ Tupä ninu using ninikuläk. ‘Ginu nansä ayiwänak? Tiwän notsä täpätu käyä?’ yang niniwi,

²⁰ nindä using ganikumäng. ‘Hii, naninu äminäläke alikengä, ulapninu wasekngä täpä towikut. Ngä undan yiwälak. Mingätä wäwi täpäyaläkän dukngikut. Dukngikutnä payänä axumgut. Tixawän wawakngä wasekngä täpätäkän yiwixak. Uläpä naninde bänip,’ yang ganikumäng.

²¹ “Tiwän gätä using ninikuläk. ‘Aläkepnong tiwän käwit,’ yang niniwi,

²² nindä using ganikumäng, o bulämbam täpänin. ‘Wawakdäkä uläpä nanä teke epnangäsändo, inale aleke epänu, nanä axupixunin,’ yang ganikumäng.

²³ “Tiwändeyä gätä puyä ämindä using ninikuläk. ‘Ulapsä wasekngä täpä doläkepä, ginde nomu hipdu dondandupit,’ yang ninikuläk.

²⁴ Tiwänä naninde hipdu kokengu, wamu uninikuläk usinggän inikumäng.

²⁵ “Tiwänä nandä using yakut. ‘Hipdu puku naxu uhinong,’ yang niniwän,

²⁶ nindä using yakumäng. ‘Ninu dowukunim, inale ulapninu wasekngä täpäxälü dowukuna, äminu uläpätä ninde nomu dohikngä nindupikge yakut. Tike ulapninu aapänu, täke äpme pukunim,’ yang inikumäng.

²⁷ “Tiwänä nanindä using inikut. ‘Ginu anatäxaying. Mängätnatä wawakngä täpäyaläkän hikngä dukngikut.

²⁸ Täpätu ahopikut. Tiwän nä doxakum. Dasingga? Kälap tukgämbä tänguke yahandekin?

²⁹ Tiwän äpmanu aläpaxäyä aläke kunggäwä, kahit bänäkängän meyä päpänu, gindä näle butayä bulämbam hikngä naminingunin. Nä äminäläke alit. Ge nä butayä uläkngatä nuwän kupilunin,’ yang inikut.

³⁰⁻³¹ “Bulämbam täpä, nana wawakdäkä aläpä näxälü doxuta kakengu, axupixunin, inale wawakdäkä aläpä nandäne bäniyä hikngä. Naninu äminäläke hikngä damänsimu alik. Ge wawakdäkä aläpä ninkälü hipdu doxuna, nindä naninde butayä bulämbam hikngä iminimunin, tiwänu axupixunin.

³² Tiwänä unetäkänu, nätä wamu kitokngä hikngä täkngatu nanu using inikum. ‘Bensaminu nina äpme kang yiwit. Ge doläkapukengu, täpduk täpduxu yiwilu, meyä uläkngä ninalekän yiwik,’ yang inikum.

³³ “Ge using kakengu, nä Bensaminde tangge täkembä gäle puyä ämin moyoyikale ane yiwixawa, wawakdäkä aläpä payänä täkwäkät hipdu kopning?

³⁴ Tike wawakdäkä aläpä doxuwänu, nä nanale hipdu doxuwit, inale meyä nanale apik täknga kawitde mähe natäxat,” yang inikut, Judatän.

45

Josepdä inäle yatapgut

¹ Josewu butayä hikngä natäke, kwänäm titnangäsä hikngä tikin. Tiwän puyä äminä Isip nanä “Ginu undä hikngä yolu anggwenu teke epuxunong,” yang yänikut. Inale puyä äminä une yiwixawä, notnä “Nä Josep,” yang yäniwikge donatäpgut. Tike inäkän yiwixawäyä yäniwikge natäpüt.

² Ge puyä äminu teke epuxawäyä, Josewu kwänämu bulämbam hikngä yangotixawän, Isip nanä natäxawä, kingge yolune yiwäxaying äminkäyä “Josewu using tik,” yang ku yawä natäpgin.

³ Tixawänä Josepdä notnä täkwäxu “Nä Josep. Nana undan ayiwänak?” yang yänikut. Tiwänä notnä täkwäxu anaxälake, yäkwäle wamu doinikin.

⁴ Tiwänä Josepdä notnä using yänikut. “Ane inälängän hikngä apnong,” yawän, apgin. Tiwänä using yänikut. “Nä notsä Josep, tupä gindä Isip nanäle yämä uhikinunin.

⁵ Tiwändeyä äpmanu näle u tahakinde, bänipsäxätanu meyä mawänong. Bä tokngä täkngatu gihäle manatäpnong. Inale Anätutä ämin gatangyämikge natäke tewän, nätä gämäxu apgum.

⁶ Nak tagkä yiwixätna, krismasu gwenälä apuxunggak. Tiwän nak puyä dowahake dowäke, krismasu 5-käyä äpme yiwitnim.

⁷ Anätutä kahitnä inätä hikngä täkngatune gatängdamän, gindä yiwike, bapuha mahande sakngälawikge natäke tewän, nätä gämäxu apgum.

⁸ “Nä yolu awomune gindä dolahawä apgum. Tike Anätutä tewän apgum. Tiwänä Anätutä napmäbän, Isipde kingge natändetdet inixäwik, kingge yolune yiwixaying äminunin dayingyiwäxäwik, Isipde kuhiläle yiwixat.

⁹ Ge ginu yupsäng ko, nana using ininong. ‘Nä Josep dika wawakgä wamu aläknga tewa apunggak. Anätutä tahawän Isip kewu awomde bulämbam täpäle yiwixat. Ge mayiwiyo. Tike näle yupsäng hikngä epsu.

¹⁰ Päkepu nina wäkngasim, distrik Gosenu kewu uwomune yiwiläk. Ge wawakga, bapuka, towiyä gämända, sipsipda, hängä täpäka yangu ane päkepu peke yiwiläk.

¹¹ Äminbamu undä nakge dapmäxawä, krismasu 5 apixunin. Ge ane epnong. Tiwän nätä dandung yiwit. Tike dondanduyiwa, ginu undä nakge dapnäng, yak wawakga Josepdän, yang ininong.

¹² “Nä Josepdä daninggat. Ginu undä nä nandukengu, anatäpnangäsä. Bensamin, gä ulapna hikngä. Gäxäyä näle anatäpnangäsä.

¹³ Ge ko nana ahikngä ininong. ‘Josewu kantili Isipkätanu, umanä bulämbam hikngä,’ yang inike, hängä ane inaka dayiyinggexät inike, yupsäng täkepnong,” yang yänikut.

¹⁴ Yänikengä Bensaminu täku betake, kwänämu initikut. Tiwän yäkwälaxäyä Bensaminä betaxäwik initikut.

¹⁵ Tiwän Josepdä notnä undä yänitixäwik, kis pahangyämitage kukut. Tiwänä notnätä wamu une inikin.

¹⁶ Tiwänä “Josepde notnä aapuying,” yangu kingge yolune yatäke kuwä natäke, king äwä puyä äminäle kuhiläle yiwixaying yanggä täke hikngä natäpgin.

¹⁷ Tiwänä kinggä Josewu using inikut. “Notda using yäniyo. ‘Wilu donggihäne päko peke, Kenande hipdu kunong.

¹⁸ Ku nansä, gihäxät nanä yangu undä ane näle päkapnong. Tiwän Isipde kewu nomän hikngä womdu dama, une yiwitning. Yiwike pahawä, naxu nomängän alaxawä päke näning, yang yäniyo.”

¹⁹ “Yänike unetäkänu using tahananngge yäniyo. ‘Engangsä, mängätsä, nansä yang päkapningge, kalbimä bulämbamu Isip nanätäne gwenduyi päke kunong.

²⁰ Hängä täpähäle manatäpnong, inale hängä Isip nanä gwälamgwälamu äpme damit, yang yäniyo,” yang inikut, kinggän.

²¹ Tiwänä Israelde wawaxu using tahakin. Kinggä yakut using, Josepdä notnäle kal bimä bulämbamu gwenduyi yämike, naxu kahitde näninggexät yämikut.

²² Unetäkänu täwik käluxu notnäle kwämbätdu kwämbätdu yämikut. Tikengä Bensaminde täwik käluxu 5 äwä moningu 300 silwa yang imikut.

²³ Tike nanäle päku iminingge using pekut: Hängä gwälamgwälamu Isip nanä donggi 10-une päko peke, donggixät inäle pengämikut. Tikengä wit, bret, äwä naxu kahitde näpikge yangu donggi mängälä 10-une päko peke, donggixät inäle pengämikut.

²⁴ Pengämike notnä yäning yäpiwän kuningge tahaxawä, using yänikut. “Kahit täpäne täkungu, mayanganinong,” yang yänikut.

²⁵ Tiwänä notnä täkwäxu Isip teke, nanä Jekopde Kenan kopgin.

²⁶ Ko nanä using inikin. “Josewu doxungut. Ayiwäxak. Tiwän unetäkänu äpmanu Isipde kuhiläle yiwäxak,” yang inikin. Unin yawä, hatnäxäwik, “Hiyäkän yäkaying,” yang donatäpugut.

²⁷ Tiwän wamu Josepdä u yänikulu undä inikin. Tiwänä kalbimä bulämbamu Josepdä yämikut gwengwenunin dayike, nanäle bäniwu tangäne yiwikut.

²⁸ Tikengä using yakut. “Hiyäkände hikngä. Wawaknga Josewu ayiwäxak. Ge pukuke kakengä kupit,” yang yakut.

46

Jekowu Isip kukut

¹ Tiwän Israelu hängä täpänä undä päke, yotnä teke kukut. Kuhikangä Berseba kundopgut. Une kundoke, nanäle Anätunäle kälawu sipmäke hawän yähäkukin.

² Tiwän kupiläne Anätutä tahawän, dambu bimä tikut. Tixawän Anätutä “Jekop, Jekop” yang iniwän, Israeldä “We! Nä ane,” yang inikut.

³ Iniwän Anätutä using yakut. “Nä Anätu. Bapukale Anätu, nä unin. Gä Isip kuwiläkge manaxälayo. Isipkätanu nätä äpme pahawa, gäle bapuka sakngälawän, kantri inungulung hikngä dakngawän yiwitning.

⁴ Isiwu gäxät pukunimunin. Tikengä hipdu Kenanu päkakopit. Gä Josepkät yiwixäwik kupiyä, itä kwayiwik. Ge Isip kuwiläkge, manaxälayo,” yang inikut, Anätutän.

⁵ Tiwän Jekowu Berseba teke kukut. Wawakngä uläkwäkgä Jekop, mängätnä, engangä yangu kalbimä inulungu kinggä pewän kukinu unggwengwenkätan päko peke, päke kukin.

⁶ Unetäkänu kälawu äminsak äwa hängä täpänä Kenan päkin yangu undä unuxät pake kukin.

⁷ Jekopdä ixät nanä undä päke, Isip kukut. Wawakngä, yäpanä, bapunä wäwi, bapunä mängälä yang unda päke kukut.

⁸ Jekopde wawakngä, bapunä yangu Isip kukinu umanä using.

Yakap täpä Ruben.

⁹ Tiwänu Rubende wawaxu Hanok, Palu, Hesron, Karmi yang.

¹⁰ Tiwänu Simeonde wawaxu Jemuel, Jamin, Ohat, Jakin, Sohar Saul yang. Saulde mingä Kenan nanä.

¹¹ Tiwänu Livaile wawaxu Gerson, Kohat, Merari yang.

¹² Tiwänu Judale wawaxu Er, Onan, Sela, Peres, Sera yang. Tiwändeyä Erkät Onankälu Kenan kungumäläk. Judale wawaxu Peres, uläpäle wawaxu Hesron, Hamul yang.

¹³ Tiwänu Isakarde wawaxu Tola, Pua, Jasup, Simron yang.

¹⁴ Tiwänu Sebulunde wawaxu Seret, Elon, Jalel yang.

¹⁵ Jekopde wawaxu uläkwaxu, mängätnä Lea itä Mesopotemia yiwixäwik dukngikut. Yäpanä täpätuxäyä andukngikut. Umanä Daina. Jekopde mängälu Leatä dukngikutkät bapunä uläkwäkälu unekänu 33.

¹⁶ Tiwänu Gatde wawaxu Sifion, Hagi, Suni, Esbon, Eri, Arodi, Areli yang.

¹⁷ Tiwänu Aserde wawaxu Imna, Isva, Isvi, Beria yang. Tiwänä haminä Sera. Aserde wawaxu Beria, uläpäle wawaxu Heber, Malkiel yang.

¹⁸ Gat Aser yangu, Jekopkät Silpaxätde wawak. Silpa uläpä Labandä yäpanä Leale puyä äminäle imikulunin. Jekopkät Silpaxätde dukngikumäläkät bapunä uläkwäkälu unekänu 16.

¹⁹ Jekopde mängälu Resel ile wawaxu Josep, Bensamin yang.

²⁰ Josepde mängälu Asenatdä wawakngä Isip dukngikulu Manase, Epraim yang. Asenalu Potipera Onde prisu uläpäle yäpa.

²¹ Tiwänu Bensaminde wawaxu Bela, Beker, Asbel, Gera, Naman, Ehi, Ros, Mupim, Hupim, Art yang.

²² Jekopde mängälu Reseldä dukngikutkät bapunä uläkwäkälu unekänu 14.

²³ Tiwänu Dande wawaxu Husim.

²⁴ Tiwänu Naptalile wawaxu Jasel, Guni, Jeser, Silem yang.

²⁵ Dan, Naptali yangu Jekopkät Bilhaxätde wawak. Bilha uläpä Labandä yäpanä Reselde puyä äminäle imikulunin. Jekopkät Bilhaxätde dukngikumäläkät bapunä uläkwäkälu unekänu 7.

²⁶ Inä Jekopde wawak äwä bapunä yangu Kenan teke Isip kukinu unekänu 66. Wawakngäle mängät täkwäkäyä using kukin, tiwändeyä unuxälu doxendekin.

²⁷ Tike Josepde wawaxu Isip alakumäläxu uläpäyatkät Jekopde wawak, bapunä Kenan teke Isip kukinu uläkwäkälu unekänu 70.

²⁸ Isiwu axundokengu, Jekopdä Josewu Gosen apu dayipikge natake, Juda gämäk iningyäpiwän, Josepde kukut. Tiwänä Jekop yanggwälu Gosen kundoxawä,

²⁹ Josepkäyä Gosen kuwikge kalisu inäne gwenu tändäkngake, täko yiwike, nanä Israel kawikge kukut. Ku nanä kake täku betaxäwük, belakngä initikut.

³⁰ Tiwänä nanätä Josewu using inikut. “Nina kayitä angganduke, ‘Käluk yiwixaläk,’ yangu anataxät. Ge äpmanu axupitdekän,” yang inikut.

³¹ Tiwänä Josepdä notnä, nanä, äwä nanaxät nanä yangu using yänikut. “Kingu using ku iniwit. ‘Notna, nana, äwä nanaxät nanä yangu Kenan kewu uwomune yiwixayingu näle aapuying.

³² Äminu uläkwäxu sipsip, towiyä gämän yang daying yiwäxayingunin. Ngä sipsipnä, towiyä gämänä, äwä hängä täpänä yangu undä päkapuying,’ yang iniwit.

³³ Ge kinggä yawän kuwä, ‘Ginu ina puyä bimä pahakayingunin?’ yang daniwänu, using ininong.

³⁴ O bulämbam täpänin, ninu tupä bapuninä pahakakin using pahakamängunin. Wawakdäkäneta sipsip, towiyä gämän yang daying yiwixakumängä, using daying yiwäxamäng,’ yang ininong. Using iniwä, kinggä Gosen kewu awomune äpme pewän yiwitning, inale Isip nanä sipsip daying yiwäxaying äminde mähe natäxayingunin,” yang yänikut, Josepdän.

47

Josepdä notnä, nanä yang kingge yänipäkapgut

¹⁻² Tiwänä Josepdä notnä 5 tuwänguwän, Gosen kep womu teke, kingge kukin. Kuke Josepdä kingu using inikut. “O king, nana, notna yangu sipsipnä, towiyä gämänä, äwä hängä täpänä undä päke, Kenanu aleke apuhika, Gosen kep womune aapuyingä undan yiwayak,” yang inikut. Inikengä notnä uläkwäxu yawän, kingge kayine kopgin.

³ Tiwän kinggä using yänikut. “Ginu ina puyä bimä pahakayingunin?” yang yänikut. Yäniwän yäkwäle wamu using yakin. “O bulämbam täpänin, ninu tupä bapuninä pahakakin usingän, sipsip daying yiwäxamängunin,” yang inikin.

⁴ Unetäkänu using inikin. “Kenankätanu naxu wenä hikngä tiwän, sipsipdä nänangäsäxäyä wenä tinggawä, mätekngä womsimu ane yiwitnimde apumäng. Ge gätä täkembä yawi, ninu Gosen yiwitnim?” yang inikin.

⁵⁻⁶ Tiwänä kinggä Josewu using inikut. “Isip kewu awomu gätäne. Nangga äwä notda yangu gäle apuying. Tiwän Isipkätanu kewu nomän hikngä Gosendän. Ge une yawi yiwitnong.

“Tiwänu notda uläkwäkätanu, iminimindäka kälawu nomängän daying yiwixayingä kakengu, u äminuningän tuwänguyo. Tiwän nätäne itä daying yiwitining,” yang inikut.

⁷ Tiwänä Josepdä nanä Jekowu kingge kayine initäkapän, Jekopdä kingu wam gwaläng imikut.

⁸ Imän kinggä “Gä krismasda dasingdasing?” yawän,

⁹ using inikut. “Kewu anggomune tihikuxäwük, krismasna 130 yiwixat. Tiwän u tihikukumu meyä bulak tihikukum. Bapunatä tihikuxäwixu, krismasu meyä ayiwikin. Tike näle krismasu mätekngä,” yang inikut.

¹⁰ Tikengä wam gwalängu hipdu imixäwixu, aepuxukut.

¹¹ Tiwänä kinggä inikut using, Josepdä nanä, notnä yangu Ramses Distrikätanu* kewu womduhim yämän, une yiwikin. Isipkätanu Ramses Distrikge kewu nomän hikngä.

¹² Unetäkänu Josepdä nanä, notnä, nanaxät nanä, äwä engang yangge natake, naxu ämin apmäng yämixawän, näxäwük yiwikin.

Josepdä Isip nanä gatängyämikut

¹³ Isip nanä, Kenan nanä yangu naxu wenä hikngä tinggawän, takgä yiwixawä, kitokngänä wenä tikin.

¹⁴ Tiwänu moningu Isip nanätäne awä Kenan nanätäne yangu undä hikngä nakge tahaxäwük, Josepde imä päke, kingge yolone päku pekut.

¹⁵ Isip nanä Kenan nanä yangu moningä undä mumbä pulukgawä, Isip nanä undätä apu, Josewu using inikin. “Moninginu undä amutna puluying. Tiwändeyä gä inale nindung yiwixawi kumnangge tikamäng? Naxu niming,” yang inikin.

¹⁶ Tiwänä Josepdä using yänikut. “Moningsä awulukge tiwänu, kälawu alowikayingunin päkapu namixawä, yäkwäle naxu äpme damit,” yang yänikut.

¹⁷ Yäniwän sipsip, meme, towiyä gämän, hos, äwä donggi yangu undä päkapu imikin. Tixawän yäkwäle nak yämän näxäwük, yiwixawä krismasu unggwenu apgut.

* 47:11: Gosen kewu uwomu umänä täkngatu Ramses Distrik.

¹⁸ Krismasu unggwenu apuxuwän puluwänä, hipdu apu Josewu using inikin. “Bulämbam täpänin, ‘Naxu nimiyo,’ yangu dongganinangäsä teyä, moningninu wenä. Tiwän kälawu äminsakäyā gäle undä anggamikumäng. Ge äpmanu hängä täpätu nakge gaminangäsä wenä. Tike nihäxät kepninkätgän.

¹⁹ Gä inale nindung yiwixawi kungäxätna, kepninu moyo yiwitnangggenggak? Nihäxät kepninkät päxäwik, naxu nimiyo. Tiwän ninu kingge puyä ämin moyoyi däknngana, itä nihä äwä kepnin yangu towikngä däknngawik. Nak salin nimiyo. Tiwän unin pahana, kewu wäyi doliwik. Tiwän bulä alawä, unin päke nake, doxumnim,” yang inikin.

²⁰ Naxu wenä hikngä tiwän, Isip nanä undä kepnä pewä, Josepdä kewu undä kingge umande uhiwän, kinggä päke, towikngä däknngakut.

²¹ Josepdä kepnä uhiwän, äminu Isip nanä undä hikngä kingge puyä ämin moyoyi däknngakin.

²² Tike prisu moningu kinggä iwikge yämixawän, naxu uhingnäkakakin. Ge nakge dondapmäke, kepnä dowewä päkut.

²³ Tiwänä Josepdä äminu Isip nanä using yänikut. “Äpmanu kingge umande kepsä, gihä yangu auhinggat. Ge nak salinu anin päku, puyäne pahanong.

²⁴ Itä bulä alawä päkengu, äpuke 1-u kingge imixäwik, 4 gihäle penong. Tikengu gihäle peningune nanä käwutdu sakngäyile pexäwik, käwutdu gihä, gihäxät nanä, äwä engangsä yang näningge, penong,” yang yänikut.

²⁵ Yäniwän using inikin. “O bulämbam täpänin, ninu axumnangäsä teyä, gätä ilakngä ninduke, gatängnimitäkapunggawi, käluk yiwitnanggekamäng. Ge kingge puyä ämin moyoyile äpme yiwitnim,” yang inikin.

²⁶ Tiwän Josepdä mämä wamu using tekut. “Isipkätanu kewu kinggänekän. Ge äminu undä naxu puyäne nanä päkengu, äpuke, 1-u kingge imixäwik, 4 inäle pening.” Mämä wamu uläknga äpmankäyā using yiwäxak. Kinggä äminbamde kewu awäke teyä, prisde kewu dowäkut.

Jekopdä inä kupän kwayiningge Josep inikut

²⁷ Israel yänggwälu Isip päku, Gosen kep womune yiwikin. Une yiwixäwik, kepnä pätäke luke, engangu dukngixawä, meyä sakngälakut.

²⁸ Jekowu Isip yiwixawän, krismasu 17 apuxukut. Unekänu krismanä 147 yiwikut.

²⁹⁻³⁰ Täpduxu axupikge däpi tiwän, wawakngä Josewu yawän apän, using inikut. “Gätä ilakngä nanduxaläkngä kakengu, näle natäke, gwälam hikngä tahaxäwik, wamu ganiwilu kätakga bakanale kematde täxäwik, ‘Usingu äpme tahawit,’ yangu hiyäkände hikngä naniyo. Nätä kupa, Isipkätanu maxwayinong. Tike nätä kungäke bapunale kuwa, gupnä Isipdä täke, bapuna kwayikin womune täku kwayinong,” yang inikut, Josewun.

Iniwän “Usingu äpme tahawit,” yang inikut.

³¹ Tiwänä Jekopdä “Anätule umande hiyäkände hikngä naniyo,” yang iniwän, Anätule umande hiyäkände hikngä inikut. Tiwän Israelu dämä däpmunä pekgak womune täpu temäke, Anätule eu wam yakut.

48

Jekopdä Epraimkät Manasexälu wam gwaläng yämikut

¹ Täpduxu womdu yiwihikangä, ämindä Josewu using inikin. “Nangga amalik,” yang iniwä, Josepdä wawakngä Manase Epraim yang yänipäke, nanäle kukut.

² Kuwän “Wawakga gäle aapuk,” yawä, Israelu awekulu, kwätän hikngä tahake, enake yiwikut.

³ Tikengä Josewu using inikut. “Nä Kenankätanu taunu Lus unggäpangune* yiwixäwa, Anätu Kitokngänä Käyä Täpätä apu, wam gwalängu using namikut.

⁴ Nätä pahawa, gä engangu naxälä towimbi, meyä sakngälawik. Nätä pahawa, bapuka kantrinä inätä täke yiwitning. Tiwän kewu awomu, bapukale tupäkände äpme yämüt,’ yang nanikut,” yang inikut, Josewun.

⁵ Unetäkanu using inikut. “Nä ane gäle doapuxäwa, wawakga Isip alakumäläxu aläpäyalu nina wawak däknngakamäläk. Ruben Simeon yang towikum bimä, Epraim, Manase yangkäyā wawaknga däknngakamäläk.

⁶ Tiwän engangu Epraim, Manase yangge mehene towimbiläxu, gikale. Tiwän näle wawakgä kewu Kenan uwomune päningu, Epraim, Manase yangkäyā awähimäläk. Tike ulapnä ile mehene alatningu payänäle kewune yiwitning.

* 48:3: Tupä taunu Betel unggäpangungu Lus yang inikakin.

⁷ Wamu u yänggalu, mingga Reselde natäke yänggat. Kewu Mesopotemia uwom teke, Kenan kewu uwomune taunu Epratde wäkngäsim kuxäwik, Reselu kumgut. Tiwän butayä hikngä natäke, Epratde kahit kwayimune kwayikum,” yang inikut. (Epralu, äpmanu Betlehem yang inikaying.)

⁸ Tikengä Israeldä Josepde wawak dayike, “Aläpäyalu imin?” yang iniwän,

⁹ Josepdä yäkwäle wamu using inikut. “Aläpäyalu wawaknga Anätutä ane Isip yiwixäwa namikulunin,” yang inikut.

Tiwän “Näle päkapsu. Tiwän wam gwaläng yämit,” yang inikut.

¹⁰ Israelu äminäläke tiwän, kayi kupilä tiwä, nomänu dondayipgut. Ge Josepdä wawakngä yänipäkapän, Israeldä bapunä päku betake, kis tahangyämikut.

¹¹ Betake Josewu using inikut. “Gäle nomu dombänggandupit yang natäxakum deyä, Anätutä pahawän, gikakänu donggandut. Tike wawakgaxät undä dandupa yiwimäng,” yang inikut.

¹² Tiwänä Josepdä wawakngä Israelde bälängäne wäkngäsim yiwikumäläxu yäniwän, kwayimune päku yiwixawät, Josepdä sopäsopä nanäle nomune puke, däme kepkatan täpu temgut.

¹³ Josepde wawaxu uläpäyalu, yakap täpä Manase, tiwän ulapnä Epraim. Ge Josepdä Manase kätakngä dambunä hamändä täke, Epraimu kätakngä hiyänä hamändä täke, Israelde yänipäkapän, Manase Israelde hiyä käwut yiwän, Epraimu Israelde dambu käwut yiwikut.

¹⁴ Tiwändeyä Israeldä kätakngä hiyä hamändä Epraimde kuhilune täke, kätakngä dambu hamändä Manasele kuhilune täkut. Manasetä gämäk alakut deyä, kätakngä hiyä hamändä doläkut.†

¹⁵ Tixäwik wam gwalängu using yämikut.

“Bapuna Abraham, nana Aisak yangu Anätule wam täwake, ile gepbine yiwikumäläk. Anätu uläpätä yiwikiyiwikngä yiwitäkäpulu, iwikge nandung yiwik.

¹⁶ Meyä näle apginu nä axumnangäsä teyä, itä ängela däknagake gatängamixawän yiwitäkäpulu.

Ge Anätu uläpätä wakwäkdäkä aläpäyalu bänip kwikwixu äpme yämik.

Ämindä wawäkdäkä aläpäyatde uman yakengu, nina, bapuna Abraham, äwä nana Aisak yangge dombulämädäning.

Tiwän wawäkdäkä aläpäyalu engangu äpme towimbät, meyä sakngälawik, kewu anggomunen,” yang yakut, Jekopdän.

¹⁷ Nanätä kätakngä hiyä hamändä Epraimde kuhit täpän kake, Josepdä “Uhamänu Manasele kuhit tähangäsä tahanggak?” yang natäke, nanäle kätaxu uhamänu Manasele kuhiläne täku tewikge täxäwik,

¹⁸ using inikut. “Nan, usingundo. Yakawu aläpänin. Ge kätakga hiyä hamändä ile kuhit täyo,” yang inikut.

¹⁹ Tiwänä Jekopdä usingu dolahawikge natäke, using inikut. “Wawaknga, anatät. Ixäyä bapunä äpme meyä sakngälake, kantri inätä täke yiwitning. Tiwän umanä käyä tiwik. Tiwändeyä ulapnäle umanu bulämbam hikngä äpme tiwän, payänäle umanu yapmimbik. Tiwänä ulapnäle bapunä meyä sakngälake, kantrinä inäinä päke yiwitning,” yang inikut.

²⁰ Tikengä täpduxu unggwenune Jekopdä wam gwalängu using yämikut.

“Mahande Israel nanätä äminu wam gwaläng yäminingge natäkengu, gitde natäpä apän, using yänining.

‘Anätutä gwälam hikngä tupä Epraim, Manase yangge pahakut usingu, gälaxäyä usinggän pahayok,’ yang yänining,” yang yänikut, Jekopdän.

Wamu u yakulu, ulapnä Epraimde umanu yakapde yiwän, payänä Manasele umanu mahande yiwikut.

²¹ Tiwänä Israeldä Josewu using inikut. “Nä axumnanggenggat. Tiwändeyä Anätu ginkälu äpme yiwixäwik, bapuhäle kewune hipdu danipäke kuwik.

²² Sekem nanäle kewu nomän hikngä. Tupä kwälemna, gwäwäyana yang päke, Amor nanäxät amäke, kewu uwom täkumu notdale doyämik, tike gäle gaminggat,” yang inikut.

49

Jekopdä wawakngä mahande dasingga yiwitninggäne yänitapgut

¹ Jekopdä wawakngä yangyawämbän apä, using yänikut. “Wäkngäsim apnong. Tiwän mahande dasingga yiwitninggäne danitapit.

† 48:14: Tupä nanätä wam gwaläng yäminingge, wawakngä yakap täpä nanätä kätakngä hiyänä hamändä päke, ulapnä dambunä hamändä päkakin.

- 2 Ginu undä Jekopde wawak, ginu undä ane apnong.
Nä nansä Israeldä yawilu, apuke natäxätnong.
- 3 Ruben, gä wawaknga yäkap täpä.
Näle kitokngä, gätä päkuläk.
Wawakdäkäne gä gämäk towikum.
Umanda käyä.
Kitokngäka käyä.
- 4 Tiwändeyä umanda wenä tiwik.
Yanggä däkngake matäwä sipmäkayingbimä säkge doyiwixaläxunin.
Nanggale mängätkät pekumäläk.
Mängätnaxät peke, mayäkngä bulämbam hikngä namikuläk.*
Ge gä yakap täpäle doyiwiläk.
- 5 Simeonkät Livaixälu yiwikyiwikngä usäkän.
Hängä amäk pahanangäsätäne päke, äminsipmäk tahakamäläxunin.*
- 6 Wepdä wam yaxawälu, nä doxuwa yiwitnim.
Wam yiwikyäxawälu, donggatängyäma yänim.
Inale tokngä natäkengu, ämin sipmäkamäläxunin.
Äminde towiyä gämände kendängalu yumdekän sipmändäkngawät
tahandambätäkayingunin.
- 7 Bäniptoxu yupsäng natäke, tokngä natäxäwik,
äminu tokngä däkä yumdekän yämikamäläxunin.
U tahakamäläkge tokngä däkä inä pähimäläk.
Tiwän bapunä unekänu donggatäke yiwitning.
Tike Israelkätanu kewu notnä täpängune täpätu täpätu petäke kuwa yiwitning.
- 8 Juda, notdatä umanda tängetnatning.
Iwalda gätäkän sipiläk.
Tiwän nanggale wawakgä gäle sopäso pä putning.
- 9 Juda, gä laion bimä.
Laiondä kälap ku sipmäke nake,
hipdu päkapu pekyiwixawä,
ämindä doxu pahangyäwäxayingbimä.
- 10 King puyä Judatä täpixu ämindä doläning.
Inä bapunätä tätäke koxawä,
towikngätä apungä puyä uläknga täpik.
Täke kantri undä itä daying yiwik.*
- 11 Donggi wain puyäne äwamä pewä, wain salinu änäning.
Tiwän täwikngäxäyä wain yanggätä ähälutning.
Tiwändeyä wainu dowuluwik.
- 12 Ämindä wain tängokgäwä, kayi wain bimä dak tining.
Kälawu äminsakge mämu ämindä päke tängokgäwä,
mayä mämbimä kwak hikngä tining.†
- 13 Sebulunu yanggä gwende kwayimune yiwik.
Kewu uwomu nomän tiwän, sipdä päkapu yiwitningge nomän.
Kewu Sebulundä täpixu tākungu taun Saidonde kewune yiwik.
- 14 Isakalu donggi kitokngä gwendu bimä.
Tiwändeyä meyä käwukäwut wamängämä,
moyo päke pek yiwik.
- 15 Isakalu kewu äyiwä tākanningge womdu kawän nomän hikngä tiwänu,
moyo yiwän tākäning.
Tike äminde puyä ämin moyoyi däkngake,
meyä päpikge gwetakengu,
puyä kitokngä hikngä pahawik.
- 16 Danu äminä nomän daying yiwik.

* 49:4: Yakap 35:22   ✪ 49:5: Yakap 34:25-30   * 49:10: Wamu aläknga, yäpulinä kätäk hikngä donatäxayingunin.

† 49:12: Judale kewu nomän hikngä tiwän, nak puyä meyä pahaxäwik, kälawu meyä towitning.

Israel notnätä daying yiwixaying using daying yiwik.

17 Danu gomok bimä.

Gomokgä kahitápäne kohopike yiwixawä, äminu hos tängäne apä, hosde bäläng yähawä, hosdä hätnawä, äminu hos tängäne yiwixayingunin päkepu sipmākaying using tahawik.‡

18 Yawe, gätä gatängamiläkge yiwixat.

19 Gatde yolu kukanananggä apu pahawä malining.

Tiwändeyä Gatdä mähexätandä apu sipik.

20 Aserde kewune naxu nomän alätning.

Tiwän naxu gwälam hikngä kingge yämik.

21 Naptali meme tukgä inä natäk tihikuxäwik,

engangä gwälam hikngä dukngikaying using tahawik.

22 Josewu nawu täkngatu bimä.

Yanggä akondokayingune doke, salinä meyä hikngä aläxawä, kätakngä täpmäxäwik, dämän täpä täpä kopik.

23 Kwälemdä amākaying ämindä tokngä natake kwälemdä temningge pahakin.

24 Tiwändeyä Josewu kwälemnä päkulu,

kätakngä doyamumbä, nomängän mukul,

inale Jekopde Anätu kitokngänä käyä uläpätä gatängämikut.

Anätu uläpä Israel daying yiwixak täpänin.

Anätu uläpä Israelde hup.§

25 Bapukale Anätutä gatänggaminggaxunin.

Anätu Kitokngänä Käyä Täpätä bänip kwikwik gaminggaxunin.

U gamikgä pahawän, hopä enetängätä kepdane epning.

U gamikgä pahawän, yanggä amälankätandä kepdane akopning.

U gamikgä pahawän, mängälä gin yänggwätkätan nanä engangu meyä dukngitning.

26 Wam gwälängu bapunatä näle namikinu, gäle gamitdä ayapmik.

Wam gwälängu meyä hikngä anggaminggatdä täwalde nomu ayapmik.

Wam gwälängu anggaminggalu gätä päpiläk.

Notda täkwäkätanu äminu bulämbam däkngakuläkgä päpiläk.

27 Bensaminu homu tuxu kitokngäna käyä gwendu bimä.

Kälawu tembänä ku sipmäge nänggaxunin.**

Ge kupiläne notnäle uhike yäminggaxunin,” yang yakut, Jekopdän.

28 Wamu uläkwäxu Israelde wawaxu 12 uläkwäkge bapunä mahande dasingga yiwitninggäne yänikulunin. ‘Using yiwitning’ yang u yänikulu, wawakngäle yiwikyiwikngä dayipän tixawä yänikut

Jekopdä kupän kwayikin

29-30 Wawakngä mahande dasingga yiwitninggäne yänikengä, Jekopdä wawakngä puyä wamu täkngatu using yänikut. “Nä axungwäke notna axumgin aminde kuwitde däpi alik. Ge axupa, gupna Kenan täke kunong. Täku hupgänangu bapuna, nana yang pekindäkäne tenong. Hupgänangu undäkä Makpelaxätan, Epron Hit nanä uläpäle kewune. Makpelaxät Mamrexälu wäknäsim wäknäsim. Hupgänangu undäkä kepkät Abrahamdä Epronde kätaxune mätmätde uhikut.

31 Abraham, mängätnä Sara yangu undäkäne pekin. Tiwän Aisak, mängätnä Rebeka yangkäyä unekän pekin. Ge Leatä kupäntäyä une tekum.

32 Kewu uwomkät, hupgänangu undäkäxälu Abrahamdä Hit nanäle kätaxune auhikut. Ge ninaxäyä axupa, gupna aläku, hupgänangu undäkänekan tenong,” yang yänikut.

33 Puyä wamu wawakngä yänipulukengä, Jekowu bälängä awekgaxune päko peke kungäke, bapunä tupä kumgingde kukut.

‡ 49:17: Dande bapuna äminu naxäländö. Tiwändeyä kitokngänä käyä tiwä, iwalnä sipning. § 49:24: Anätu huwu bulämbamu gwendu bimä. Israel nanä undan kuhopiwä, iwalnätä sipnangäsändö. ** 49:27: Homu tukgä kälap yäwäke sipmäge napulukaying using, Bensaminde bapunäxäyä iwalnä using pahaning.

50

¹ Nanatä kupän, Josewu butayä hikngä natäke, nanä betake initixäwik, kis tahangämikut.

² Tikengä “Gupnä bukatayäk,” yake, puyä äminä doktale yiwixaying täkwäxu yäniwän, nanäle guwu mälasin pexäwik, täwikgä täpä koptut.*

³ Puyä uläknga tahananggengu, täpduxu 40 tahakakin. Ge Israelde guwu using pahaxawä, täpduxu 40 apuxukut. Tixawän Isip nanä ile butayä natäke, kwänäm tixawä, täpduxu 70 apuxukut.

⁴ Butayä täkngane yiwikinu puluwänä, Josepdä kingge puyä äminu umanä käyä täkwäxu using yänikut. “Näle täke natäkengu, kingu using ininong.

⁵ ‘Josewu nanatä using inikut. “Wamu uyäwilu, Anätule umande ‘Usingu äpme tahawit,’ yang naniyo,” inike “Nä axupitde däpi alinggak. Ge nätä kupa, mätmälu Kenen kep womune ninale kwayikum däkäne täku teyo,” yang iniwän, “Usingu äpme tahawit” yangu Anätule umande inikut. Ge täkembä tewi, nanä Kenan täko tekengä, hipdu apik?’ yang ininong,” yang yänikut.

⁶ Yäniwän king ku iniwä, Josepde wam natäke, kinggä using yakut. “Täke. Nanggatä yawän Anätule umande inikuläk using täko teyo,” yang inikut.

⁷ Tiwänä Josewu nanä kwayiwikge koptut. Tiwän kingge puyä äminu umanä käyä kingge yolune pahakaying, puyä äminu umanä käyä Isipkätan pahakaying awä

⁸ Josepkät nanä, payänä, ulapnä, nanäxät nanä yangu undä koptin. Tixawän Gosenu engangä, sipsipnä, towiyä gämänä yanggäkän yiwikin.

⁹ Tixawän amäk äminu hos tängäne päko yiwike kukaying ämin, äwä karis bimälängäne päko yiwike kukaying ämin yangkäyä using koptin. Äminu u koptinu meyä hikngä.

¹⁰ Axuhika Atat nanatä witde dapäkdapäkngä uhinggikaying womune kundoptin. Atalu Yanggä Jodan Dupine wäkngäsim. Uwomune kundokengu, butayä hikngä natäke, kwänämu bulämbam gwen tikin. Tixäwik Josepdä nanäle natäke, butayä täkngane yiwixawän, täpduxu 7 apuxukut.

¹¹ Butayä täkngane yiwixawä dayike, Kenan nanä uwomune yiwixayinggä using yakin. “Isip nanä butayä hikngä natäxaying,” yang yakin. Ile tiwän, kewu Yanggä Jodan Dupine wäkngäsimu uwomu, umanä ‘Abel Misraim,’† yang inikaying.

¹² Jekopde wawaxu inä yänikut using tahakin.

¹³ Nanäle guwu Kenan kewune täko, hupgänangu Makpela nanä däkäne tekin. Makpela xät Mamrexälu wäkngasim wäkngasim. Hupgängangu undäkäxät kewu uwomkälü Abrahamdä mätmätnäle, Efron Hit nanä uläpäle kätaxune uhikut.

¹⁴ Nanä kwayikengä Josep, notnä äwä äminu ixät koptin yangu undä hipdu Isip kukin.

Josepdä notnä bänip kwikwik wam yänikut

¹⁵ Nanä kwayikengä, Josepde päyänä täkwäxu using yakin. “Nanu alikut. Ge wäyi täkngaläkngä Josepde pahakumängge, yäkwäle Josepdä tokngä natäke, tokngä däkä nimiyäk,” yang yakin.

¹⁶ Yake wamu Josepde using tewä kukut. “Nangga axupikge däpi tixawänu, using ninikut.

¹⁷ ‘Josewu using ininong. “Wäyi täkngaläkngä payäkatä gäle pahake tokngä däkä gamikindeyä, gutongänä pahawi hopinong,” yang ininong,’ yang ninikut. Ninu nanggale Anätule gepbine yiwixamäng. Ge wäyininu täkembä pahawi hopining?” yang yawä ku inikin. Iniwä Josewu wamu uläknganin natäke, kwänämnä tikut.

¹⁸ Tiwänä payänä undä täkwäkgä täkapu, Josepde kayine pimake, “Ninu gäle puyä ämin moyoyi,” yang inikin.

¹⁹ Iniwä using yänikut. “Manaxälätong. Nä Anätundo, ngä nätä tokngä däkä damit.

²⁰ Gindä näle wäyi pahaningge natäpgin. Tiwändeyä Anätutä wäyi u pahakinunin täpän täkwämbän, nomän tik. Äminu meyä axumnangäsä teyä, Anätutä anggatängyämän, käluk yiwixaying.

²¹ Ge manaxälätong. Gihäxät engangsäxälu äpme dandung yiwit,” yang yänikut, bänip kwikwik wamun.

Josewu äxumgut

²² Josewu notnä täkwäkät Isip yiwikin. Tixäwik Josewu krismanä 110 tikut.

²³ Äyiwixawängän wawakngä Epraimde bapunä alawä, wawakngä Manasele wawaxu Makirde engangkäyä alawä, Josepdä inäle päkut.

* **50:2:** Isip nanä umanä käyä ämindä kupä, gupnä bukatayäk yake, doktatä gupnä matäke, bäniyä sike, maäläsinu inänä peke, täwikgä wamätäke kokakin. Tikengu boksune pexakin. † **50:11:** Hibrü wamune ‘Abel Misraim’ äwä “Isip nanä kwänäm tikaying,” yangu guläkngä usäkän.

²⁴ Tiwänä Josepdä notnä using yänikut. “Täpduxu axupitde däpi alik. Tiwändeyä Anätu änggatängdamikge äpme apik. Itä apungu, ginu kewu awomunetä, kewu Abraham, Aisak äwä Jekop yangge yämikge kitokngä hikngä yänikut womune danipäke kopik,” yang yänikut.

²⁵ Yake using yänikut. “Wamu daniwilu, ‘Usingu äpme tahanim’ yangu Anätule umande naninong. Anatutä änggatängdamikge apänu, gupna kewu awomunetä ähikngä täke kopnong,” yawän, “Usingu äpme tahanim,” yangu Anätule umande inikin.

²⁶ Josewu krismasu 110 yiwike kumgut. Tiwänä gupnä mäläsin peke, bokskätan tekini.

Rut

Naomi ayä axumgut

¹ Tupä Israel nanä kingu wenäne, Israel äminde kepkatänu gusit tiwän, naxu wenä tikut. Tiwän Juda nanä täpätu Betlehem yiwixakulu, mängätinä, wawakngä täpätat yang päpän, Israelu teke, womsimu kantri Moap päku yiwitningge kukin.

² Wäwi uläpä umanä Elimelek, tiwän mängätinä Naomi, tiwän wawakngä uläpätatde umanu Malon, Kilion yang. Uyänggwälu Efralunetä sakngälakin. Tiwänu taunä Betlehemu uwomu Judaxätan. Uwomu aleke päku Moap yiwikin.

³ Päku yiwihika, Elimelexu aweke kungäxawän, Naomi wawakngä täpätatkät inäkän yiwihika,

⁴ wawakngä mängätinä Moap nanä päkumäläk. Umanä Opa, Rut, yang. Moap päku, krismasu 10 yiwike,

⁵ wawakngä Malon Kilion yangkäyä undä kungumäläk. Ayä wawakngä uläpätat yangu undä teke kumgin, Naomin.

Naomixät Rutkät Betlehem kukumäläk

⁶ Womsimu Moap yiwixawän, “Yawetä äminämbamu apu gatängyämike, naxu wuyäne nanä yäminggak,” yawä natäpगत. Tikengä Moap teke ayinä täpätatkät hipdu kuningge tändänggakin.

⁷ Tike ayiwixakut womu teke, hipdu Juda kep womune kuningge kahit täpäne kukin.

⁸ Täku kahitbäna ayinä yänikut, “Hipdu mingsä yot gihänggihä kukahon. Gitdä näxät, axumgin äminkätde tahakumäläk bimä tāknga, Yawetä gitde gwälam hikngä pahayok.

⁹ Yawetä gatängdamän, apsä päke, ile yolune gupsäng yiwison,” yake, kis pahangyämän, kwänämna duksäng tikumäläk.

¹⁰ Tixäwik, “Undanä. Nilu notdambamde gäxät kunim,” yang inikumäläk.

¹¹ Tiwän “Ayina hikngä, kukahon, yotsäle. Inale kunim, näxälun? ‘Wawakngä äpmembä dukngiwän itä pähimäläk,’ yang natäxamäläk?” yang yänikut Naomitän.

¹² “Ayina hikngä, yotsä hipdu kukahon, inale nä äminäläke alit. Ge apna tänangäsändo. Nina natäpa wawak dukngitnangäsä tiwän, kupilä angwenunekän apna täke, wawaknga dukngiwa,

¹³ gilü ile yiwixawät täkahimäläk? Bä wäwi täpätuyi dayikengu, apsäle doxuhimäläk? Ayina hikngä, undana. Meyä gitdä pämaläxu nätä pätdä ayapmik, inale Yawetä nä maha temängamikut,” yang yänikut.

¹⁴ Unin yäniwän, hipdu duksäng hikngä tikumäläk. Tike Opa hawanä kis tahängämike, yotnäle kukut. Tiwändeyä Rulu Naomixät gatäke kuhimäläkge natäpगत.

¹⁵ Tiwän, Naomitä inikut. “Kayo. Notda mängälu notnämbamkät anätunäxätde hipdu axunggak. Gäxäyä kuwi kukahon,” yang inikut.

¹⁶ Tiwändeyä Rutdä using inikut. “Anggapmambitde mananing yäpik, hipduna kuwitde mananing yäpiyo. Säneka kuwi, näxäyä axuwit. Säneka yiwi, näxäyä une yiwit. Gäle notdambamu näle notna. Gäle Anätuka näle Anätuna.

¹⁷ Säneka kupi, näxäyä une kupa kwayining. Nilu kungäkgäkänä matäwik. Tike hängä täpätutä matäwänu, Yawetä meyä bulämbam hikngä namikge natäxat,” yang inikut.

¹⁸ Tiwän Naomitä kawänu, Rulu ixät kuhimäläkge kitokakut. Tiwän axuwikge ining yäpikulu undan tekut.

¹⁹ Tiwänä unetä kuhika, ku Betlehem kundopgumäläk. Kundopät Betlehem nanä undätä duksang kulakaxäwik, mängälata “Naomimbä an?” yang yakin.

²⁰ Yawä “Naomi yangu mananinong. Mara yang naninong, inale Anätu Kitokngänä Käyä Täpätä yiwikiyiwiknga alahawän wäyi hikngä tikut,” yang yänikut, Naomitän.*

²¹ Tikengä hipdu using yänikut. “Anetä teke kukumu, hängäna meyä. Tiwändeyä Yawetä hipdu moyo hikngä nanitakapuk. Ge Naomi yangu inale nanining? Yawetä nä alahawän malit. Kitokngänä Käyä Täpätä meyä anamik,” yang yänikut.

²² Wamu uläknga Naomitä Moap kep teke, ayinä Rulu Moap nanä täpaxät hipdu kukumäläkgäne. Täpduxu uwomkätanu sänggum bimä bali yang yänikayingu moyokän matäxawä, Betlehemu kundopgumäläk.

2

Rulu Boasde wuyäne pahakut

* 1:20: Naomi yangu yäpuli kulakak. Mara yangu yäpuli meyä.

¹ Naomile ayä Elimelekät nanä täpätu hängänämbamgän tiwän umanä käyä. Uläpä umanä Boas.

² Rut Moap nanä täpätä Naomi inikut. “Tewi wuyäne kuwa, imindäka ilakngä nandupänu, ile mehene kuxäwük, bali salinu itä matäxawän epningu butuwit,” yawän, “Ayina hikngä, kuyo,” yang inikut, Naomitän.

³ Tiwän Rulu axu, nak matäkakin äminde mehene yäwaxäwük, bali itä matäxawä epginu, bututäke kukut. Puyä ulängä kukulu, Boas Elimelekät nanä uläpätäne yangu äpmeyä katapgut.

⁴ Awahaxawä, inä unggwenunekän Boasu Betlehendä apu, nak matäkakin äminu “Yawexälu gikäät,” yang yäniwän, yäkwäle “Yawetä pahawän nomändän yiwiläk,” yang inikin.

⁵ Tiwänä Boasä nak matäkin ämindäne kuhiläle tuwängukut täpä inikut. “Mängälämätexu aläpä imindäne?” yawän,

⁶ yäkwäle using inikut. “Uläpä Moap nanä, Moapdä Naomixät apgumäläxunin.

⁷ Tembänä apu “Täkembä tewi nak matäkaying äminde mehene yäwaxäwük, bali awamäxawä döpäkngä epningu butuwit?” yang nanike, bututäkapuk. Tiwändeyä gepmäne matekngä wesim yiwän täkaying,” yang inikut.

⁸ Tiwänä Boasä Rut inikut. “Kätäk natäxayo. Bali wuyä awomu maleke ku, täpätuyitäne tängälängäne mambutuyo. Mängälämätexu wuyä alängäne pahakayinggä kuxawä kuxäwük butuyo.

⁹ Wäwi säneka matäwayak yangu kätäk dayixäwük, mängälämätexu ixät pahakayingu mehene yäwayo. Puyä äminä, ‘Malahawä maliyok,’ yangu kitokngä ayänit. Yanggäkalembä tiwä, axu itä uhike peningunin tangopso,” yang inikut.

¹⁰ Tiwänä Rutdä sopäsopä puke, kuhilä kewune täpu temäke inikut, Boasun. “Nä malä nanä. Tiwändeyä ilakngä inale nanduxaläk? Näle inale natäxaläk?” yawänä,

¹¹ Boasä inikut. “Nä anatäpgum, apdatä kungaxawän, hawakale dasingga tahatäkapunggaläxun. Mingga, nangga, yotda yang peke, äminu tupä dondayixakuläkge apguläkge nä anatäpgum.

¹² Ge u tahakuläkge yäkwäle, Yawetä gamiyok. Yawe Israel nanäle Anätuninu anggandung yiwikge apguläk täpätä hängäläpä meyä gamiyok,” yang inikut.

¹³ Yawän, “Bulambam täpäna, gä näle ilakngäkänu usinggän nandupiläkge natäxat. Mängälämätexu gäle wuyäne pahakayingu umanä käyä, tiwän nä umana wenä. Geyä wam gwälangu gätä naniläkngä, meyä nätä pälu anggatängaminggak,” yang inikut, Rutdän.

¹⁴ Nak nanängäsä täpduk tiwän, Boasä Rut inikut. “Ane apu, brelu päke, yanggä kaxalä täkngane pewi kaxalawä, nänggä,” yang inikut. Yawän, Rulu täkapu, bali matäkaying ämindä yiwikinune puku yiwikut. Tiwänä Boasä sänggumde notnä puhäk hakinu imikut. Imän napän täke tiwän, naxu käwutdu ayiwikin.

¹⁵ Anake, bali butuwikge enaxawänä, Boasä wuyä äminä kitokngä yänikut. “Bali awamäpeningunembä päpäni kaxexäyä, mainiwä mayäkayok.

¹⁶ Tike awamäpeningune nanä notnäxäyä aluliwä akopä pengäminong, tiwän butuwik. Tiwänu maininggämätanong,” yang yänikut.

¹⁷ Ge ambutuxawän tukawän, bali u butukulu täku sipmäng yäwambän bulätäkän epä kawänu, meyänä 13 kilo bimä tikut.

¹⁸ Tiwän bali päke, taun täku, dasingdasingga päkulu hawanä iniwän kakut. Tiwän anapän täke tiwän yiwikinkät sike imikut.

¹⁹ Imän kake, “Äpmanu säne butuläk? Iminde wuyäne päläk? Äminu uläpä gandutewän päläxu, Yawetä pahawän nomändän yiwiyok,” yang inikut, Naomitän.

Iniwän Rutdä, inikut, iminde wuyäneka pahakulun. “Puyä ulängä pätdäne towikngä umanä Boas,” yang inikut.

²⁰ Iniwän, “Boasu Yawetä pahawän nomändän yiwiyok. Yawetä axumgin äminkät käluk yiwixaying äminkätde gwälam hikngä pahanggaxu dolexak,” yake using inikut. “Wäwi uläpä apnitde notnä hikngä. Ge notnäle natake nindung yiwitnangäsä täpätu,” yang inikut, Naomitän.

²¹ Iniwän, Rut Moap nanä uläpätä inikut. “Täkngatuxayä using nanik. ‘Puyä äminaxät unekän gatake kuxäwük butuyo. Tixawän sänggum bimä undä matäwä puluwik,’ yang nanik,” yang inikut.

²² Tiwän Naomitä Rut inikut. “Ayina hikngä, mängälämätexu Boasde wuyäne pahakayingkät kuningu täke. Inale äminu täpätule wuyäne ku päxawi, tahawä maliyä,” yang inikut.

²³ Ge mǎngǎlǎmǎtǎxū Boasde wuyǎne pahakakinkǎt gatǎxǎwǎik, bali pǎnggǎwǎ puluwǎn, witkǎyǎ pǎnggǎwǎ pulukut. Unggwengwenkǎtanu Rulu hawanǎxǎt yiwikumǎlǎk.

3

Rulu ayǎle tǎwǎkut

¹ Tǎpduxu gwendune hawanǎtǎ Rut inikut. “Ayina hikngǎ, nǎtǎ wǎwi tǎpǎtu kake gama, itǎ mǎngǎtnǎle tǎpǎn, yotsǎne gupsǎng yiwisimǎlǎk.

² Boasde natǎpso. Mǎngǎlǎmǎtǎxū ile wuyǎ pahaxawǎ ku butukulǎxū ulǎpǎ apnitkǎt nanǎ. Āpmanu tukwatde bali sipmǎng yǎwǎxawǎ bulǎtǎ epukaying womune dǎpǎkdǎpǎkngǎ uhinggiwik.

³ Ge yanggǎka hǎluge, hǎngǎ kǎpǎngǎnǎ kǎyǎ gupdane pahake, tǎwǎkga kǎluk pahake, uwomune kuyo. Tike nak yanggǎ yangu donapuluxawǎnu, alǎnggǎmǎnu maxuwi gandupsok.

⁴ Awǎku pewǎnu, une hikngǎ peggak yangu kǎtak kayo. Ge awexawǎnǎ, ku tǎwixu aomipewixu, nomnǎ bǎlǎngǎ omimbik dǎkǎhimǎn tǎngenake, bǎlǎng kwayimnǎne peyo. Tiwǎnu itǎ dasingga tahawilǎkge āpme ganiwik,” yang inikut.

⁵ Iniwǎn Rutdǎ inikut. “U yǎnggalǎk usingu āpme undǎ pahawit,” yang yakut.

⁶ Tikengǎ Rulu bali sipmǎng yǎwǎxawǎ bulǎtǎ epukakin womune ku, hawanǎtǎ dasingga inikulu, undǎ tǎwake pahakut.

⁷ Boasu nakngǎxǎt yanggǎnǎxǎt napǎn, tǎke hikngǎ tinggawǎn, bǎnipgwǎlang natǎke, bali pekinde kwayimune pǎku pekut. Pexawǎn, Rulu wepdǎkǎn ku, tǎwixu bǎlǎngǎ pǎnguhikulu, nomnǎ dǎkǎhimu tǎngenake, bǎlǎng kwayimnǎne pekut.

⁸ Ge Boasdǎ kepdamǎnde, dasingga tike enake, tǎpǎn tǎkwǎmbǎnu, mǎngǎlǎ tǎpǎtu bǎlǎng kwayimnǎne pegkawǎn kakut.

⁹ Kake, “Gǎ imin?” yawǎnǎ, Rutdǎ, “O bulǎmbam tǎpǎna, nǎ Rut. Gǎ apnǎle notnǎ. Ge mǎngǎtdǎle tǎyo,” yang inikut.

¹⁰ Iniwǎn, “Yawele pahawǎn nomǎndǎn yiwilǎk. Ge gwǎlam hikngǎ tǎkngǎ āpmasim tahanggalǎkǎ, tupǎ hawakale tahakulǎxū ayapmik. Wǎwimǎtǎxū hǎngǎnǎmbamǎnbǎ bǎ hǎngǎnǎ wenǎmbǎ unin ku apdǎle pǎpi yiwixǎtnangǎsǎ teyǎ usingu dolahalǎk,” yang inikut.

¹¹ “Manatǎnatǎliyo. Āminbamu taun yiwixayingu undǎ anatǎxaying, gǎ mǎngǎlǎ nomǎn tǎpǎ yangun. Ge wamu u yǎlǎxū undǎ āpme tawake pahawit.

¹² Hiyǎkǎn. Nǎ apdǎle notnǎ. Tiwǎndeyǎ apdǎle notnǎ hikngǎ tǎpǎtu undan. Tike nǎ atumaha bimǎ.

¹³ Kupilǎne ane yiwiyoy. Ge gwǎsiyǎ katapnim. Dasingga, notnǎle natǎkengu, āpmembǎ mǎngǎtnǎle tǎke gandung yiwik. Using tahawixu tǎke. Tike wenǎ tiwǎnu, Yawele umande yǎnggat. Nǎtǎ āpme tǎke gandung yiwit. Ge une peggayo. Tixawǎn gwǎsi tiwik,” yang inikut, Boasdǎn.

¹⁴ Tiwǎnǎ bǎlǎng kwayimnǎne pexawǎn, axwakawikge tixawǎn, “Āmindǎ nandupnǎng” yake enakut, inale “Mǎngǎlǎ tǎpǎtu bali sipmǎng yǎwǎxawǎ bulǎtǎ epukaying womune kuk,” yang natǎpnǎng yakut, Boasdǎn.

¹⁵ Tikengu unetǎkǎn using inikut. “Kwǎman tǎwǎkga tǎpi dopǎn tǎpi wǎsiwǎn,” yang iniwǎn, using tahawǎn, 25 kilo bali wǎlikngǎmike, tǎko gwǎpikngǎmike, hipdunǎ taunde kukut.

¹⁶ Tixawǎn Rulu hawanǎle kuwǎn, using inikut. “Ayina hikngǎ, kuwi dasing tahak?” yang iniwǎn, Boasdǎ ile dasingga pahakulu Rutdǎ undǎ inikut.

¹⁷ Inike, unetǎkǎnu using inikut. “Hawakale moyo hikngǎ maxuyo,” yake bali 25 kilo namik,” yawǎnǎ,

¹⁸ Naomitǎ inikut. “Ayina hikngǎ, wepdǎ yiwixayo. Tixawǎn dasingga tiwixu, āpme yawǎ natǎpilǎk. Inale wamu ulǎkngǎ yawǎn nomǎtawikge, āpmanu Boasu doyiwǎn tǎkǎnanggekaying.”

4

Boasdǎ mǎngǎtnǎle tǎkut, Rulun

¹ Tixawǎn Boasu taunde yǎmǎ dǎkǎne, wamu inulung wopwom yiwik yǎkakin womune pǎku, une puku yiwikut. Yiwixawǎnu, Elimelekge notnǎ Boasdǎ natǎke yakut tǎpǎ une apgut. Apǎn, Boasdǎ inikut. “Notna, ane pǎkapu puku yiwit,” yawǎn, pǎku puku yiwikut.

² Tiwǎnǎ Boasdǎ kuhilǎle taun yiwixakinu 10 using pǎke yawǎn, unuxǎyǎ unekǎn pǎku puku yiwǎ,

³ ita notnä uläpä inikut. “Naomi hipdu Moapda apgut täpätä kewu notnit Elimelekgäne moningge tek.

⁴ Ge ayäwa natäpäläkke natät. Ge gä notnitde natake, ile kep kang yiwiläkke uhiwiläkke natäkengu, äminu ane puku yiwiyingu aläkwäk äwä notnambamde kuhiläle yiwixayingu aläkwäk yangge kayine uhing. Tike mehe natäkengu, nomän naniyo, tiwän natäpät. Inale, äminu täpätuyitä uhinangäsändo. Tike gäkän. Tiwänä nä unetä ätumaha bimä,” yawän, äminu uläpäta, “Näta äpme uhiwit,” yang yakut.

⁵ Tiwänä Boasda yakut. “Täke hikgnä. Gä kewu Naomile kätaxune uhikengu, usinggän Rut Moap nanä kombälu uläpaxäyä aläpiläk. Ge axumgut äminde hängäläpä umanä täknga yangu using ayiwitning,” yawänä,

⁶ notnä uläpätä yakut. “Using kakengu, nä uhinangäsändo, inale moningu engangale yäminangäsä, moyo mumba kunäng. Ge gika uhing. Douhiwit,” yang inikut.

⁷ Täpduxu unggwenggenkätanu Israel nanä hängä täpätu äminde yanguhiningge natäkengu, äminu täpätutä bäläng yayikngä utdoke, äminu auhiwikge natäxakut täpäle imikakut, wamu uläknga yawä nomätänanggengun.

⁸ Ge notnä uläpätä Boasu, “Gika uhing,” yang inikengu, bäläng yayikngä utdoke imikut.

⁹ Tiwänä Boasda kuhiläle yiwixakinu uläkwäk äwä äminu undä une yiwikin yangu using yänikut. “Ginu äpmanu ananduxawä, Elimelekät wawakngä Malon awä Kilon yangge hängäläpä undä hikngä Naomile kätaxune uhinggat.

¹⁰ Unetäkän daniwilu, Rut Moap nanä Malonde kombälu uläpä nätä mängätnale tänggat, axumgut täpäle hängäläpä awä umanä täknga yangu usinggän yiwitningge. Ge bapunä gwende uman täknga itä teng yiwixäwik, Malonde notnäle uman yakengu, ile dombulämdäning, taunäxätanun. Ge ginu äpmanu ananduxawä uhinggat,” yang yanikut.

¹¹ Yawän, kuhiläle yiwixakin awä äminu undä yämä däkäne yiwikin yanggä yakin. “Hiyäkän, ninu angganduxätna uhinggalak. Yawetä mängätnda yotdane kopixu uläpä tahawän, Reselkät Leaxätdä Jekopde engangu meyä dukngikumäläk bimä tiyok. Ge gä Efratkätanu hängäka meyä tiyok. Tixawän Betlehemkätanu umanda täknga yatäke kopnong.

¹² Yawetä engangu mängälä uläpäle imän dukngikgamixu, inä tahawän gin yänggwälu Juda Tema yangge wawaxu Peres yänggwät tikut bimä tike, umansä käyä tiyok,” yang inikin.

Rutdä Boasde wawak dukngikut

¹³ Tiwänä Boasda Rulu yotnäne täke kuwän, mängätnä däknawän, yiwikumäläk. Tiwän Yawetä kitokngä imän, tängäne käyä tiwän, engangu wäwi täpätu dukngikut.

¹⁴ Dukngiwän mängälätä Naomi inikin. “Yawele uman tängenatnim. Itä äpmanu anggandung yiwitngängäsä täpätu anggamik. Äpme Israelkätanu wawakdäkä uläpäle uman täknga yatäke kopnong.

¹⁵ Tiwän itäyä yiwikiyiwikga pahawän käluk tiwä, äminu täke tixawi, itä äpme gandung yiwik, inale ayikatä wawakga 7 itä tahanangäsä bimä täknga ayapmike, gäle butayä natake, dukngikgaminggak,” yawä

¹⁶ Naomitä engang kápä betäxäwik, kang yiwikut.

¹⁷ Tiwän mängälä inalängän yiwixakindä umanä Obet yang inike, “Engangu wäwi uläpä Naomile dukngikgämik,” yang yakin, ämimbamun. Tiwänä Obelu Jesile nanä, tiwän Jesi Dewitde nanä.

King Dewitde bapunä

¹⁸ Peresde wawaxunetä sakngälätäke ku King Dewilune kukulu using. Peresde wawaxu Hesron.

¹⁹ Tiwän Hesronde wawaxu Ram. Tiwän Ramde wawaxu Aminadap.

²⁰ Tiwän Aminadapde wawaxu Nason. Tiwän Nasonde wawaxu Salmon.

²¹ Tiwän Salmonde wawaxu Boas. Tiwän Boasde wawaxu Obet.

²² Tiwän Obetde wawaxu Jesi. Tiwän Jesile wawaxu Dewit.

Jona

Jona Tākelāpāle wam upukut

¹ Yawetā Jona Amitaile wawaxu using inikut.

² “Gā Niniwe*, taunu inulung hikngā unggāpangune kuyo. Ku duksāng yāninggāmātayo. Inale nā andayit, itā gutongā hikngā yiwik maliyingun,” yang inikut.

³ Tiwāndeyā Jona Yaweale wam hapduke, Tasisde datākuwikge kukut.† Yawe teke datākuwikge, Jopa puku, siwu gwendu Tasisde kuwikge tahanggawān kake, moningu uhike, unggwenune koke, Tasisde kukut.

⁴ Tiwāndeyā sip gwenu axuxawān, kwāmanu Yawetā tewān, yanggā gwenune inulung hikngā apuxawān, yanggā gwenkāyā naxälā tāku temgut. Tinggawān sip uputngāsā tikut.

⁵ Tiwān sipde wuyā āminu anaxälake, anātunāle ināinā tumuxu anggatāngyāminingge yaxāwik, “Asing pahana, sip gwenu kwāngā āpmembā tiwik?” yake, hāngälāpā une pekinu pāxāwik, yanggāxātan mumbā wukukin.

Meyā ulāknga apgulu, Jona siwu gälāmnā gwenkātān tāpu dāpmunā pekbulāmdaxawān apgut.

⁶ Tiwān sipde kuhilāle yiwixak kāpātā puku kake, “Meyā tāknga apuxawān, gā inale pekgalāk? Enake, anātukale tumuxu yang. Tiwān itā butayā āpmembā ninduke nipmambān yiwitnim,” yang inikut.

⁷ Tiwān sipde wuyā āmindā inākān yakin. “Umaninu yamāke bekātān kekngälutnim. Tikengu iminde umanda tākengu ile meyāle apunggak yānim,” yake, using tahake, Jonale umān tākin.

⁸ Tikengā Jona inikin. “Nining. Meyā ninde apunggaxu alāknga, iminde meyāle tiwān apunggak? Gā ina wuyā pahanggalāxunin? Tiwān sāne nanā? Gā kantri sanggāpangune nanā? Gā āminu salākwākāt nanā?” yang inikin.

⁹ Iniwāyā, Jonatā using yānikut. “Nā Hibru ulākwākāt nanā. Nā sopāsopā Yawe Anātu yekāwune nanā, kep, yanggā gwen yang pahakut tāpāle pukgalunin,” yang yānikut.

¹⁰ Yakapkāyā Jonatā “Yawe teke datāngapunggat,” yangu ayawān natāpgingde, naxälā hikngā natāke, “Usingu inale tahalāk?” yang inikin.

¹¹ Yanggā gwenu hipdu alāku temgulu yapmike, meyāmeyākān tāku temānggawān, “Gāle dasing tahana, yanggā alinggaxu kupitang yiwik?” yang inikin.

¹² Niwā yākwāle Jonatā using yānikut. “Ginu nāle wāyile tiwān, kwāmanu inulungu alāknगतā apu pahawān malikaying. Ge nā yanggā gwenkātān tāke mumbā pukuwa, ulinggaxu wenā āpme tiwik,” yang yānikut.

¹³ Tiwān wuyā āminu, “Sipgwenu āmbā tahana, kwayimune kuwik?” yake, yanggā duksāng hikngā kwayikin. Tiwāndeyā yanggā gwenu yakap tāku temgulu ayapmike, duksāng hikngā tāku temānggawān, tahawā tāke dolikut.

¹⁴ Tinggawān Yaweale tumuk wamu using yakin. “Āminu alāpātā kupānu, manihipi kumnom. Itā āminu nomān tāngukaying,” yangu manatāngnimiyo, inale gā o Yawe, gika natāke pahalāk,” yake,

¹⁵ Jona tāke yanggā gwenkātān mumbā pukukut. Tiwān yanggā gwenu duksāng hikngā tāku temgulu wepdā kupitang yiwikut.

¹⁶ U tahawān kake, wamu kitokngā yakin using, sipde wuyā āminu Yaweale naxälā hikngā natāke, hikawu tānguke, ofale hawā ihikuxawān, tumuxu inikin.

¹⁷ Jonā yanggā gwenkātān tāke mumbā pukuwānu, Yawetā natāpān, pisu inulungu gwendutā apu Jona gulāpākut. Tiwān undan yiwixawān, tāpduxu gwenalā gwendu apuxukin.

2

Jonale tumuk

¹ Jona pisde bānipkātān yiwixāwik, tumuk wamu Anātunā Yaweale

² using yakut.

“Yawe, nā anaxälake yanggāwāmba,

nātā natāke yakumu gātā pahakulāk.

Āmusing hikngā axumgin āmindā yiwixayingkātandā,

* **1:2:** Niniwe Asiliale taunu inulung hikngā gāpanggu. Asilia nanā Israel nanātāne iwanā. † **1:3:** Tasisu gusitdā pukunggak kāwut, tiwān Niniwe gusitdā akonggak kāwut.

tumuk wamu anggatängamiläkge yäwa,
näle tumuxu anatäpğuläk.

³ Gätä mumbi,

nä yanggä ämalan hikngä,
yanggä bänipkätan epgum.

Tiwän yanggätä täpän kopa,
gäle yanggätä täku temäke pänguhikut.

⁴ Tiwän using natäpğum.

‘Gätä gika nomdanetä anawaläk.

Tiwändeyä gika takwän yotda hipdu axawit.’

⁵ Yanggätä täpän kopgum,

tiwän pälä päkəkopa hakin.

Yanggä gäpmayi hikngä gwendä
tängäna täpä undä hikngä täpän kopa,

songäsongä yanggäne nanätä
kuhitna gwenu wamgin.

⁶ Nä täwan kemat hikngä aepgum.

Kepdä yämä iwikiwik yiwitde alepän kuhingamikut.

Tiwändeyä, Yawe Anätunatä

gapmayinetä käluk täkako tewi yiwikum.

⁷ Nina natäpa, käluk yiwitnangäsä täknga wenä tinangge tiwän,

Yawe, nä gäle natäke,

tumuxu yäwa,

yot takwändanetä anatäpğuläk.

⁸ Hängä kitokngänä wenä ämindäkän kwätäluke

tumuxu ile tahakaying äminu uläkwxu,

gwälam hikngä gätä pahangyämिंगgaläxu
maha yämikaying.

⁹ Tiwändeyä nä kawu gäle tayixäwik,

gäle uman täknga yatängenaxäwik,

hikawu gäle tänguke häwa ihikuwik.

Wamu kitokngä u yakumu

undä pahawit.

Axumnangäsä tiwändeyä,

Yawetäkän käluxu nipmambän yiwixamängunin,”

yang yakut.

¹⁰ Tiwänä Yawetä pis gwenu iniwän, täku yanggä kwayimune watutekut, Jonan.

3

Jona Täkeläpäle wam gwalamikut

¹ Tiwänä Yawetä Jona hipdu using inikut.

² “Gä Niniwe taunu inulung hikngä unggäpangune ku, wamu nätä ganinggalu
yänitapso,” yang inikut.

³ Tiwän Jona Yawele wam täwake, Niniwe kukut.

Taunu unggäpangu inulung hikngä, ge axu wuyä une pahananggengu, täpduxu
gwenalä gwendu pahanangäsä.

⁴ Ge täpduxu yakap gwenu, Jona taunu unggäpangune kopgut. Ko tihikuxäwik, using
yänikut. “Täpduxu 40 apuxuwänu, Niniwe Yawetä alahawän maliwik,” yawän

⁵ natäke, Niniwe nanä Anätule wamde bänip tike, “Naxu dohikngä nake takgä
yiwitnim,” yakin. Yake äminu undä, umanä käyä äwä umanä wenä yangu meyä natäke,
täwixu meyä täkngatäne palapalangänä käyä däkändäkä pahakin.

⁶ Niniwele kingu wamu uläknganin natäke, meyä päke, sia yiwixakut däkä teke epuke,
täwixu belakngä kinggäne utdopeke, täwixu meyä täkngatäne palapalangänä käyä
pahake, mulup däkäxätan puku yiwikut.

⁷ Tikengä mämä wamu Niniwe nanäle kitokngä täknga yatewän kukut. Using yakut.

“Wamu aläknga nä kuhitsäle yiwixatkät, wuyä äminaxätdä using yäkamäng. Ämin äwä
hikawu ämindä daying yiwixaying, inulung matekngä yang undä hängä täpätu manapä
tiyok. Nak, yanggä yangu mahikngä nanong.

⁸ Ämin, hikawu ämindä towikaying yangu undä täwixu meyä täkngatäne palapalangänä
käyä pahanong. Pahake äminbamu undä tumuk wamu Anätulekän kitokngä yänong.
Yaxäwik wäyi hikngä täkngaläknga äwä äminsipmäk täknga yangu awenong.

⁹ Tiwän dasingga, Anätu ninde tokngä hikngä natäxu äpmembä teke, bäniyä täpän täkwämbän ‘Asipit,’ yang natäk täknga teke donihipik?” yang wamu using tewän epuxukut.

¹⁰ Tiwän unin pahake wäyi hikngä täkngaläknga pahakakinu Anätutä awekinä dayipgut. Dayike, awahawän maliningge yakulu, bäniyä täpän täkwämbän, dowahawän malikin.

4

Anätutä Niniwe äminde butayä natäpgut

¹ Anätutä Niniwe nanä dowahawän maliwä, “Asipnangäsä pewän yiwixaying?” yake, Jona tokngä hikngä natäpän, bäniyä däkitä bimä ihikut.

² Tokngä natäke, Yawele tumuk yakut. “Yawe, yotna yiwixäwixu, ‘Axi yäwa baniyā päpä täkwämbä dosipiläxunin,’ yangu dongganikum? Ile tiwän yakawu, Tasisde datäkuwitde tahakum. Nä anatäpgum, gä Anätu butayä ämin. Tokngä yupsängu donatäke, gwälam hikngä pahangyämिंगgaläxunin. Natändetdetda awäpi täkwämbä, dowahawi malikayingunin, yangun.

³ Ge, Yawe, tewi kungänggäwa. Na käluk yiwitde donatät. Axupitde natäxat,” yang inikut.

⁴ Iniwän Yawetä inikut. “Gä tokngä inale natäxaläk?” yang inikut.

⁵ Tiwän Jona yot gäpangu teke, gusitdä akonggak käwut päku gepmänä tahake, puku yiwixäwük, “Niniwe dasingga tiwän kawit?” yake kang yiwikut.

⁶ Tiwän Anätu Yawetä “Jona gusitdä ihiyäk,” yake, nawu kwämbätduhimu Jonale gepma imikge natäpän alakut. Tiwän Jona nawu uxwambatde täke hikngä natäpgut.

⁷ Geyä kwepdätä gwäsi hikngä Anätutä natäpän, nawu uxwämbälu gomokgomokgä matäwän kumgut.

⁸ Ge gusitdä akoxawänu, Anätutä wawuwawungu tokngä hikngä täknga gusitdä akonggakätandä natäpän appgut. Tiwänä gusitdä Jona kuhiläne ihinggäwän tahandambätakut. Axupikge natäke, “Nä käluk yiwitde donatät. Axupitde natäxat,” yang yakut.

⁹ Tiwänä Anätutä inikut. “Nawu uxwämbätde tokngä inale natäxaläk?” yawänä, Jonatä yäkwäle using inikut. “Na tokngä täke natäxat. Tokngä hikngä natäke, axupitde natäxat,” yawänä,

¹⁰ Yawetä inikut. “Nawu axwämbälu kwepdän alakutnä, äpmanu gwäsi kungäk. Gätä doxwayikuläk. Tike uxwämbätde gä wuyä täkngatu dowahakuläk, tiwändeya gä butayä ile natäxaläk.

¹¹ Äminu Niniwe nanä, hängä nomän bä gutongä yangu donatäxaying äminu 120,000 ayapmikut. Tiwän hikawu ämindä daying yiwixayingkäyä meyä hikngä. Dasingga tiwän taunu inulungu unggäpangge butayä donatäpit?” yang inikut, Anätutän.